

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig

I. könyv

A DEPORTÁLÁSOK

A szlovákiai magyarok
csehországi kényszerközmunkája
1945–1948 között

A SZLOVÁKIAI MAGYAR FÉRFIAK KÉNYSZERKÖZMUNKÁJA 1945 ŐSZÉN

A történelemben általános jelenség, hogy a hadviselő államok kormányai a frontok elvonulása után a háborús károk helyrehozására, a békés élet megteremtésére elrendelik az ország összes felnőtt polgárát egyenlő mértékben érintő közmunkát. A háború Szlovákiában is tönkretette az út- és vasúthálózatot, megrongálta a középületeket, lakhatatlanná tette a lakóházak tízezreit. A károk kijavítását a front átvonulása után azonnal elkezdték, de a helyreállítás szervezett közmunkát igényelt. Az új csehszlovák állam első ilyen jellegű rendelkezésének pontos dátumát nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy az ilyen jellegű közmunka 1945 kora tavaszán Kelet-Szlovákiában kezdődött. A közmunkának ez az előfázisa – adatok hiányában – nehezen rekonstruálható. Irányítója és végrehajtója – feltételezhetően a Kassán székelő csehszlovák kormány, ill. a belügyminiszter jóváhagyásával – a helyi rendőrparancsnokság volt. A közmunkát már ebben az időben is a nemzetiségi megkülönböztetés jellemezte, mert a rendőri szervek a nagyobb települések – Kassa, Szepsi, Töketerebes, Nagymihály, Kisszeben, Homonna és Nagykapos – magyar nemzetiségű 14–60 év közötti férfi lakosságát mozgósították.

A szlovák történetírás a közmunkának ezt az előfázisát a háborús károk gyors helyreállítása érdekében elrendelt jogos törekvésként értékeli, s a megvalósítás magyarellenességét, a megfélemlítést és az erőszakot a közbiztonsági alakulatok egyéni akciójának tartja.²

A csehszlovák kormány már Kassán az 1945. május 4-i és 7-i ülésein tárgyalta első megfogalmazásban az önkéntességre épülő általános közmunkarendelet tervezetét, de Jozef Šoltész, a törvény kidolgozásával megbízott szociális és munkaügyi miniszter már ekkor felvetette a kényszerítés lehetőségét. A későbbi prágai tárgyalások folyamán a kényszerítést a köztársaság nem szláv nemzetiségére, a német és a magyar munkaképes lakosságra korlátozták. A kényszerítés egyik formája az összpontosítás, a munkaképes férfiak táborkban való elhelyezése volt; „mert ezek, kiemelve a régi családi környezetből, jobban befolyásolhatók”, de elősegítik családjaik megfélemlítését is. A hivatalos vélemény szerint a kényszerítés azért szükséges, mert a munkahelyükről elbocsátott németek és magyarok „munkakerülők, s aki

nem dolgozik, ne is egyék” elv alapján hosszabb ideig tartó közmunkára kell őket kirendelni. A terv szerint a kényszerített közmunka belügyi rendőri intézkedés lesz, s ennek megfelelően a közmunkásokat a rendőrség választja ki, biztosítja az elszállításukat és az ellenőrzésüket.³

A közmunkások központosítását, a belügyi szervek irányítását a Nemzetvédelmi Minisztérium is támogatta, s a „kemény kéz politikája” mellett voksolt. Úgy vélte, a németek és a magyarok „a feltétel nélkül kapitulált nemzetek tagjai, nem védi őket sem belöldi, sem külföldi jogi norma”. Ezért a magyar munkaerőt családostul, állandó jelleggel ki kell telepíteni a cseh országrészekbe, de nem a németek kitoloncolása után üresen maradt határövezetbe, hanem az ország középső területeire, ahol a szláv környezetben gyorsan asszimilálódnak. A többi főhivatal tényszerűbb volt. Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium kőműveseket és bányászokat, a földművelésügyi tárca három–tíz hétre, az aratási és az őszi mezőgazdasági munkák elvégzésére kért önkéntes munkásokat.⁴

Ezeknek az ajánlásoknak és elvárásoknak a figyelembevételével készült el a közmunkáról szóló 1945. szeptember 19-i – csak a cseh országrészekben hatályos 71/1945 sz. elnöki dekrétum, amely szerint közmunkára kötelezhető minden 14–60 év közötti férfi, 15–50 év közötti nő, akiktől a 33/1945. sz. elnöki rendelet alapján német, ill. magyar nemzetiségük címén megvonták a csehszlovák állampolgárságot. A dekrétum mentesítő ténynek tekinti az orvos által igazolt munkaképtelenséget, felmenti a terhes nőket terhességük negyedik hónapjától a szülést követő hatodik hét végéig, valamint a hat évnél fiatalabb gyermekeket nevelő asszonyokat.

A behívott személyeket a járási munkavédelmi hivatalok munkatáborokba utalják. Végzésük ellen nem lehetett fellebbezni.

A dekrétum kijelenti, hogy a közmunkások kötelesek elvégezni minden, a járási hivatalok által közérdekűnek nyilvánított munkát, amiért bért, a nehéz munkát végzők élelmiszerjegyet kapnak.⁵

Szlovákiában a közmunkák irányításába és végrehajtásába a kora nyári hónapokban bevonták a Szlovák Telepítési Hivatal munkatársait, akik az ún. „betelepítési övezetben”, vagyis az 1938-as első bécsi döntéssel Magyarországnak ítélt területen a magyarok közmunkáját önkényesen, a járási és a helyi közigazgatás előzetes értesítése nélkül a karhatalmi erők segítségével irányították. 1945. július 19-én Illésházán és Tonkházán „toboroztak”, ahol a Somorján állomásozó 17. gyalogezred 11. szakasza hajtotta végre a Daniel Okáli aláírásával kiadott parancsot. Daniel Okáli ugyanezen a napon további negyven családot akart elvitetni, s a következő napra Nagymagyaron tervezett hasonló akciót. Ezekben a napokban Szlovákia-szerte folyt az önkéntes közmunkások toborzása a németek kitoloncolása következtében munkaerőhiánnyal küszködő cseh országrészekbe, valamint a helyi mezőgazdasági munkák elvégzésére. Daniel Okáli a munkaképes magyar férfiakkal elvitette a családtagjaikat is, akiket a csehországi munkavédelmi hivatalok azonnal visszaküldtek. Az elszállított 27 család lakását szlovák kolonistáknak akarták kiutalni, de mivel csak két szlovák család érkezett meg, a hazatértek visszaköltözhetek otthonaikba.⁶

A járási rendőrparancsnokságok véleménye szerint a magyar férfiak csehországi kiszállítása vontatottan haladt. Ennek egyik oka a magyarlakta vidéken, kifejezetten a Galántai, Érsekújvári, Vágsellyei, Ógyallai, Dunaszerdahelyi, Lévai, Komáromi, Verebélyi, Aranyosmaróti és a Nyitrai járásban állomásozó szovjet katonaság „magyarbarátsága” volt, tudniillik a szovjet katonaság a csehszlovák karhatalmi erőkintézkedései ellenére gyakran a magyarok oldalára állva akadályozta a rendőrség munkáját.

A közmunkára kirendeltek zömét a közmunka történetének ebben az előfázisában a lakóhelyük közvetlen közelében dolgoztatták. Mezőgazdasági munkásokat és földműveseket hívtak be, amit Szlovákia Kommunista Pártjának nemzetgazdasági osztálya az 1945. július 9-i értekezletén elítélt, mert elvonták a mezőgazdaságtól a munkaerőt. A közmunkára nem földműveseket, mezőgazdasági munkásokat, cselédeket kell kirendelni, mert így veszélyeztetik a közellátást, hanem a városi polgárság soraiból kell választani, a magyar értelmiségieket, iparosokat és kereskedőket kell kirendelni. A magyar értelmiség 1945. április 1-jétől munkanélküli volt, mert nemzetiségük alapján elbocsátották őket. Az Érsekújvári járásban a vasúti sínek helyreállításán dolgoztak, s a felrobantott Nyitra-híd roncsait szedték szét. A kommunista párt járási titkársága tiltakozott a szimói magyarok közmunkája ellen, mert a vasútépítésre kirendelt 100 szimói között sok volt a régi kommunista párttag, antifasiszta. A titkárság kijelentette, hogy a magyar kommunisták több településen közösen művelik az elhagyott nagybirtokokat, pl. Naszvadon a katolikus egyház, Csében a Szigeti-féle uradalom szántóit.⁷

A szlovákiai magyarok 1945-ös őszi, majd az 1946-47-es kényszerközmunkáját az 1945. október 17-i 88/1945. sz. elnöki dekrétumra hivatkozva rendelték el. A dekrétum nemzetiségi megkülönböztetés nélküli általános érvényű közmunkarendelet, amely szerint a gazdasági szempontból jelentős, közérdekű munkák elvégzésére kirendelhetők a Csehszlovák Köztársaságban élő munkaképes 16–55 év közötti férfiak és 18–45 év közötti nők.

A 71/1945. sz. elnöki dekrétumhoz hasonlóan itt is vannak mentesítő körülmények. Felmenthetők a katonák, a tanulmányaikat az előírások szerint folytató egyetemisták, az egyetemi felvételre készülő középiskolások, a középiskolák és a szakmunkásképzők tanulói, a külképviseletek csehszlovák állampolgárságú dolgozói és ezek családtagjai. Felmentést kaptak a terhes asszonyok terhességük harmadik hónapjától a születést követő harmadik hónap végéig, salegalább egy 15 évnél fiatalabb gyermekről gondoskodó, háztartásukat egyedül vezető nők. Nős férfiakat csak akkor lehet közmunkára rendelni, ha nincs elegendő nőtlen férfi, ill. hajadon.

A dekrétum szerint elsőként a munkanélkülieket kell közmunkára rendelni. A munkaviszonyban lévő szakmunkásokat, iparosokat, kézműveseket s más szabadfoglalkozású személyeket csak jelentősebb munkaerőhiány esetén, a munkaadójuk előzetes beleegyezésével lehet közmunkára vinni. A kirendeltek szaktudásuknak, a nőket nemüknek megfelelő munkakörben kell alkalmazni.

A közmunkások egészségi állapotát az orvos igazolja. A közmunka tartama egy év, ám ezt jelentős indoklással egy esetben hat hónappal meg lehet hosszabbítani.

A közmunkásokat a járási munkavédelmi hivatal a lakóhelyükhöz legközelebbi munkahelyre irányítja. Az indulás előtt kézbesített végzésen feltüntetik az új munkahelyet, az üzem nevét, a munka jellegét, a szociális juttatásokat, az ellenőrzés módját, a közmunka időtartamát, valamint az utazás feltételeit. A munkaviszonyban lévők végzését a munkaadójuk veszi át, az átvételt követő 15 napon belül fellebbezni lehet, de ennek nincs halasztási jellege. A munkahelyükön fontos munkát végző személyek felmentését a járási munkavédelmi hivatal intézi, a többiekét a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal.

Az utazás költségeit az új munkaadó téríti. „A közmunkás köteles becsületes és jó munkát végezni.” Az eredeti munkahelyén nem kap fizetést, és a szolgálati lakás kivételével szünetel minden munkájából eredő juttatás. Az eredeti munkahelyén a ledolgozott idő szerint részsabadságra, az új munkahelyén kéthónapos munkaidő után van joga a szabadságra. A közmunka törvényes munkaviszonynak számít.

A rendelkezések megszegése kihágásnak minősül, és 10 000 koronáig terjedő pénzbírsággal, ill. egy évig terjedő börtönbüntetéssel sújtható. A közmunkarendelet végrehajtásáért felelős minisztériumok az elnöki dekrétum szlovákiai megvalósítását megtárgyalták a szlovák partnerekkel és a Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségével.

A köztársasági elnök 88/1945. sz. dekrétuma új szakaszt nyitott a szlovákiai magyarok közmunkájának történetében.

A cseh és a szlovák belügyi szervek megegyezése értelmében a rendelet alapján 10 ezer magyar férfi segíti a cseh országrészekben az őszi betakarítási munkálatokat. A Belügyi Megbízotti Hivatal 1945. október 18-i határozata szerint a magyarok csehországi közmunkáját össze kell hangolni Szlovákia belső betelepítési, a déli járások kolonizációs terveivel. Ennek megkönnyítésére együttműködésre kérte a Szlovák Telepítési Hivatal Elnökségét, s bizalma jeléül átadta neki a közmunkára kijelölt magyarok jegyzékét. A Belügyi Megbízotti Hivatal utasításában még felvetődik a közmunkás magyarok visszatérésének a lehetősége Szlovákiába, „de csak a magyarkérdés végleges rendezése után”. A kérdés rendezetlenségét jelzi, hogy míg a szlovák hivatalok cseh partnerekkel a munkaképes férfiak kiszállításáról tárgyaltak, az itthon maradt családtagjaikban „a szlovákok belső kolonizációjának fékezőit” látták. Tervük szerint az ország magyarlakta vidékeiről átmeneti időre összpontosítani kell a magyarokat a Párkányi, Komáromi és Ógyallai járás falvaiba. Kivételt képeznek az Érsekújvár-Komárom közötti közút mindkét oldalán, valamint a párkány-csatai vasútvonaltól keletre fekvő települések. Nyíltan nem mondják ki, de a fogalmazás azt sugallja, hogy az érintett családokat a jelzett járások magyar családjainál szállásolnák el. Nem rendezték az áttelepített családok létfenntartását, de rendelkeztek a vagyonukkal, melyet „az összehelyezés után gyorsan betelepített szlovák kolonistáknak adnak át”.⁸

A Belügyi Megbízotti Hivatal javaslatára a Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége gyorsan intézkedett. 1945. november 8-án arra kérte a járási rendőrparancsnokságokat, záros határidőn belül küldjék át a Csehországba közmunkára vitt magyar férfiak pontos személyi adatait, tüntessék fel ingó és ingatlan vagyonukat, mert

„előkészítik a családjaik kiszállítását Csehországba”. Így készítették elő a közmunkáról szóló elnöki dekrétum védelme alatt a legfelsőbb szlovák politikai vezetés beleegyezésével a Belügyi Megbízotti Hivatal és a Szlovák Telepítési Hivatal vezetői a magyar közmunkások állandó jellegű kitelepítését a cseh országrészekbe. Így lett a rövid időre tervezett átmeneti jellegű közmunkából a magyarok csehországi állandó jellegű széttelepítésének első kezdeményezése.

Írásos végzéssel az érintetteknek csak egy részét hívták be (pl. Gútán és Komáromban). Az egy csendőrből, egy rendőrből és egy civilből álló járőr (pl. Érsekújvárott) a lakásaikból kísérte a gyűjtőhelyre a kiszemelt személyeket. Sokan csak itt tudták meg, hogy hosszabb ideig tartó közmunkára mennek Csehországba.

A kisebb településeken dobszóval rendelték be a 18–50 év közötti férfiakat. Az „átcsoportosítást” irányító bizottság elnöke, általában katonatiszt, közölte a behívás célját, s engedélyezte, hogy a családtagok váltóruhát és élelmiszert hozzanak a behívottaknak. Az állomásra – katonai kísérettel – gyalog mentek, a családtagok több méter távolságból követték őket. Az állomáson teherkocsikba parancsolták őket, negyven főt egy-egy vagonba. A szerelvény egyetlen személykocsijában volt az orvosi rendelő, mert az egészségügyi vizsgálatot menet közben végezték.

Az út általában három-öt napig tartott.

A behívottakat kísérő járőr nemegy esetben használt fegyvert. A Komáromi járásban a fegyverhasználatot követően a szovjet parancsnok megakadályozta a magyarok elszállítását. Fegyverhasználatra került sor 1945. október 25-én délelőtt a Lévai járás Szete nevű falujában. A „toborozást” irányító katonai egység parancsnoka „az akció végrehajtását öt helybeli szlovák férfira bízta, s a parancsnoknak kinevezett B. K.-nak puskát és 15 töltényt adott át”.

A behívott 42 férfi felsorakozott, de egyikük kijelentette, eleget harcoltak, nem mennek sehová. A továbbiakban a felfegyverzett civil R. K. azt állította, hogy „az egyik részeg magyar el akarta venni a fegyverét”, dulakodni kezdtek, mire a fegyvert kibiztosította, és hasba lőtte M. S. 26 éves fiatalembert, lábán találta a 31 éves S. J.-t. A behívott magyarok a vizsgálatot vezető csendőrnek kijelentették, nem ittak, s a civil parancsnok provokált. A két magyar állapota súlyos volt, de a jelentés csak házi ápolásáról tudósít. A hasba lőtt fiatalembert – feltételezhetően – az ipolysági kórházba szállították, további sorsáról nincs adat. Ezt követően a negyven férfit elszállították.⁹

1945. szeptember 19-én több felfegyverzett katona jelent meg Násdszegen, mire az egyik háznál kukoricát fosztók menekülni kezdtek. A katonák „ellenséges tevékenység gyanújával” a menekülők után lőttek. A helybeli férfiak felelősségre vonták a parancsnokot, mire az többüket letartóztatta. A történeteket a hivatalos jelentés a következőképpen írja le: „A letartóztatott férfiak megtámadták a katonákat”, állítólag eltűnt egy puskájuk, ezért a parancsnok erősítést kért. Az erősítést jelentő egyik katona „pisztolya véletlenül elsült”, megölte az egyik letartóztatottat, egy másikat megsebesített. Ezt követően a letartóztatott 422 násdszegi férfit közmunkára rendelték, s a vágssellyei vágóhidra kísérték.¹⁰

Az eddig feltárt jegyzékek szerint 1945 novemberében a Dunaszerdahelyi járásból 137, az Érsekújváriból kb. 500, a Komáromi járásból 34–40, a Lévai és a Zselízi járásból kb. 2000 férfit szállítottak el közmunkára.

A szerelvények Prága, Kolín, Jičín, Tábor, Benešov, Pilzen, Pardubice, Č. Budejovice, Ostrava, Milevsko, Zlín felé vitték a magyar közmunkásokat. A végállomásokon, ahol a „szállítmányt” a cseh gazdák várták, valóságos „emberpiacok” alakultak ki, s addig tartottak, amíg „minden magyar el nem kelt”.

A magyar közmunkások a helyi szokásoknak megfelelően dolgoztak, vagyis reggel öt órától este hétig, zömmel az állattenyésztésben. Fizetést nem kaptak, s ellátásuk a gazdáik jellemétől, vérmérsékletétől függött. Voltak, akik a magyarokat „emberszámba vették”, tisztességesen kosztolták, másokat „háborús vétkeseknek” tartva semmibe vettek, s szinte éheztek.

A magyar kényszercselédek központi problémája a mielőbbi hazatérés volt. Végzéseiken a kirendelés négy, ill. hat hétre szólt, kezdetben – sorsukba beletörődve – becsülettel dolgoztak. Karácsony közeledtével egyre sűrűbben emlegették a hazatérést, csökkent a munkakedvük, amit a cseh gazdák értetlenül fogadtak. Nekik a hivatalok állandó munkaerőt ígértek. Többségük – az őszi munka végeztével – megértő volt, s több csoport engedéllyel haza is tért. Hazatérésük nem volt problémamentes, mert útközben a jóindulat mellett gyűlölködő sovinizmussal is találkoztak.

Akiket a cseh gazda nem engedett haza, más lehetőségük nem lévén, megszöktek. Sokan egyedül vágtak neki a nagy utazásnak, mások „szervezkedtek”. A Pilzeni járásba rendelt, zömmel Nagypeszek, Nagysalló, Zselíz, Csata környéki férfiakat H. Gy. szervezte. Élelmiszert, pénzt vitt a járás különböző településein dolgozó magyaroknak, kiemelten az ismerőseinek. Szervezkedése kitudódott, őt letartóztatták, de a többiek hazajöttek.¹¹

A csehországi járási munkahivatalok december elején összeállították a megszökött magyar munkások névjegyzékét (pl. az Olomouci járás 50, a Moravská Ostrava-i járás 59 nevet sorolt fel), kéri a szlovákiai lakóhelyük szerinti illetékes járási hivatalokat, toloncolják őket vissza, „mert a németek teljes erővel folyó kitelepítése következtében katasztrófális a munkaerőhiány”. A szlovákiai hivatalok jóváhagyták a magyarok visszatoloncolását, de a végrehajtást „a lakosságcsere várható aláírásáig” elhalasztották.¹²

A magyar férfiak 1945-ös őszi közmunkája a nyugati járásokra korlátozódott. A Megbízottak Testülete 1945. december 3-i ülésén elhatározta, hogy „az önkéntesek toborzását” kiterjeszti a Tornaíjai járásra is, ahol 250–300 magyar családfőt kell megnyerni, akik – feltételezhetően – nem kapják vissza a csehszlovák állampolgárságukat. A jelentkezők magukkal vihetik az összes ingóságukat.

Az első transzport indítását december 12-re időzítették, s elrendelték a szerelvények összeállítását. A közmunkások teherkocsikban, a kísérő karhatalmi személyzet személykocsikban teszik meg a kb. 3–4 napig tartó utat. Személykocsiban kap helyet az orvosi rendelő, mert az egészségügyi ellenőrzést az utazás alatt kell elvégezni.¹³

A magyar férfiak 1945-ös nyári és őszi közmunkája a Belügyi Megbízotti Hivatal véleménye szerint eredménytelen volt. A behívottak egy része elmenekült. Az utasítá-

sok kidolgozó ilyen lehetőséggel nem számoltak, a szököttek helyett másokat nem hívhattak be, de nem volt lehetőségük „a toborzás és a munka elöl elmenekültek példás megbüntetésére sem”. Szlovákia Kommunista Pártjának főtitkára azt javasolta, a közmunkások kiválasztása is legyen rendőri feladat, s ebben az esetben az ellenállás és a menekülés, a munkahely elhagyása büntetendő cselekmény. A Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége – saját jelentőségét felértékelve – az ajánlatot elutasította.

Az akció eredményességét veszélyeztették az egymással versengő, tagjaikat a közmunka alól kivonni akaró politikai pártok. A kommunista párt galántai járási titkára pl. az összes nemeskosúti közmunkás felmentését szorgalmazta, míg a vágsellyei Járási Közigazgatási Bizottság, s egyben a kommunista párt járási elnöke, az internacionalizmusra hivatkozva kérte a járásban élő párttagok mentesítését. Az Érsekújvári járás kommunista pártvezetése 40 tagja kiemelését javasolta, közöttük 4 zsidó vallású, a koncentrációs táborokból hazatért férfit, akiket azért rendeltek közmunkára, mert „hibásan beszélnek szlovákul”. A Zselízi járási párttitkár azt sérelmezte, hogy a közmunkások kiválasztása előtt nem kérték ki a véleményét. Így történhetett meg, hogy a zlíni cipőgyárba rendelték és elvitték az 1935 óta párttag T. B. nagypeszeki lakost.¹⁴

A párttitkárok nem a közmunka végrehajtása, embertelen módja ellen szóltak, hanem a párt tagjait védelmezték, s helyettük nagyvonalúan felajánlották „az osztályellenséget”.¹⁵

Sok bírálatot kapott a kiválasztást és az elszállítást „rohammunkának” tekintő hivatali vezetés is. A szlovák főhivatalok a szlovák kolonisták lehívásával és elhelyezésével kapcsolatos „felületes munkástílusukat” emelték ki. A Szlovák Telepítési Hivatal nem teljesítette a kommunista párt járási titkárainak azt a javaslatát, hogy „a déli terület konszolidálása érdekében telepítsenek be minél előbb 100 és 100 szlovák telepest, földművest, mert biztosítani kell a mezőgazdasági termelés folyamatosságát”.¹⁶

A szlovákiai magyarok csehországi közmunkájának hírére megjelentek Dél-Szlovákiában az első földreform keretében betelepített, 1938-ban eltávozott morva és cseh kolonisták, s visszakövetelték az elhagyott birtokaikat. Visszatérésükkel a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal nem számolt, s birtokaikba az árvai víztározó építése miatt lerombolásra ítélt községek lakosságát akarta betelepíteni.

A Szociálisügyi Megbízotti Hivatalnak 1945. december 5-i összefoglaló jelentése szerint a Szlovák Telepítési Hivatal „jóváhagyásával” 1945 szeptembere–december 1-je között 9247 magyart vittek Csehországba, 4337 mezőgazdasági munkást, 4728 önálló gazdát, 3 cselédet, 3 inast és 144 háztartási alkalmazottat. A jelentés a magyar értelmiségieket nem említi, feltételezhetően a mezőgazdasági munkások közé sorolta.

A szlovák hivatalos szervek a sajtóban általában „nagyszerű politikai eseménynek” nevezett akció kapcsán csak a közvetett eredményeket dicsérték, a déli övezet lakossága körében eluralkodott félelmet és bizonytalanságot viszont nem említették.¹⁷

MUNKAERŐHIÁNY CSEHORSZÁGBAN

A németek kitoloncolása következtében a cseh országrészekben egyre nagyobb lett a munkaerőhiány. Az 1946. februári felmérések szerint 192 145 munkaerő hiányzott, de a még munkaviszonyban lévő 62 175 német munkás kitelepítése után az év szeptemberére a hiány 254 320 főre emelkedik. A földművelésügyi miniszter figyelmeztette a kormányt, hogy 1930-hoz mérten másfél millió hektárral több földet kell megművelni, ezért mozgósítani kell „a falvakban lappangó munkaerőt”, a földművesek általa 40 ezerre becsült családtagjait.¹⁸

A földművelésügyi miniszter a kormány 1946. február 19-i ülésén a csehországi mezőgazdasági munkaerőhiányt „a Szlovákiában sok gondot okozó, nem dolgozó magyarokkal” akarta megoldani. A csehszlovák kormány belügyi államtitkára, VI. Clementis a tervet kezdetben ellenezte, mert szerinte „elképzelhetetlen, hogy a magyarok a cseh országrészekben szabadon mozogjanak”, s ezért a kérdést csak a köztársaság külföldi megítélése szempontjából előnytelen munkatáborok beiktatásával akarta megoldani. A földművelésügyi miniszter 20 000 munkaképes szlovákiai német átirányítását javasolta, „mert a szlovák politikai vezetés ellenezni fogja a szlovákiai munkaerő csehországi átcsoportosítását”. A kormány kérte a szlovák minisztereket, segítsék a cseh nemzetgazdaságot e legégetőbb kérdés megoldásában.¹⁹

Közben a cseh hivatalok a helyi munkaerő átirányításával igyekeztek megoldani a legégetőbb részproblémákat, s a határövezetbe irányították az ország belső, cseh etnikai körzeteiből az önkéntesen jelentkező mezőgazdasági munkásokat, földműveseket, akik tulajdonba kapták a kitelepített németek berendezett házaikat és felszerelt gazdaságait.

A belső kolonizáció eredményeként megemelkedett a munkaerőhiány az ország belső körzeteiben, ezért a kormány 340 000 német munkást akart átirányítani a határövezetből a belterületekre az 1946-os őszi betakarítási és talajelőkészítési munkák elvégzésére. A németek kitelepítése Csehországból a tervezettnél korábban, 1946 nyarán elkezdődött, s ezzel veszélybe került a termés betakarítása. Miközben a csehszlovák földművelésügyi miniszter, Július Ďuriš kijelentette: „az országot meg kell tisztítani az ellenségtől, de meg kell találni a mezőgazdaság működtetésének a feltételeit is”. A problémát „a csehországi mezőgazdasági munka előnyeinek propagálá-

sával”, önkéntes munkások megnyerésével akarta rendezni. Úgy vélte, hogy a „meggyőző hangú felhívás” és a kérdésben érintett tárcák együttműködése „vissza-hozza a földművelésbe az évekkal korábban eltávozott, a gazdasági élet más területein kevésbé kihasznált munkaerőt”. Szerinte Szlovákiában a munkaerő-toborzásban a magyarokra kell összpontosítani, s kérte, hogy a toborzással bízzák meg a szociálisügyi és a földművelésügyi megbízottakat. Július Ďuriš júliusban legalább 20 000, augusztus végéig már 100 000 munkaerő jelentkezésével számolt.

A toborzást „alaposan felkészített, az ország egész területén bevethető” brigádok végeznék.²⁰

A szlovák főhivatalok a tervet fenntartással fogadták, mert „csak a szlovákiai mezőgazdaságban nélkülözhető munkaerőt” akarták kiengedni. Közben a cseh országrészekben – a belső telepítés elősegítése érdekében – emelték a mezőgazdasági munkások jövedelmét. A havi 900 koronás fizetés 3-6000 korona lett, s növelték a kommenció mennyiségét is. A cseh munkások még ezt is kevesellték, mert általában egy házaspár – ha a feleség fejőnő volt – a kommención felül havonta legalább 10 000 koronát keresett. Ez az új bérszint vonzotta a szlovákiai mezőgazdasági munkásokat és kisparasztokat.²¹

Közben a kormány a csehországi munkanélküliség enyhítésére külföldi munkásokat akart szerződtetni, s tárgyalt Olaszország, Románia, Jugoszlávia és Bulgária prágai nagykövetével. 1946 októberében felvetődött a magyarországi munkaerő alkalmazása is. A párizsi tárgyalásokon résztvevő magyar szakszervezeti vezetők munkásokat ajánlottak a szociális ügyek miniszterének, aki az ajánlatot meghallgatta, de egyeztetni akarta a külügyminisztériummal. A csehszlovák kormány azonban az ajánlatot elvetette, mivel nem akarta növelni az országban a magyarok számát.²²

* * *

A cseh gazdasági élet működését veszélyeztető munkaerőhiány megoldása, s a szlovákiai munkaerő egy részének átirányítása a cseh országrészekbe a Megbízottak Területének állandó problémája volt. Elnöksége már 1945-ben javasolta szlovák családok áttelepítését a cseh országrészekbe, amit a Szlovák Nemzeti Tanács Elnöksége 1945. szeptember 12-én elvetett. A csehországi munkaerő pótlásának kérdése a magyar értelmiségiek, mezőgazdasági munkások és földművesek 1945. októberi közmunkájának csődje után 1946 tavaszán vált újból aktuálissá. A Földművelésügyi és a Szociálisügyi Minisztérium ekkor önkéntes, tömeges akció meghirdetését javasolta Szlovákiában, mert úgy vélte, a szlovák mezőgazdasági munkások megmenthetik az összeroppanás előtt álló cseh mezőgazdaságot. Kijelentette: az akció legyen következetesen önkéntes, „s a toborzás baráti”. Meg voltak győződve arról, hogy a cseh munkásokkal egyenlő bérezés, a korszerű szállás, az emberséges bánásmód olyan vonzerő, amely több tízezer szlovák és magyar munkaképes nős és nőtlen férfit, hajadont és férjes asszonyt nyer meg. A családjaikkal áttelepülők magukkal vihetik minden holmijukat.

A munkavállalók jogait szerződésben rögzítik. Bérük – a beosztásuknak megfelelően – havonta 855–1075 korona, benne lakás, tüzelő, kommenció, s a cseh mezőgazdasági munkásoknak nyújtott kedvezmények. Az eredetileg egy évre vállalt munkaviszony meghosszabbítható, s a végleges letelepülés jogalapját képezi. Az akció megfogalmazói jelentős eredményeket vártak, hisz 1945 őszén több mint 300 északkelet-szlovákiai család települt át Csehország délnyugati határövezetébe, de jöttek telepesek Szlovákia északnyugati járásából, valamint Breznóbánya és Podbrezová környékéről is. Az áttelepült szlovákok zöme sokgyermekes mezőgazdasági munkás, s kb.10 százaléka háborúban tönkrement kiscgazda volt. Általános volt, hogy a családtagjaik egy részét, pl. a nagyszülőket, a felnőtt gyermekeket Szlovákiában hagyták, akik tovább művelték a család földjeit. Az áttelepülést vállaló szlovák családok zöme nem vállalt cselédmunkát, önálló gazdaságokat kért. A gazdák 7–8 hektáros, az erdőmunkások 1-3 hektáros német gazdaságokat kaptak.²³

A csehszlovák kormány szlovák tagjai elleneztek a tervezett akcióba bekapcsolódó szlovákok végleges letelepítését az új munkahelyükön.²⁴

Az akciót a kormány 1946. július 16-án tárgyalta. „A szlovák földművesek baráti segítsége a cseh mezőgazdaságnak” elnevezésű program megvalósítását, a toborzást az 1946. július 22 – augusztus 22-e közötti időszakra időzítette. A Szociálisügyi Megbízotti Hivatal javaslatára az akciót kiterjesztették a déli határövezetre, a magyar nemzetiségűekre is, vagyis engedélyezték az állampolgárságuktól megfosztott magyarok toborzását. Időközben ugyanis befejezték a déli magyarlakta övezet belső kolonizálási tervét, s ennek végrehajtása megkövetelte a magyarok eltávolítását. Ezt segítette volna a „baráti akció”. Így lett az eredetileg szlovák akciónak tervezett gazdasági jellegű kérdésből politikai, nemzetiségi kérdés. A kormány optimista hangulatban mérlegelte a várható eredményeket. Zdeněk Nejedlý 40–50 000 önkéntesről szolt. Viliam Široký még ennél is tovább ment, s a déli határövezetből „a megváltozott tulajdonjogi és nemzetiségi viszonyokra” hivatkozva 80 000 munkavállalóval számolt. Zdeněk Fierlinger óvatosabb volt. Az elvárásokat irreálisnak találta, de Klement Gottwald megnyugtatta, hogy „az eredmény a propaganda függvénye”, s a magyarok meggyőzése során az állampolgárság visszaadását és a gazdasági egyenjogúságot kell kiemelni. A földművelésügyi miniszter szerényen 20 ezer magyar munkással is beérte volna, mert ennyi szlovák telepes családot akart betelepíteni a déli határövezetbe. Vladimír Clementis más szempöngből ítélte meg a kérdést. A cseh országrészekben tapasztalható magyarellenességre hívta fel a kormány figyelmét, s kérte, utasítsák a járási munkavédelmi hivatalokat, hogy „a lehető legerélyesebben fojtsák el a magyarellenességet”, mert az akció csak így lesz a szlovákiai magyarkérdés végleges megoldásának jelentös öszszetevöje.²⁵

A kormány az akció irányításával a Szociálisügyi Minisztériumot bírta meg, s az ellenörzés jogát a Belügyminisztériumnak adta, miközben elrendelte, hogy az irányelvekben emeljük ki: „a munkát önként vállaló magyarokat teljes jogú csehszlovák állampolgárnak tekintik akkor is, ha az állampolgárságukat a 33/1945. sz. elnöki rendlet értelmében elvesztették”.

A magyarok „munkavállalási kedvét” a toborzás első fázisában tiltással, megfélemlítéssel akarták fokozni. Az érintett minisztériumok arra kérték a kormányt, akadályozza meg, hogy a magyar mezőgazdasági munkások és kommenciós cselédek a lakóhelyükön kívül vállaljanak munkát, mert azt remélték, a nagybirtokok elkobzása után a déli övezetben jövedelem nélkül maradt magyar mezőgazdasági munkások és cselédek kihasználják „a baráti akció” lehetőségeit, kiemelten az állampolgári egyenjogúságot, s tömegesen áttelepülnek Csehországba.²⁶

A toborzás beindítása előtt a propagációs munkát központosították, s megszervezték az ellenőrzést. A Szociálisügyi Minisztérium arra kérte a cseh napilapok szerkesztőit, az akció legyen kiemelt probléma, „s ne féljenek az ismétlésektől, mert az átgondolt ismétlés az eredményesség záloga”.²⁷

A Szociálisügyi Minisztérium felkérte a földművelésügyi minisztert, a szociális ügyek megbízottját és – a kiépített adminisztrációjára hivatkozva – a Szlovák Telepítési Hivatal Elnökségét, támogassák az akciót, s közösen szervezzenek toborzási bizottságokat.²⁸

A toborzás megkezdése előtt a Szociálisügyi Minisztérium szerződést kötött szlovákiai partnereivel, amelyben rögzítették az önkéntesség, a másik fél toborzási terveinek tiszteletben tartását. A toborzás költségeit és az önkéntesek elszállítását a megadott szlovákiai vasútállomásra a szlovák fél, a vasúti szállítás teljes költségét, valamint a célállomás és az új munkahely közötti fuvardíjat a minisztérium és a csehországi munkaadók vállalták. A munkások és a családtagok az úton frissítőt kapnak, a gyermekek tejet, a felnőttek teát, ill. kávé. Ennek költségét Szlovákia területén a szlovák, Csehországban a cseh fél fedezi.²⁹

A minisztérium a cseh üzemek egymás közötti versengésének kizárására elrendelte, hogy a járási munkavédelmi hivatalok tiltsák meg a nagyobb csehországi üzemek augusztus 31-re tervezett csehországi akcióját.³⁰ Az üzemek versengését ugyan mérsékeltek, de ez nem jellemezte a cseh és szlovák toborzási bizottságok munkáját. A szlovák félnek előnye volt, amit általában ki is használt. A Lévai járás Toborzási Bizottsága a toborzási terv megszegésével, brünni partnerei megérkezése előtt 300 munkást toborzott. Az előírások szerint a nemzetiséget csak a magyar jelentkezőknél tüntették fel, s a jegyzékek szerint a toborzottak között nem volt magyar.

A brünni toborzók ezután a Rimaszombati, Feledi és a Tornaljai járásba távoztak. Tudták, magyarulta vidékre jönnek, mégsem hoztak tolmácsot. A brünniek meglepetéssel jelentették, hogy a felkeresett 43 településen „az emberek alig beszélnek szlovákul, s mi lesz velük Morvaországban, olyan vidéken, ahol senki sem érti a nyelvüket”.

A toborzás menete a következő volt: a toborzók felkeresték a község elöljáróját, s kiragasztották a magukkal hozott szlovák nyelvű falragaszokat. Mivel a magyar lakosság nem mozdult, a felhívást magyarra fordították, s naponta többször kidoboltatták. A toborzás második hetében a prágai toborzók magyar nyelvű szórólapokat terjesztettek, amelyben egy önként Csehországba áttelepedett hanvai mezőgazdasági munkás hívta a magyarokat Csehországba:

„Bajtársak!

A húsvéti ünnepek előtt egész családommal mezőgazdasági munkára jelentkeztem Csehszországba. A munkavédelmi hivatal Hořánek Károly gazdaságába irányított Lí-beznicére, Prága közelébe, ahol szerződéses munkás lettem.

A szerződésem a cseh alkalmazottaknak járó pénz- és természetbeni illetményeket biztosít nekem. A Szlovenszkórról való távozásom előtt egyesek igyekeztek lebeszélni arról a tervemről, hogy Csehszországba jöjjenek. Félttem, hogy a megígért feltételeket nem teljesítik. Munkahelyemre való megérkezésem után meglepődtem. Szép lakást bocsátottak a rendelkezésemre. Deputációs járandóságaimat szabályszerűen és idejében fizetik, és a munkabéreből már eddig is sikerült megtakarítanom egy csinos összeget, ezért elhatároztam, hogy továbbra is a munkahelyemen maradok.

Ezért, bajtársak, ha rendezett környezetben akartok dolgozni, és meg is akartok valamit takarítani, kövessétek a példámat, és meglátjátok, hogy elégedettek lesztek.

T. L. (teljes név)
Hanva, járás Feled,
e. i. Líbeznice”³¹

Ám a magyar szöveg sem hozta meg a várt eredményt, csak öt munkás jelentkezett. „Szerény eredmény”, de a toborzók úgy vélték, a következő alkalommal legalább 300 munkást nyernek meg. Ennek érdekében megígérték, a jelentkezőket nem jelölik áttelepítésre, s Csehszországban több családot helyeznek el egy-egy uradalomban, „hogy ne érezzék magukat teljesen idegenben”.

A „baráti akció” kezdeti fázisában a Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége azt kérte, hogy lehetőleg ne toborozzanak az ún. „betelepítési-reszlovakizációs övezetben”, ne vigyék el „a szlovák nemzet felé nyitott, reszlovakizálásra hajlandó magyarokat, hanem összpontosítsanak a szlovákokra”.

A Szociálisügyi Megbízotti Hivatal mégis megszólította a magyar lakosságot is: ideiglenes munkavállalásáról szólt. A reszlovakizálást kérőknél a jelentkezés „szlovákká válásuk legmeggyőzőbb bizonyítása”, ami az adott körülmények között zsarolásnak is minősíthető, mert a reszlovakizáltak bizonytalanságban éltek, nem tudták, befogadja-e őket a nacionalizmussal fertőzött cseh, ill. szlovák társadalom.³²

A kormány a szlovák lakosság körében elért eredmény alapján 1946. augusztus 22-én elrendelte az akció második fázisának az előkészítését, s a propaganda és szervezési munkába bevonta a cseh Földművesek Egységes Szövetségét és a Szlovák Földművesek Egységes Szövetségét. A magyar munkások toborzását törölték, a toborzásban következetesebben figyelembe vették a csehországi munkaadók igényeit, s a megígért bérek és juttatások betartása érdekében az érintett főhivatalok 1946. november 25-én rögzítették, meghatározták a munkabéreket és a kötelező természetbeni juttatásokat. A szlovák munkásoknak különélési pótlékot és a munkaviszonyuk folyamatosságát biztosították. Az állandó letelepedést vállalók – nemzetiségi különbség nélkül – családi pótlékot is kaptak (a protektorátusi, így csak a cseh országrészekben érvényes 250/1943-as törvény alapján).³³

A munkaszerződés megszegése esetén a már kitelepült szlovák önkéntesek a munkahelyük szerint illetékes járási munkavédelmi hivataltól, míg a magyar önkéntesek zöme a prágai magyar követség munkatársaitól kért segítséget. A magyar munkások általában az alacsonyabb bérekre, a rossz bánásmódra panaszkodtak. „Úgy bánnak velünk, mintha német hadifoglyok lennénk” – írták. A hivatalok a panaszokat „vádaknak” minősítették, s azt elutasították, mert ez „ennél a toborzásnál kizárt. Az előző évben talán előfordult, de akkor a közmunkát a Belügyminisztérium irányította”.³⁴

A „baráti segítség” a költségesebb akciók közé tartozott. A kormány által 1946. július 16-án jóváhagyott, s a csehországi munkaerőhiány enyhítésére létesített alapból felvett 202 millió 850 ezer korona a kiadásoknak csak egy részét fedezte. Az akció több mint 200 000 szlovák család munkavállalásával végződött, míg a magyar önkéntesek – zömmel reszlovakizáltak – száma 1919, más dokumentum szerint 1932 volt. A földművelésügyi tárca rendelete alapján az önkéntesek földet kaphattak a földreform földalapjából, de kutatásaink során magyarok esetében csak néhány adattal találkoztunk.³⁵

Az akció szervezői szerint a magyar jelentkezők alacsony aránya voltaképpen kudarc, de kudarc azért is, mert a jelentkezőknek csak jelentéktelen hányada vitte magával a családját.

Az önkéntes munkaerő toborzása az akció második fázisa után is folytatódott, s a kérdést 1947. február 3-i ülésén Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Elnöksége is megvitatta. Önkéntességről szóltak, bár tömeges elutasítás esetén elfogadhatónak tartották a kényszerítést.

Az 1947. április 2-a és május 15-e közötti toborzás eredménye 114 magyar „gazdasági egység” áttelepítése a cseh országrészekbe, más adatok szerint 1947. november 30-ig 122 gazdasági egység, azaz 299 fő ment önként Csehországba.³⁶

A magyarok elutasító magatartásával 1946 őszén a kormány is foglalkozott. Az okokat elemezve Zdeněk Nejedlý kijelentette: a magyarok félnek. Megfélemlítette őket a hivatalok magyarellenessége, gyűlölködése, de vádolta „a magyarországi propagandát és a szlovákiai magyar papság lebeszélő akcióját” is. Úgy vélte, a magyarországi propaganda „eredményesen kihasználta a párizsi tárgyalásokat, ahol a csehszlovák kormány újabb magyar tömegek kitelepítését kérte, és kivárára buzdította a dél-szlovákiai magyarokat”, akiket a köztársaság problémái iránti érzéketlenséggel vádolta: s mivel „viszonyuk a köztársasághoz negatív”, el kell rendelni a kényszerített közmunkát. Az fel sem vetődött, hogy a magyarok félnek, félnek elhagyni az otthonaikat, mert tudták, hogy gazdaságaikat, házaikat szlovák kolonistáknak utalják ki. Magyar vidékeken kevés volt a munkanélküli mezőgazdasági munkás, s a földművesek zöme birtokaik elkobzása után is művelte a földjét.³⁷

A KÉNYSZERÍTÉS ELRENDELÉSE ÉS A DEPORTÁLÁSOK IRÁNYÍTÁSA

A magyarok önkéntes csehországi munkavállalásának mértéke elmaradt a kormány elvárásaitól, mert a magyarok nem mozdultak. Ezért az önkéntes akciót végrehajtó hivatalok 1946. augusztus 6–7-én Pozsonyban értekezletet tartottak. A belügyi és a szociális ügyek megbízotti hivatalai a szlovák lakosságot is érintő kényszerítés elrendelését javasolták, amit a jelenlévők elvetettek, s úgy határoztak, hogy a kényszerítés csak a Szlovákiában élő magyarokra vonatkozhat. Megbízta a Belügyi Megbízotti Hivatalt, dolgozza ki a kényszerítés tervét, s az előkészítési munkálatokba vonja be a Szlovák Telepítési Hivatal munkatársait is. Együtműködésük eredménye az 1946. augusztus 23-i belügyi körlevél (P.V. – 22062/1–III/4–1946), amelyben a propaganda szokásos szlogenjével elsőként a szlovák lakosságot szólították meg, s kiemelték a csehországi munka gazdasági előnyeit. A magyarokat „társadalmi helyzetük javításával kecsesgették”. A körlevél kifejtette, hogy a hontalan magyaroknak a közmunka a köztársaság szláv lakosaival egyenlő polgári jogokat biztosít, amit megtagad pl. a magyar a háborús bűnösöktől. A közmunkavállalás a magyarok lojalitásának a mércéje.

Az akciót a belügyi szervek figyelték és ellenőrizték, s kötelességük volt „az esetleges ellenséges uszítások megakadályozása, a jelölést visszautasító engedetlen magyarok megbüntetése”. Még kerülük a „kényszerítés” használatát, de „a végzések kíméletlen végrehajtásának” elrendelése nem más, mint a kényszerítés.³⁸ A csoportos ellenállások megelőzésére „a toborzás napjaiban” korlátozhatták a nyilvános helyek, az üzletek, a vendéglők, a kocsmák nyitvatartási idejét, és szükség esetén elrendelheték a kijárási tilalmat is. Az ellenállókat munkatáborokba viheték.³⁹

A magyarok csehországi kényszerközmunkájának előkészítésében a Belügyi Megbízotti Hivatal eltökélt és kezdeményező munkatársra lett a Szlovák Telepítési Hivatal, a tömeges kényszerítés és a végrehajtás módjának megfogalmazásában meghatározó szerepet vállaló Elnökségében. A kényszerítés azonban csak 1946. október első napjaiban vált országos, központi kérdéssé. Elrendelése „indokolt büntetés”, mert a magyarok nem értették meg, hogy a csehországi munkaerőhiány veszélyezteti a kétéves terv teljesítését. A magyarok nem mozdultak akkor sem, amikor a kormány külföldi

munkások szerződéséről tárgyalt, s ezért „jogos” a hazai munkaerő-tartalékok kényszerített mozgósítása.

A kényszerítést már eldöntötték, de az akció előkészítését 1946. október végéig csak ideiglenes megbízott irányította. A Megbízottak Testülete 1946. november 1-jén az irányítást a munkaerő-toborzás legavatottabb ismerőjére, a Szociálisügyi Megbízotti Hivatalra akarta bízni, de „közbelépett a Szlovák Telepítési Hivatal energikus vezetése, és bedolgozottadminisztrációjára hivatkozva ügyes szervezéssel” az akció irányítója lett. A Megbízottak Testülete ezt a megoldást átmenetinek tekintette, s az 1945. november 29-i ülésén bizalmas jellegű – csak egy példányban készített – határozatában 1947. január elsejétől az „átcsoportosítást” a Szociálisügyi Megbízotti Hivatalra bízta, s azt arra is kötelezte – a magyar munkaerő rentábilisabb kihasználása s egyenletesebb csehországi területi szétszórása érdekében –, hogy hangolja össze a magyarok kényszerközmunkáját a kétéves terv csehországi követelményeivel, s a kérdés megoldásába vonja be a földművelés-, az élelmezés-, az ipar- és a kereskedelemügyi megbízottakat, valamint Szlovák Telepítési Hivatal képviselőit.

A Megbízottak Testülete tárgyalt az irányítás új megbízottjával, miközben a Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége az 1946. november 4-i (12–771–1/1. sz.) bizalmas rendeletében hatáskörét meghaladó kérdésekben is döntött, s kihirdette: a Somorjai, Dunaszerdahelyi, Galántai, Vágsellyei, Érsekújvári, Ógyallai, Komáromi, Párkányi, Zselízi, Verebélyi, Lévai, Ipolysági, Kékkői, Losonci, Feledi, Rimaszombati, Tornaijai, Rozsnyói, Szepsi, Kassai, Töketerebes, Királyhalmeci és a Nagykaposi járásban „minden magyar nemzetiségű személy átcsoportosítható”, s egyben meghatározta, kit lehet „magyarnak” tekinteni. Azokat, akik az 1940-es, ill. az 1930-as népszámláláskor magyarnak jelentkeztek, akiket a 33/1945. sz. elnöki dekrétum megfosztott a cseh-szlovák állampolgárságuktól, s azt nem is kapják vissza. Közmunkára kötelezhető minden magyar nemzetiségű hontalan, akinek földbirtokát a 104/1945., 108/1945. és a 64/1945sz. törvények alapján elkobozták, s elrendelték vagyonuk elkobzását.⁴⁰

Az „átcsoportosítás” jogi alapja – a kétéves terv és a 88/1945. sz. elnöki dekrétum – nem érinti a lakosságcsere keretében kitelepítésre jelölteket, a Magyarországra egyoldalúan áttelepíthető háborús bűnösöket, s azokat, akik már megkapták a reszlovakizációs végzést vagy az állampolgárságot, s akik földbirtokaira nem vonatkoznak az elkobzási rendeletek, a lelki beteget, a tartósan munkaképteleneket, a három gyermekről gondoskodó özvegyeket – közöttük a háborúban eltűnt, ill. hadifogságban lévők feleségeit –, az aszociális elemeket és a közérdekű munkát végzőket. Önkényesen felemelte a közmunkára kötelezettek felső korhatárát, a férfiaknál 60, a nőknél 55 évre.

A kivételezettek egészségi állapotát az orvos, a közérdekű munkát a járási, ill. helyi közigazgatási bizottságok, a kiskorú gyermekek ellátását az anyakönyvi hivatalok igazolják. A Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége kijelentette, jogában áll a behívott személyeket bárhová kirendelni, vagyis az irányításon felül a rendelkezésre is jogot formál. A Telepítési Hivatal elrendelte az önálló lakással nem rendelkező felnőtt magyarok összeírását.

A körlevél szerint „a behívás” alanya nem a munkaköteles egyén, hanem a „gazdasági egység”, ezért az összeírásban a családfő személyi adatait követik a házastárs, a gyermekek, valamint a velük egy háztartásban élők – pl. nagyszülők – adatai. Össze kell írni a család ingatlan vagyonát, fel kell tüntetni ezek állapotát, valamint a családfő és a felnőtt családtagok foglalkozását.

A kijelölt magyarokat kizárólag Cseh- és Morvaországban alkalmazhatták, s a végrehajtás megkönnyítésére elrendeli – a lakosságcsere során is alkalmazott – területi párosítást, s meghatározza a cseh hivatalok kötelességeit is a közmunkások elszállásoltatását és az élelmiszerjegyeik beszerzését illetően. Mivel a „gazdasági egység oszthatatlan”, a család „egy fedél alá kerül”. A munkaszervezőket az elszállítás előtt kell aláírni. A cseh iskolák kötelesek befogadni a közmunkások iskolaköteles gyermekeit.

Egy transzportba 100 gazdasági egység kerül. A vagonokat célállomások szerint csoportosítják. A csomagokra a tulajdonos nevével ellátott táblákat tesznek. Közlik a transzportok összeállítási és indítási munkarendjét. Az indulás előtti harmadik napon kézbesítik a végzéseket, s átadják az érintetteknek a magukkal vihető ingóságok jegyzékét (ezek a bútorok, lakberendezési tárgyak, konyhai felszerelés, ruhanemű, ágynemű, a gazdaság üzemeltetésében nélkülözhetetlen kisebb szerszámok). Megtiltották a szekerek, lovak, ekék, boronák, gazdasági gépek és a nagyobb szerszámok elvitelét. A szállítás ingyenes.

Az engedélyezett élelmiszerek jegyzékét az Élelmészügyi Megbízotti Hivatal állította össze. Az önálló gazdák családtagonként 250 kg gabonát, a bérlők 170 kg-ot, a korlátozások alá nem eső élelmiszerből tetszés szerinti mennyiséget vihetnek magukkal. A háziállatok közül csak az ún. kisállatokat, szárnyasokat, juhokat, egy sertést, valamint az engedélyezett mennyiségű szénát és szalmát vihették.

Az utazás alatt a közmunkásokat élelmezik, ezért a hivatal az indulás előtt három napra elegendő élelmiszerről gondoskodik az élelem nélkül utazók számára. A gyermekek naponta 10 dkg tejport, a közmunkások az indulás előtt „tápláló meleg levest” vagy főzeléket és húst kapnak. Az élelmezésről Szlovákia területén az érintett megbízotti hivatalok, Cseh- és Morvaországban a katonaság gondoskodik.

Az egészségügyi ellenőrzés két fázisra osztható: az indulás előtti kivizsgálásra és az utazás alatti ellátásra. A járási, ill. a helyi tisztiorvos köteles az indulást megelőző második naptól kezdve megvizsgálni minden közmunkást és kijelölt személyt. Az Egészségügyi Megbízotti Hivatal biztosítja a kísérő vöröskeresztes nővért. Az utazás alatt megbetegedetteket a megérkezés után kórházba szállítják. A transzportokat a Szociális, ill. a Földművelésügyi Minisztérium, s lehetőleg a Szlovák Telepítési Hivatal egy-egy munkatársa elkíséri a célállomásig, ahol ellenőrzik a közmunkások elhelyezését is.⁴¹

A magyarok csehországi kényszerközmunkáját Csehszlovákia Kommunista Pártjának Elnöksége 1946. november 14-én tárgyalta. Az ülésen a Szociálisügyi Minisztérium két alternatívát javasolt: az első változat a 88/1945. sz. elnöki rendelet alapján maximálisan 15 ezer munkaerő átszállítását tervezte. A második változat

összekapcsolta a közmunkát és a szlovákiai magyarkérdés „rendezését”, s ennek jegyében „a szlovákiai magyar nemzetiség felszámolására egész családok áttelepítését” javasolta.”

A földművelésügyi miniszter a 88/1945. sz. elnöki dekrétum „mozgásterének” ki szélesítését, első lépésben a magyar nemzetiségű mezőgazdasági munkások és komenciós cselédek kiszállítását kérte. Tudatosította, a szlovák szervek az akciót munkaerő-elszívásnak is minősíthetik, ezért nem a munkaerő, hanem a magyarok kiszállításáról beszélt. A miniszter a két elvárás összekapcsolását ajánlotta úgy, hogy a jogilag megalapozott első szakaszban átcsoportosítják a magyar munkaerőt, a másodikban kiszállítják a családtagokat, miközben megfogalmazzák az utóbbi jogi indoklását.

Klement Gottwald többszakaszos „szociálisan motivált” terve 50 ezer család, vagyis kb. 150 ezer személy átszállításával számolt. Az első szakaszban a cseh országrészekben jobb anyagi körülmények közé kerülő, vagyontalan magyarokat szállítanák ki, náluk nem várható ellenállás. A második szakasz a házzal, kerttel bíró mezőgazdasági munkásokat és a kisparasztokat érintené, akik az első csoporttól eltérő perspektívát igényelnek, vagyis földbirtokot. Legproblematicusabb a harmadik, a vagyonos földműveseket kimozdító szakasz. Ellenállásukat ingó és ingatlan vagyonuk elkobzásával kell megelőzni.

A magyarok kiszállításával kapcsolatban figyelni kell a cseh lakosság várható reagálását. Ellenszenvüket propagandával kell megelőzni, nehogy elterjedjen az a nézet, hogy „kikergetjük a németeket, s behozzuk a cigányokat és a magyarokat”. Figyelemre méltó a cigány–magyar párhuzam, mert a cigányok kiszállításáról nem tárgyaltak. A cseh nemzet megnyerése érdekében az akciót nem kapcsolják össze Beneš nevével. Az akciót a Nemzeti Front vállalja, az irányítást a kommunista párt, hisz az akcióban az érintett tárcákat és a Szlovák Telepítési Hivatalt is kommunisták vezetik. Az ő feladatuk az akció céljainak szlovákiai propagálása, a pozitív megítélés biztosítása, mivel az akció munkaerőt von el, s ez kiválthatja az állami birtokok vezetőinek ellenállását. Ismerik a 88/1945. sz. elnöki rendeletet, az önkéntesség elvét, ezért elodázhatatlan a kényszerítés jogi indoklása. Gottwald mégis úgy vélte, az akciót a magyar földművesség kiszállítása után kiterjesztik a városok magyar nemzetiségű lakosságára is.

1946. november 16-án Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága megalakította saját „toborzási bizottságát”, amely felügyelte a magyar kényszerközmunkások csehországi „szétszórását, támogatta beilleszkedésüket”, vagyis az asszimilációjukat. A bizottságban helyet kapott a kérdésben érintett csehországi főhivatalok egy-egy kommunista munkatársa és a párt központi bizottságának néhány osztályvezetője.

A csehszlovák kormány 1946. november 19-én hozta létre „a magyar munkások átcsoportosításában érdekelt” cseh és szlovák hivatalok munkáját koordináló Központi Toborzási Bizottságát, amelyben a cseh felet a Szociálisügyi, a Földművelésügyi és a Belügyminisztérium munkatársai, a szlovák felet szlovákiai partnerei kép-

viselték. A bizottság Szlovákiába küldött képviselője dr. R. Obrusník lett.⁴² A Szociálisügyi Megbízotti Hivatal mellett működött, adminisztrációját a hivatal speciális V. osztálya végezte. A három tagból álló bizottságok a járási munkavédelmi hivatalok mellett járási, a helyi közigazgatási bizottságok mellett helyi toborzási bizottságokat szerveztek. A Központi Toborzási Bizottság jogkörébe tartozott a felmentések és a más jellegű mentesítések megítélése. A járási toborzási bizottságok a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal jegyzéke alapján összeállították a kényszerközmunkások listáját, és kidolgozták a „napi feladatok” községekre lebontott tervét. Ellenőrizték a jegyzékből törölt közmunkások adatait, az indoklást tartalmazó jegyzőkönyveket, s mindezeket felküldték a Központi Toborzási Bizottságnak. A helyi toborzási bizottságok tagjai végrehajtók voltak, és személyesen segítettek a deportálást végző karhatalmi egységeket. Munkájukat a járási toborzási bizottságok ellenőrizték.

A Központi Toborzási Bizottság a kormány szerve volt, de a földművelésügyi megbízott szerint a kormánynak erre „nincs jogi alapja”, mert nem adott ki toborzási rendeleteket. „Sértett nacionalizmussal” határozottan elutasítja a kormány és a cseh főhivatalok bevonását a szlovákiai magyarok kényszerközmunkájának az irányításába. „A háta mögött létesített bizottságtól semmi jó sem várható... nincs benne készség a szlovákokkal való együttműködésre.” A megbízott attól tartott, hogy a bizottság ellenőrzi a kiszállításra jelölt magyarok névjegyzékét, s nem veszi át a túl koros, munkaképtelen, ill. a sokgyermekes családokat, s ezzel veszélyezteti a megkezdett belső telepítés folytatását.

1947. január 1-jén az akció vezetését átvette a Szociálisügyi Megbízotti Hivatala, de a régi és az új vezetés a továbbiakban is együttműködött. Az új vezetés számolt a telepítési hivatalok „nagy tapasztalattal rendelkező munkatársaival”, és alapvető módosítás nélkül átvette a korábbi adminisztrációs rendelkezéseket.⁴³

A Szlovák Telepítési Hivatal pozíciójának megszilárdítása érdekében 1946. december 28-án körlevelet adott ki, amelyben pontosítja a transzportok összeállítására és indítására vonatkozó november 4-én kiadott utasításait. Egy nappal meghosszabbította a már 150 gazdasági egységből álló transzportok előkészítésére és indítására engedélyezett időt. A mentesítések mértékének csökkentésére fokozta az ellenőrzést. A deportáltak holmijának a bepakolásánál engedélyezte a civilek bevonását, s a munkát egyedül végző katonáknak magasabb jutalmat biztosított. A módosítás befolyásolni akarta „az átcsoportosítást” irányító helyi bizottságok hatáskörét, figyelmeztetett arra, hogy a karhatalmi szervek következetesebben akadályozzák meg a közmunkások menekülését.

Az „átcsoportosítást” a Szociálisügyi Minisztérium részéről továbbra is dr. R. Obrusník, a Szociálisügyi Megbízotti Hivatalból dr. Št. Lenorákot felügyelte. A két főhivatal és a Szlovák Telepítési Hivatal között ez utóbbi munkatársa, Fr. Znak közvetített. A Megbízottak Testülete a telepítési bizottságok működését 1947. február 7-én hagyta jóvá⁴⁴.

A KÉNYSZERKÖZMUNKA HIVATALOS ELNEVEZÉSE ÉS ÉRTELMEZÉSE

A korabeli politikai, társadalmi életben és a sajtóban a magyarok kényszerközmunkájának nem volt egységes „hivatalos” elnevezése. A kényszerítés leplezésére az akció előkészítési szakaszában a „toborzás”, ill. „toborzási akció” volt az általános, majd ezt követően megjelent a „köz munkába való bevonás”, ill. „a kirendelés”, de előfordult „a (szláv) nemzeti érzés ellen vétők munkaszolgálatára” is. A cseh és a szlovák sajtó a magyarok esetében is a csehországi munkaerőhiány megszüntetése érdekében elrendelt, a köztársaság minden polgárát egyenlő mértékben érintő „munkaszolgálatról” ír, s elhallgatja az anyagi és erkölcsi veszteséggel járó kényszerítést. A csehszlovák kormány 1946. november 29-i ülésének határozata értelmében a magyarok esetében „a munkaerő tömeges mozgósításáról” van szó, de 1946 decembertől egyre gyakrabban használja a „kényszertoborzás” megjelölést, melyet a csehszlovákiai közéleti, egyházi és civil személyiségek memorandumai hatására a külföldi sajtó is átvett. Ez az ellentmondásos elnevezés lett általános annak ellenére, hogy két ellentétes fogalmat kapcsol össze: az önkéntességen alapuló toborzást és az erőszakos kényszerítést. A magyarok kiszállításával kapcsolatban gyakori „a toborzott magyarok kiszállítása” és „a mezőgazdasági munkára, ill. közmunkára toborzottak kiszállításának” használata, vagyis az elenyésző számú önkéntessel leplezték tízezrek kényszerítését. Általánosan használt volt az „áthelyezés”, az „átcsoportosítás”, a semleges (vagyis nem háborús bűnös) magyarok elszállítása, a „kényszerkitelepités”, „kényszerített munkaszolgálat”, ill. 1947 februárja után egyszerűen „transzfer” kifejezés. Gyakran előfordult még „a munkaerő, a magyarok átcsoportosítása” is.

A külföldi sajtóban a köz munkások begyűjtésének és elszállításának módja alapján az akciót egyre gyakrabban nevezték deportálásnak. Ezt az elnevezést az első között Gyöngyösi János magyar külügyminiszter használta. Csehszlovákiában egyik beszédében Edvard Beneš köztársasági elnök is használta e kifejezést, melyet a csehszlovák kormány erélyes, dorgáló figyelmeztetése követett. A deportálás megnevezést a külföldi sajtón, a magyar politikusokon és közéleti személyiségeken kívül több szlovákiai egyházi és polgári személyiség is átvette. Az akció csehszlovákiai elneve-

zése 1948 nyarán módosult, s egyre gyakoribbá vált „a kényszerű csehországi tartózkodás” használata. A Megbízottak Testülete és a Szlovák Nemzeti Tanács 1949-ben már „ügynevezett toborzottról” szól, vagyis megkérdőjelezi a „toborzást”, de a valóságot még nem hajlandó beismerni. 1950 után, az akció anyagi következményeinek rendezése során a kényszerközmunkások „munkára jelölt személyek”, vagyis tagadják a kényszerítést.⁴⁵

A szlovák marxista történetírás a magyarok deportálását és csehországi munkáját „köz munkának” minősítette, az érintetteket „toborzottnak” nevezte. Az 1989-es fordulatot követően a volt cseh ellenzék történészei a magyarok köz munkáját „elítélendő deportálásnak” tartják. A szlovák történetírás sem tagadja már a magyarok kényszerítését, beismeri a végrehajtás „deportálás jellegét”, s elvétve már használja a „deportáltak” megjelölését. A deportálást legkövetkezetesebben Karel Kaplan cseh történész jellemzi, aki szerint az „kegyetlen, ám végül is eredménytelen kísérlet a szlovákiai magyar kisebbség eltüntetésére”.⁴⁶

A szlovákiai magyarok kényszerközmunkáját a megfogalmazása után sokan értelmezték. A csehszlovák kormány szerint ez Dél-Szlovákia „megtisztítása a magyar elemektől”. Ennek értelmében a kényszerített köz munka a 88/1945. sz. elnöki dekrétumra alapozott jogos akció. A kényszerítésért nem a csehszlovák kormány, hanem maguk a magyarok a felelősek, mert kevés volt az önkéntes jelentkező.⁴⁷ Az akciót – a kényszerítés ellenére, a végrehajtás módját is beleértve – „a következetes humanitás, a magyarokkal való emberséges bánásmód jellemzi”. Mások külpolitikai vonatkozású, gazdasági célú belpolitikai intézkedésként regisztrálták. Az indoklásokban a gazdasági célok rövidesen háttérbe szorultak, s a cseh politikusok nyíltan hangoztatták, hogy a kényszer munka „a magyarkérdés megoldásának olyan módja, amely ismeretében Magyarország vagy átveszi a szlovákiai magyarokat, vagy a csehszlovák kormány szétszórja őket az ország egész területén”, ezért nem is nagyon titkolták a valós célt: „a magyar köz munkások szlovákiai birtokainak kolonizálását belföldi, részben külföldről hazatelepülő szlovákokkal”. A szlovák politikai vezetés üdvözölte az akciót, mert „végeredménye a magyar elem meggyengülése, s lehetővé teszi a déli határövezet következetes és átgondolt elszlovákosítását”. A Szlovák Telepítési Hivatal elnöke szerint „a munkaerő-toborzás” a magyarokkal való bánásmód új formája, melyet a magyarkérdés végleges megoldás érdekében folytatni kell. A demokrata párti Anton Granatier, a szláv nemzetállam következetes harcosa szerint az akciót „nem gondolták végig, nem elemezték a következményeket, a megfogalmazókat nem a realitás, a saját elképzeléseik irányították”. Granatier szerint az akció nem csökkenti a magyarok számát, jelentős gazdasági kárral jár, mert „a tavaszi munkák előtt elvitték a munkaerőt az ország legtermékenyebb vidékeiről”.⁴⁸

A 88/1945. sz. elnöki rendelethez alapozott kényszerközmunka jogosságát bizonygatta a földművelésügy és a kulturális ügyek minisztere, s mivel a nagyhatalmak a magyarkérdés rendezését belpolitikai kérdéssé minősítették, a csehszlovák kormány úgy vélte: „úgy viselkedhet a magyarokkal, ahogyan akar, nem kell kímélnie őket”,

s Zdeněk Nejedlý és Július Ďuriš kijelentette: „Jogunk van azt tenni, amit teszünk.” Figyelmet érdemel Hubert Ripka megfogalmazása. Szerinte „a szlovákiai magyarok kényszerközmunkája a csehek gesztusa a szlovákok felé, akik felhánytorgathatják a cseheknek, hogy a németkérdést megoldották, de a Szlovákiában élő magyaroké megoldatlan maradt”. Ripka a következetes végrehajtás híve, mert „ha a csehszlovák kormány csak egy pillanatra is meginog, mindennek vége, vége a reménynek, hogy a magyarokat szétszórhatjuk, és tovább él a kompakt magyar egység”. A csehszlovák kormány mindezt annak tudatában cselekedte, hogy ezért a Szovjetunió nem vonja felelősségre, „s a magyarok meglátják, hogy más országokban is bevezetik a munkaszolgálatot”. Magyarország elítélő véleményét a kényszerközmunkákkal kapcsolatban „a mindenáron konfliktust keresők” mesterkedésének tartja.

A cseh politikusok számára problémát jelentett a magyarok csehországi megjelenésének elfogadtatása a helyi lakossággal, akik attól tartottak, hogy a magyarok végleg letelepednek, s a Szlovákiában maradt vagyonuk helyett csehországi gazdaságokat követelnek maguknak. Kételyeiket nem titkolták, a magyar kényszerközmunkások távozását kérték.⁴⁹

A szlovákiai magyarok nevében a magyarok deportálását többek között Fábry Zoltán nehezményezte. „Az egész kiköltöztetési akció: az emberi jogok legeklatásabb megsértése, amelyre csak a fasizmus szolgáltatott precedenst. De azt a precedenst átvenni és a procedúrát megismételni: a fasizmus átvételét és megismétlését jelenti. A neofasizmus kifejezés tehát pontosan fedi a mai politikai akciót. A fasizmus szellemisége nélkül nem jöhetett volna létre.” A magyar kormány és a demokratikus magyar közéleti személyiségek véleménye szerint „a közmunka – mozgósítás, a végrehajtásának alapján – deportálás”. Gyöngyösi János szerint a csehszlovák karhatalom deportál, „deportál német mintára, hisz köztudott, a zsidókat is közmunkára vitték Németországba”. A magyar parlament kötelessége szólni a deportálások ellen, mert „nem revizionizmus, ha szót emelnek a határon túli magyarokért”. Szalatnai Rezső Szakasits Árpádnak címzett memorandumában a magyarok deportálását „nemzeti megemmisítésnek” nevezi.⁵⁰

A LAKOSSÁGCSERE ÉS A DEPORTÁLÁSOK

A csehszlovák kormány, főként a szlovákiai politikai erők a „magyarok totális kitelepítését” – a nemzetközi elutasítást követően – a csehszlovák–magyar lakosságcserevel akarták megvalósítani. Mivel Szlovákiából „legalább 400 ezer etnikai magyar” távozását tervezték, megfogalmazták azt az elméletet, amely szerint a magyarországi szlovákok száma körülbelül 450 ezer. Így szinte következetesen „reciprocitásos” lakosságcsere-t képztek el, és „félrevezető propagandának” tartották Gyöngyösi János magyar külügyminiszter kijelentését, hogy legfeljebb 75 ezer magyarországi szlovák kéri az áttelepítést Csehszlovákiába.⁵¹ Az áttelepítést kérő magyarországi szlovákok alacsony száma meglepte a szlovák kormányt, s a „toborzás eredményét nagy csalódásnak” nevezte. Ez a „csalódás” s annak tudata, hogy a szlovákiai magyarok tervezett csehországi kényszerközmunkája diplomáciai ellenlépésre készíti a magyar kormányt, a csehszlovák politikai vezetést arra kényszerítette, hogy az 1946. október 13-án Vladimír Clementis, Gustáv Husák, Daniel Okáli, Július Ďuriš és Rudolf Slánský részvételével megtartott értekezletén jóváhagyta „a magyar kormánnyal szemben alkalmazandó kemény kéz politikáját, a lakosságcsere kikényszerítését”.⁵²

A magyar kormány az 1946. február 27-én aláírt lakosságcsere-egyezmény megvalósítását a csehszlovák hivatalok által kitelepítésre jelölt szlovákiai magyarok gazdasági érdekeinek védelmében 1946 tavaszán nem kezdte el. Határozott feltételeivel „megdöbbsentette a csehszlovák kormányt”, amely a végrehajtás indokolatlan halogatásával vádolta magyar partnerét.

A csehszlovák kormány nem titkolta, hogy a szlovákiai magyarok kényszerközmunkájával, csehországi deportálásával a lakosságcsere megkezdését is ki akarta erősíteni. Terve nem sikerült. A magyar kormány 1946. november 20-án megszakította a lakosságcsere-ről folytatott tárgyalásait, de emberiség alapon november 30-án még kiengedett egy szlovák transzportot Magyarországról. A magyar kormány kijelentette, hogy a szlovákiai magyarok csehországi deportálásával Csehszlovákia megszegte a lakosságcsere-egyezményt, amelyben arra kötelezte magát, hogy a szlovákiai magyarokat a lakosságcsere lebonyolítása idején nem telepíti szét, de nem teljesítette az egyezmény más pontjait sem, pl. nem függesztette fel a magyarok vagonának

elkobzását, nem biztosított szociális segílyt a nemzetiségük miatt elbocsátott magyar közalkalmazottaknak. A szlovákiai magyarok csehországi széttelepítése ellentétes a Atlanti Charta és az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányába foglalt emberi jogokkal, amelyek szerint minden ember alapvető joga, hogy félelem nélkül éljen szülőföldjén.⁵³

A csehszlovák kormány 1947 első hónapjaiban is a szlovákiai magyarok csehországi deportálásával akarta kikényszeríteni a magyar kormánytól a lakosságcsere megkezdését. Dániel Okáli kidolgozta a lakosságcsere ún. „kisebb tervét”, vagyis 3000 család kicserélését, melyért „cserébe a csehszlovák kormány leállítja a magyar munkaerő-toborzást és a kiszállítást a cseh országrészekbe”. Közben a csehszlovák kormány „hasonló kellemetlenségek”, vagyis a lakosságcsere magyar részről történő leállításának elkerülésére olyan függelékkal akarta kiegyensúlyozni az aláírt és ratifikált csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt, amely szerint „a lakosságcsere magyar részről történő felfüggesztése esetében a csehszlovák fél haladéktalanul felújítja a szlovákiai magyar munkaerő toborzását és kiszállítást Csehországba”. A magyar kormány a függelék tervezetét határozottan elutasította.

Közben Daniel Okáli tovább kereste a magyarországi szlovákok egyoldalú „hazaállításának” lehetőségeit. Azt ajánlotta, hogy a csehszlovák kormány fogadja be „a feketén áttelepülőket”, nemcsak az értelmiségieket, iparosokat, de a földműveseket is. Ez utóbbiaknak a csehszlovák–magyar határ átlépése után adják át az ún. „párosítási igazolványt”, amely a nevezetteket feljogosítja az igazolványban feltüntetett „párosított magyar birtok átvételére”, vagyis a magyar tulajdonos kiűzésére. Ezeket a gazdákat kötelező közmunkára viszik Csehországba.

A magyar kormány határozott ellenállása „megfélemlítő” ellenlépésre készítette a csehszlovák kormányt, az 1947. március 14-i titkos határozatában elrendelte: a magyar fél elutasító válasza, illetve a lakosságcsere elkezdésének a csehszlovák fél által „elfogadhatatlan időpontja” esetén a csehszlovák hivatalok kezdjék meg a „szlovákiai magyarok csehországi átcsoportosításának” következő szakaszát, az új transzportlisták összeállítását.⁵⁴

Az 1947. március 24-én, a lakosságcserevel kapcsolatos csehszlovák–magyar tárgyalásokon a magyar fél sürgette a csehországi kényszerközmunkán lévő magyarok hazaengedését, ám ezt Vladimír Clementis „Csehszlovákia belügyeibe való beavatkozásnak” minősítette. A magyar kormány a deportálások felújításának megakadályozása érdekében 1947. április 12-én megkezdte a lakosságcsereét.⁵⁵

A lakosságcsere megvalósítása a szovjet hatalom által támogatott csehszlovák diplomácia jelentős győzelme volt. A szlovákiai magyar nemzetiség felszámolási tervében az első visszafordíthatatlan eredményt jelentő lépés tartós jellegű, szerződésen alapuló etnikai tisztogatás. Jellegét nem módosította, hogy a lakosságcserevel leállították a magyarok csehországi kényszerközmunkáját, s felvetődött a hazatérésük lehetősége.

* * *

A magyarok „helyzete két év óta fokozatosan rosszabbodik, s már elviselhetetlenül komisz és embertelen”, állapította meg Szalatnai Rezső. Két év óta olyan megrendítő élmények sorozatát éli át, „amelyhez képest a nyílt harc a háború éveit alatti a pozsonyi lapokban, az előadóasztal mellett és a tanári katedrán, a börtönben és az üldöztetésben is könnyű és idillikus harcnak tűnik. A Csehszlovák Köztársasághoz ragaszkodó magyarok azt várták, hogy az új köztársaság igazságos, őszinte, becsületes lesz a visszatérő magyarok százezrei iránt. Ennek ellenkezője történt. (...) „Mesterkéltséggel és minden ízében konstruált politikai vádak alapján ezt a magyarságot Európában ma hasonló viszonyok között sehol sem létező, általános és egyéni üldöztetésnek a tárgyává tették.”⁵⁶ Az üldöztetés és félelem jellemezte a szlovákiai magyarok életét, akik így még mélyebben átérezték a kiszolgáltatottságot és a megaláztatást. A toborzás napjaiban a magyarok rettegetek, nem tudták, mi vár rájuk. A szlovák hivatalnokok, a népi hatalom képviselői, diktátorként viselkedtek... A hivatalok a végrehajtás „tisztességéről, emberségéről” írtak, a valóság a karhatalom, a kényszerítés és a kibírhatalatlan hideg volt. A végrehajtással megbízott szervek szójátéknak tekintették a felsőbb utasítást „a toborzottak megnyerésére”, mert a magyarokat nem érdekelte „az előnyösebb csehországi gazdasági helyzet, a jobb kereseti lehetőség és a kedvezőbb munkafeltételek. Akit ez érdekelt, az minden rettegés nélkül még a nyár folyamán önként elment a cseh országrészekbe.”⁵⁷

A Csehszlovák Kabinetiroda véleménye szerint 1946 októberében Dél-Szlovákiát a félelem és a rettegés jellemezte. A magyarok elkeseredettek voltak, de a járási rendőrpáncsnokságok jelentése szerint a szlovákokkal szemben tisztességesen viselkedtek. A kialakult helyzetben a magyarok meggyőződésüknek, egyéni temperamentumuknak megfelelően viselkedtek. Voltak, akik a felfegyverzett katonákat és rendőröket látva szó nélkül összepakoltak, és mentek. Voltak, akik a passzív ellenállást választották, amikor nem pakoltak, de eltűrték, hogy a katonák rakják fel őket a teherautókra. Mások megszöktek, elmenekültek.⁵⁸

A korabeli szökéseket és meneküléseket jellegük szerint két csoportra lehet osztani. Az elsőbe kerül a kényszerközmunka előli menekülés, bujdosás, a másodikba a csehországi kijelölt munkahely engedély nélküli elhagyása.

A téli hidegben végzett „toborzások”, a végrehajtás kegyetlensége, az atrocitások, s az ezekről terjedő hírek, az általános bizonytalanság sok családot kényszerített menekülésre, s ezek zöme szinte ösztönösen Magyarországon keresett menedéket.⁵⁹ A Duna menti települések lakossága legszükségesebb holmijával, csónakokon vágott neki a téli Dunának. A szárazföldi határt gyalog, lóháton vagy fogatokkal lépték át. Voltak, akik elmentek a lakóhelyükről, de Szlovákiában maradtak, és a szomszédos településeken rokonoknál, barátoknál kerestek menedéket. A szárazföldi határ közelében lakók sokszor háztartási felszerelésük mellett a gazdasági szerszámaikat is elvitték, sőt a háziállataikat is áthajtották a határon.⁶⁰ A Csehszlovák Karhatalmi Erők esetenként fegyverrel akadályozták, ill. késleltették a menekülést. A rendőri jelentések az emberi tragédiákért a magyar lakosságot hibáztatták, de minden eset-

ben pontosan rögzítették az eseményeket. Egyedi esetnek számít, amikor a bevagonírozott személy menet közben kiugrott a vonatból, és gyalog ment át a határon. 1947. február 20-án jelentkezett a győri őrsparancsnokságon L. I. húszéves fiatalember, aki azért tagadta meg a közmunkát, mert az édesapját 1947. február 4-én, délután három és négy óra között, amikor Szencen a Bogár utcában ittasan magyarul énekelt, a csehszlovák csendőr, minden előzetes figyelmeztetés nélkül, harminc-negyven méter távolságból agyonlőtte.⁶¹

A falvak lakossága a karhatalmi erők megjelenése után, a település körülzárását követően kezdett menekülni. Ez történt Nádszegen is. A menekülők megfélemlítésére a katonaság a levegőbe lőtt, mire több család visszafordult, illetve el sem indult. A menekülőket a katonaság üldözőbe vette, többüket elfogta, és erőszakkal bevagonírozta. Szőgyénből a férfiak menekültek el, s így kétszer is megakadályozták a deportálásokat. Az Izsárol Magyarországra menekült 10 férfi rövid idő után visszatért, mert ott olyan hírek keringtek, hogy Magyarország jóvátétel címén 30 ezer munkaképes férfit köteles kiszállítani Oroszországba, ezért inkább vállalták a csehországi közmunkát.⁶²

A menekülőket gyakran kísérte fegyverropogás. Többen meg is sebesültek, őket Magyarországon gyógykezelték. Halálesetet csak a Somorjai járásból jelentettek, ezt a rendőri jelentések „gútori incidensként” rögzítettek. 1946. december 19-én a kirendelési végzések széthordását követően a gútoriak félelmükben tömegesen, fejvesztve, csónakokon menekültek a Duna magyar partjára. A csehszlovák határőrség „felszólította” a csónakokban evező menekülőket, hogy térjenek vissza. A jelentés szerint „a szóbeli felszólításra” a magyar határőrség puskatűzzel válaszolt, melyet a csehszlovák határőrség „csak viszonzott”. A menekülők kb. 240-en – egy csónak kivételével – partot értek Magyarországon. A visszatérő csónak hazahozta a fejlődést kapott Sindler Ferenc gútori lakos holttestét. A csehszlovák hatóságok a felelősséget elutasítva kijelentették: a felelősség a menekülőket, „az őket láthatóan és következetesen védő magyar határőrséget terheli. Csónakokat küldött eléjük, és megghiúsította a csehszlovák szervek beavatkozását”. A szemtanúk jegyzőkönyvezett tanúvallomásai szerint az arccal a magyar határ felé evező Sindler Ferencet a halálos lövés hátulról érte.⁶³

Menekülő magyarok haláláról tudósít a Szabad Nép 1946. november 30-i számában. Négy muzslai lakos – Zsitvai Ernő földmunkás, volt dachau fogoly, Nagy Anna és Nagy Imre, valamint Virág László – csónakja felborult, s a hideg vízben megfulladtak.

A Magyarországra menekültek a határ menti községek iskoláiban, kultúrházaiban és más középületeiben kaptak szállást. Nyomorúságos körülmények között éltek zömmel Rajkán, Mosonmagyaróvárott, Nyergesújfalun és Táton. 1946 decemberében meglátogatta őket Mindszenty József magyar hercegprímás. Megrendülve tapasztalta a Rajkán élő 230 menekült család életét, „a szörnyű körülményeket”. Közbenjárására több külföldi humanitárius szervezet küldöttsége érkezett Komáromba: az UNRRA budapesti vezetője, népjóléti igazgatója és sajtófőnöke, a dán Vöröskereszt, az amerikai Kvékerek, a svájci Gyermekvédő Szövetség és több magyar népjóléti szervezet képviselője, akik „megdöbbenve tudatosították a szlovákiai magyarokkal történeteket”,

s biztosították a menekültek ellátását. Élményeiket magukkal vitték, a látottakat nem titkolták, és többen nyilatkoztak hazájuk sajtójának.⁶⁴

A magyarok tömeges menekülése és a fegyveres összetűzések ellenszereként a belügyi megbízott 1947. január 30-án leállította a Szlovákia és Magyarország közötti kishatárforgalmat. A külügyminisztériumba küldött jelentése szerint (1365-7/1-a-1947) a rendelet célja nem a menekülés, hanem a vagyontárgyak kivitelének a megakadályozása. A Vladimír Clementisnek küldött indoklás a rendeletet „magyarországi partizáncsapatok” szervezésével is indokolja, s felteszi a kérdést: „védekezzünk-e minden áron, avagy a magyarok menekülését tekintjük a kitelepítés egyik speciális formájának”. Clementis válasza egyértelmű. A magyarok menekülését ne akadályozzák, különösen akkor, ha fegyverhasználatra kerülhet sor, de erőlesen lépjenek fel, ha a határsértést a magyar hatóságok követik el, s ezt haladéktalanul jelenteni kötelesek.

A hivatalos szervek a magyarok menekülésével végtelenül egyetértettek, sőt a hivatalok úgy vélték, ez jó alkalom arra, hogy emelkedjen a lakosságcserén felül Szlovákiát elhagyó magyarok száma. A belügyi megbízott 1947. február 4-én arra utasította a járási és helyi rendőrparancsnokságokat, hogy „ne akadályozzák a magyar nemzetiségű személyek illegális távozását Magyarországra”.⁶⁵

A szlovák főhivatalok a menekült magyarokat kitelepítetteknek tekintették, s a Belügyi Megbízotti Hivatal 1948. szeptember 13-i titkosított körlevelében (603-3/1948-III/5) elrendelte, hogy a deportálások napjaiban Magyarországra menekült, s időközben onnan hazatért személyeket haladéktalanul toloncolják vissza Magyarországra. A járási és helyi szerveknek felrója, hogy engedékenyek, illetve határozatlanok a hazatértekkel szemben, ezért követeli az utasítás következetes betartását. A rendőrparancsnokok engedelmessé váltak, és több menekültekből álló csoportot ki is kísértek a magyar határra, de a magyar határőrség – államközi egyezmény hiányában – a kikísérteket nem vette át.

A körlevél hangja ideges és parancsoló. Kiadása idején már végéhez közeledett a csehszlovák kormányának nagy csalódást jelentő lakosságcsere. Ez a rendelet szinte az utolsó próbálkozást jelentette a Szlovákiából kitelepíthető magyarok számának a növelésére.⁶⁶

A Magyarországon maradt szlovákiai menekültek zöme 1949 szeptembere után kezdett hazatérni. Ezt a csehszlovák hivatalok ellenezték, mert „a munka elől elmenekült emberekre Szlovákiának nincs szüksége”. Ezek hazaengedését halogatták, de megakadályozni nem tudták, mert a csehszlovák törvények szerint már joguk volt a csehszlovák állampolgárságra. Sokan az állampolgári esküt a budapesti csehszlovák nagykövetségen tették le, és mint csehszlovák állampolgárok lépték át a határt. A helyi hatóságok, mivel az érintettek vagyoniát már telepeseknek adták át, több családot vissza akartak toloncolni Magyarországra, de a magyar határőrség „a csehszlovák állampolgárokat” nem fogadta.

A kényszerközmunkások ellenállásának másik formája a csehországi munkahelyük engedély nélküli elhagyása volt. Ennek megakadályozására a csehországi hatóságok

s a velük együttműködő szlovák szervek több rendeletet és utasítást adtak ki, mert a kényszerközmunkások engedély nélküli hazatérése „a toborzási akció veszélyeztetése, s ez büntetendő cselekmény”. A bűnvádi javaslatot a járási rendőrparancsnokok dolgozták ki, mert minden szökést „példásan meg kell büntetni”. A közmunkások engedély nélküli, ill. idő előtti hazatérését a 88/1945. sz. elnöki dekrétum megsértésének minősítve Daniel Okáli és Gustáv Husák a dekrétum büntető rendelkezéseinek következetes érvényesítését kérték. Okáli azt javasolta, akadályozzák meg még az idősök és a betegek hazatérését is. Számukat felnagyítja, s hazatérésüket drámai fordulattal „a toborzási akció kudarcának” minősítette. Új, még szigorúbb rendeleteket sürget, mert „az érvényben lévők elégtelenek a magyarok féken tartására”. Azt javasolja, hogy a Megbízottak Testülete utasítsa a Belügyi Megbízotti Hivatalt, büntesse meg és toloncolja vissza Csehországba az engedély nélkül hazatérőket. A szökéseket a kényszerközmunkások szlovákiai vagyonának mielőbbi elkobzásával akarta csökkenteni.⁶⁷

A Megbízottak Testülete 1947. július elején jóváhagyta a hazaszökött kényszerközmunkások visszatoloncolását a csehországi munkahelyükre. A rendeletre hivatkozva adta ki 1947. július 11-én a Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége a 69. számú körlevelét, s elrendelte a szökött kényszerközmunkások visszatoloncolását a cseh országrészekbe. Az anyagi nehézségekre való hivatkozást megelőzve kijelenti, hogy a kiadásokat a Szociálisügyi Minisztérium által biztosított 100 ezer koronás előlegből fedezik.⁶⁸

A kényszerközmunkások hazatéréseinek több oka volt. 1947 telén pl. a nagybirtokokon komenciós cselédként dolgozók úgy vélték, a többhónapos munka után joguk van a 88/1945. sz. elnöki dekrétum által is biztosított szabadságra. Mások a karácsonyi ünnepeket akarták otthon tölteni, voltak, akik a szabadság ürügyén akartak hazajönni és véglegesen otthon maradni.

A magyarok csehországi mozgását figyelték a járási munkavédelmi hivatalok munkatársai. A Náchodi járás jelentése szerint sokan már az ingóságait is hazaküldték. Ezért azt javasolták a Szociálisügyi Minisztériumnak, hogy a vasútigazgatóság hozzájárulásával tegyék általánossá a Jičini járásban november 24-től érvényes rendeletet, amely szerint a vasúti jegypénztárak a menetjegyeket csak hivatalos igazolás ellenében adhatják ki, s engedély nélkül csomagokat nem küldhetnek. Azt remélték, hogy az ingóságait hátrahagyók visszatérnek a munkahelyükre.⁶⁹

A szökevények száma 1948 tavaszán mégis ugrásszerűen megnőtt. „Itt a tavasz, odahaza nincs senki, aki megművelné a földeket” indokkal március 26-ig 2643 család, vagyis 5897 személy szökött haza. Tömeges távozásuk váratlanul érte a Szociálisügyi Minisztériumot, amely „tiszteletteljesen” arra kérte a Belügyi Megbízotti Hivatalt, hogy „energikus intézkedéssel akadályozza meg a magyarok hazatérését”.

A magyarok engedély nélküli hazatérését „veszedelmesnek” ítélte Csehszlovákia Kommunista Pártja is. Elnöksége nem a közmunkások hazatérésében látta a „veszedelmet”, hanem abban, hogy a hazatértek visszakövetelik a vagyonukat, és ezzel „vesélyeztetik a bizalmi anyagi biztonságát”. Visszakövetelik a földeket, a bizalmiak pedig föld nélkül elhagyják a déli határövezetet.⁷⁰

A magyarok visszatoloncolása Csehországba eredménytelen volt, s miután a csehországi munkavédelmi hivatalok sürgetése sem hozott eredményt, kijelentették, hogy „nem igénylik a nemzet ellenségeinek a visszatérését”, rendelkezzenek velük a szlovák hivatalok.

A Szociálisügyi Minisztérium a magyarok csehországi helyhez kötését legislatív úton akarta elérni. 1948. február 12-én a visszatoloncolás helyett olyan törvényeket sürget, amelyek végleges csehországi letelepedésre köteleznék a magyar kényszerközmunkásokat. A tervezet híre újabb belső mozgást eredményezett, sokan hazajöttek, ezért több munkavédelmi hivatal, a kötöttség helyett a szabad mozgás megadását ajánlotta. Véleményüket egyes járások elvetették, s még a hivatalosan elrendelt fényképes személyazonossági lapokat sem osztották szét, hanem a hivatalban őrizték.⁷¹

1948 kora őszén a szökések száma megint emelkedni kezdett. Válaszul a Belügyi Megbízotti Hivatal 1948. november 21-i körlevelében (65-340/48-III/5-1948 biz.) újból „a közmunkások következetes visszatoloncolásáról” rendelkezik, és az engedéllyel hazatértek haladéktalan munkába állítását szorgalmazta. A „rendzavarókat, ellenállókat” munkatáborokba kell vinni. A kirendelési idő letelte előtt hazatérteket a 88/1945. sz. elnöki dekrétumra hivatkozva pénzbüntetésre, ill. szabadságvesztésre ítélik, s ennek kifizetése, illetve letöltése után „elrettentő példaként” saját költségükre vissza kell toloncolni Csehországba.⁷²

1949 áprilisától az engedély nélkül hazatért kényszerközmunkások – állampolgárságuk visszaadásának tudatában – hazatérésük legalizálását kérték, mert a földművelésügyi és a szociálisügyi miniszter olyan javaslatot terjesztett a kormány elé, amely értelmében csak a legálisan hazatért közmunkások kaphatják vissza szlovákiai ingatlanjaikat.

A büntetéseket hangsúlyozó hivatalok által többször is elrendelt visszatoloncolás csak részleges eredménnyel járt, mert a falu a szökevényeket elrejtette. A hivatalok figyelték a lakosság mozgását, s gyakran találtak „jó áldomás ígéretében a szökevények búvóhelyét elárulókat”. 1948 tavaszáig így a hazatérteknek kb. 20 százalékát toloncolták vissza a csehországi munkahelyére. A visszatoloncolások történetében 1948 tavasza új szakaszt nyitott, mert a csehországi járási munkavédelmi hivatalok csak a munkaképes személyeket fogadták, a visszatoloncoltak közel 80 százalékát, a beteg, kiskorú, ill. túl koros személyeket hazaküldték. Elutasították a szlovák belügyi szervek kérelmét, hogy helyezték el őket valamelyik csehországi kórház üresen álló elmeosztályán.⁷³ A magyarok visszatérését addig akarták elodáztatni, amíg a vagyonukat nem adják kolonisták vagy bizalmiak tulajdonába. Ezért a szlovákiai rendőri szervek továbbra is keményen büntették az idő előtt hazaszökött kényszerközmunkásokat, s ha nem találták meg a családfőt, ill. a család felnőtt, munkaköteles tagjait, visszatoloncolták a munkaképteleneket és a fiatalkorúakat.⁷⁴

A DEPORTÁLÁSOK VÉGREHAJTÁSA

A szlovák közvélemény, főként a bizalmiak nem értették, miért csak „a szegény, sokat gürcölő magyarokat” szállítják ki a cseh országrészekbe, a módosabb gazdákat „senki sem háborgatja”. A közmunkát irányító hivatalok bizalmasan kezelték a toborzás vagyoni vonatkozásait, s ezért terjedt el, hogy a nagygazdák „megváltották magukat”, s korrupcióról beszéltek.

Lélektanilag érthető, hogy a deportálások napjaiban az eluralkodott pánikhangulatban nemegy családfe elhatározta, az utolsó fillérjét is odaadja annak, aki biztosítja az otthonmaradásukat. Sokan a falu komisszárjától, a jegyzőtől, valamelyik párt titkárától vagy más befolyásosnak vélt személytől reméltek segítséget. Menedéket kerestek, és fizettek. A megszólítottak ismerték az előírásokat, de a pénzt nem utasították vissza.

A magyarok félelmét sokan jó üzletnek tekintették, s magukat befolyásosnak mondogó, felmentést ígérő ismeretlen személyek jelentek meg a falvakban. Volt közöttük civil, állami tisztviselő, de egyenruhát és fegyvert viselő partizán is. A felmentések „taxája” településként változott. Marcelházán, Martoson, Hetényben a felmentés iránt érdeklődő magyar családoktól 10-15 ezer koronát (egy tehén árát) vettek át. A dercsi-kai komisszár csak ezer koronát kért, „s az akció befejezése után titokban elhagyta a falut”. Az ipolyszécsénkei komisszár taxája 4500 korona volt, s bár a felmentéseket ő sem intezte el, de megfenyegette az érintett gazdákat, nehogy visszaköveteljék a pénzüket.

Az első magyar transzportok csehországi megérkezése után a cseh hivatalnokok is korrupcióra gyanakodtak. „Csupa szegény ember érkezett, a módosabb gazdák feltételezhetően megváltották magukat” – áll a jegyzőkönyvben.⁷⁵

A magyar közmunkások kijelölésénél nem tartották be a 88/1945. sz. elnöki dekretum felmentési lehetőségeit, s nem mentették fel a mezőgazdaságban és az újjáépítésben – pl. a bánya- és élelmiszeriparban, a közlekedésben és a távközlésben - szakmunkát végző magyarokat. A közellátást biztosító mezőgazdaságban a speciális szakismereteket igénylő dohány-, paprika-, dinnye- és zöldségkertészeket lehetett felmenteni. A vágatornóci, feketehegyi uradalom és a tardoskeddi gazdaság 23, ill. 35 munkás felmentését kérte, a dunaradványi gazdaság a dohánykertészeit akarta visszatartani. A deportálások első hullámában több szakember otthon maradt, de a második

hullámban pl. Bagotán a felmentett 27 család egy részét elvitték, a másik részét a lakosságcsere keretében „párosították”. Gyakori volt az a hivatalos válasz, hogy a magyar dohánykertészek, ill. mezőgazdasági szakemberek helyett alkalmazzanak szlovák mezőgazdasági munkásokat.

Az ipari üzemek közül a komáromi hajógyár kérte szakmunkásai felmentését, mivel távozásuk veszélyeztette a gyár üzemeltetését. Pótolhatatlanok, mert szlovák szakemberek nincsenek. A 29 szakmunkást mégis elvitték Csehországba, 39-et pedig a lakosságcsere keretében kitelepítésre jelöltek, mert a lakásaikat akarták. Elszállításuk mégsem enyhítette a városra jellemző lakáshiányt, zömmel nagycsaládokban éltek, több generáció lakott egy fedél alatt, s távozásukkal a házaik nem szabadultak fel.⁷⁶

Elutasították a 46 hetényi, madari és szentpéteri szőnyegszövő munkásnő felmentését kérő párkányi manufaktúra, több kereskedelmi malom és a dévényújfalui mészkőbánya kérvényét is. A Pozsonyi Népi és Iparművészeti Központ közvetlenül a Szlovák Nemzeti Tanácshoz fordult, s „nemzeti érdekekre” hivatkozva kérte a magyar nemzetiségű „szlovák népművészek, takácsok, fafaragók és hímző asszonyok felmentését, mert lakóhelyükön terjesztik a szlovák népművészetet, és a munkájuk biztosítja a beolvadásukat”. A kérvényt aláíró Daniel Okáli húga elérte „a szlovák népművés-, szék” mentesítését.⁷⁷

A Párkány környéki távközlési magyar szakembereket már 1945-ben sem rendelték közmunkára. A Távközlési Igazgatóság 1947. januári, újbóli felmentésüket kérő kérvényét az érsekújvári Területi Telepítési Hivatal elutasításra javasolta, mondván, a távközlési szakmunkások „magyar kémek, munkájuk útján előre megismerhetik a toborzási tervet, elárulhatják a barátaiknak és az ismerőseiknek”. Elismerik, hogy „pótolhatatlan szakemberek, de hiába állami alkalmazottak, a magyarokat fogják szolgálni, s egyikük sem kért reszlovakizálást”. A Távközlési Igazgatóság többségüket mégis felmentette. Egyedi az a csésénypatonyi eset, amikor O. Gy. sokgyermekes kisgazda családját a két fiát foglalkoztató ligetfalui gyáros – miután a helyi szervek a család felmentését elutasították – saját teherautójával átszállította Ligetfaluba. Az elutasítás oka, hogy a házukat már kiutalták a kolonistáknak, s azt még akkor is át kell adni a szlovák betelepítetteknek, ha a magyar tulajdonos a faluban marad.⁷⁸

A transzportlisták összeállítói nem figyelték a vegyes házasságokat, így több szlovák, ill. más szláv nemzetiségű asszonyt deportáltattak. Közülük többen írásban kérték a felmentésüket, mások pártfogókat kerestek. A Tornaljai járásban élő jugoszláviai születésű M. S. a jugoszláv nagykövet segítségét kérte, aki feltételezhetően nem tudott az akcióról, és egyenesen az „országá hírnevére igen kényes” Vladimir Clementistől kért felvilágosítást, aki késedelem nélkül utasította a Szlovák Telepítési Hivatal elnökét, azonnali hatállyal töröljék a listákról a vegyes házasságban élőket és családjaikat.⁷⁹

* * *

A Belügyminisztérium utasítása szerint a magyar kényszerközmunkások elszállítását a karhatalmi erők biztosítják. A szlovákiai rendőri egységeket a Belügyi Megbízot-

ti Hivatal, a szlovákiai és csehországi katonai egységeket a Honvédelmi Minisztérium biztosította. Az akció irányítására és ellenőrzésére speciális katonai és rendőrpárancsnokságokat szerveztek Galántán, Párkányban, Ipolyságon, Kékkön, Feleden és Rozsnyón. A csehországi egységeket külön szerelvények hozták Szlovákiába. Az eredeti „munkamegosztás” szerint a rendőrség „őrzi a települések nyugalma és az elszállítottak vagyonát”, míg a hadsereg „begyűjti a behívottakat”. Két felfegyverzett katona és egy rendőr a transzportot a végállomásig kíséri. A legénységnek napi 40 korona „jutalom járt”.⁸⁰

A transzportok összeállításához szükséges katonák és rendőrök számát a járási torborzási bizottságok határozták meg. A kisebb településekre 120–150, a nagyobbakra 200–300 katonát, ill. rendőrt kértek. A deportálásokba bevont cseh és szlovák karhatalmi erők számát nem ismerjük, de tudjuk, hogy egy 80–90 vagonból álló transzport összeállítását 200–300-an végezték. Naponta átlagban öt transzportot indítottak, ami napi 1000–1500 katona és rendőr bevonását jelentette.

A déli járások katonai helyőrségei nem tudtak elegendő számú katonát biztosítani, ezért 1946 decemberében, amikor „nem győzték a munkát”, Nyitráról és Prágából kaptak segítséget, és kérték, hogy a Szlovák Telepítési Hivatal is növelje a munkatársai számát.⁸¹

A karhatalmi erők és az őket örömmel fogadó szlovák lakosság megértette egymást, mert a lakosság tudta, hogy parancsba kapták, örködjenek a szlovák lakosság békéje és vagyona felett. A farkasdi szlovákok állandó letelepítésüket kérték, és lakásokat is ajánlottak nekik. Ez a közvetlen bizalmas kapcsolat már nem jellemezte a cseh és a szlovák katonák viszonyát. Több szlovák katonai egység elutasította a csehekkel való együttműködést, mert „nem szívesen látta őket”.⁸²

A kivezényelt karhatalmi erők az indulás előtt parancsba kapták, hogy „az akció végrehajtásában legyenek energikusak, következetesek. A magyar lakossággal szemben illedelmesen, de szigorúan viselkedjenek, legyenek ridegen udvariasak, megközelíthetetlenek, a magyarokkal ne társalogjanak, meghívásaikat utasítsák vissza, mert a vendéglátásért ellenszolgáltatást kérhetnek, s ez kényelmetlen helyzetet teremt”. A szlovákokkal, „honfitársaikkal szemben legyenek segítőkészek, támogassák őket, gondoskodjanak róluk, birtokaikat óvják meg minden kártól”. Az utasítás utolsó mondata kiemeli, hogy „legyenek hozzájuk (a szlovákokhoz) udvariasak még akkor is, ha a szlovák beszédük nevetségesen hiányos”. A csehországi katonai egységek parancsnokai, akik a németek kitoloncolásában is segédkeztek, úgy vélték, „az akció a szlovákiai végrehajtókat nem érdekli eléggé... jobban igyekezhetnének, hogy megszabaduljanak a dél-szlovákiai magyaroktól”.⁸³ Nem értették, miért állítják a helyi szervek és a deportálást végző hivatalnokok, hogy „a helybeli magyarok nemzeti és állambiztonsági szempontból megbízhatóbbak, mint a magyarországi szlovák repatriánsok”. Az akciót irányító hivataloknak felróták, hogy helytelenül állapították meg pl. a szükséges teherautók számát, gyakran kevesebb kocsit rendeltek, s ezek egy út helyett „ingáztak a falu és a vasútállomás között”, s így a bevagonirozás az esti órák helyett késő

északáig tartott. A Telepítési Hivatal munkatársaitól hiányos utaslistákat kaptak, és e munkatársak nemegyszer – a nagy hidegben – bejelentés nélkül „eltűntek”.⁸⁴

Nem volt jól megszervezve a katonák ellátása sem. S nemcsak a napi meleg étel késett, de esetenként a zsold és „a jutalom” is, s gyakran megtörtént, hogy az éhes katonákat a deportáltak vendégelték meg. Ilyen körülmények között a katonák idegesek voltak, a nagy hidegben gyakran ittak. A jelentések szerint „az átcsoportosítás idején a katonák között fronthangulat volt”, s ezzel próbálták indokolni pl. a lövöldözéseket.⁸⁵

A Belügyi Megbízotti Hivatal a deportálások idejére „fokozott biztonsági előírásokat” rendelt el, azaz a fegyverhasználatot. A rendőri jelentések a fegyverhasználatot két csoportba osztották. Az elsőbe az „önvédelmi” fegyverhasználat,⁸⁶ a másodikba az ún. „véletlen szerencsétlenség” került. Így a magyarok deportálását és a szökését nem egy helyen kísérte fegyverroportás. Gömörpéterfalán a határ túloldalán megjelenő magyar határőrök láttán a csehszlovák katonák a levegőbe löttek. Darnyán 1947. február 20-án tűzharcra került sor. Rendőri jelentés szerint „a toborzás” első napján több fel-fegyverzett magyar férfi – feltételezhetően Magyarországra menekült helybéli – átlépte a magyar–csehszlovák határt, s a községtől kb. 1 km-re fekvő magaslatról rálőtt a deportáló rendőrök csoportjára, akik viszonzták a tüzet. A jelentés feltételezi, hogy több magyar támadó megsebesült, de visszatért a határ magyar oldalára. A fegyverhasználat „szerencsétlen véletlennek” minősített csoportjában tartják nyilván azt a tragikus esetet, amikor Madon több helybéli fiatal jelenlétében az egyik katona játszani kezdett a kibiztosított pisztolyával. A fegyver elsült, és megölte az 1934. február 6-án született Cs. M.-et. A kemény és cinikus karhatalmiak között akadtak „emberek” is, akik segítettek a magyarokat. A prágai Kolinger kapitány 12 madi család menekülését segítette. A Szlovák Telepítési Hivatal munkatársai „az egység katonáit azzal vádolták, hogy Kürt lakosságát előre figyelmeztették”, s azok elbújhattak, ill. elmenekülhettek, így csak három családot tudtak deportálni. Az Érsekújvári Telepítési Hivatal vezetője megkérdőjelezte az egység katonáinak „nemzettudatát”, s kijelentette, hogy ha nem lennének öntudatos szlovák tisztek, az egész akció „csőddel végződne”.⁸⁷

* * *

„A magyarok elszállítását olyan következetesen és pontosan kell végrehajtani, mint a hadseregben a napiparancsot. Tudatosítsák, történelmi feladatot teljesítenek” – olvasható a Szlovák Telepítési Hivatal utasításában. A megfogalmazás is jelzi, az akció kezdeményezői, irányítói és végrehajtói az „átcsoportosítás” megvalósításában nem voltak tekintettel az emberre, nem vették figyelembe a közmunkára kényszerítettek érzelmi reagálását, a váratlan, drasztikus, embertelen akcióval kiváltott félelmet, sem olyan körülményeket, mint pl. az időjárás. Cinikus embertelenségüket bizonyítja, hogy a deportáltak félelmét, bizonytalanságát, ösztönös önvédelmét „technikai problémának” minősítették, és a szervezési hiányokhoz hasonlóan adminisztrációs úton akarták megszüntetni. Sok szenvedés okozója volt a kényszermunkások csehországi elosztá-

snak alapelve is, amely szerint egy-egy szlovákiai falu lakosságát több, egymástól távoli csehországi településen, ill. nagybirtokon kell elhelyezni.

A magyarok kényszerközmunkájának a végrehajtásáról az irányítással megbízott Belügyi Megbízotti Hivatal 1946. szeptember 1-jén kiadott (117-14-1946-III/4) bizalmas rendeletében rendelkezett. „Az akciót a belügyi és az érintett körzet területileg legközelebb eső katonai egységei valósítják meg. Kötelességük a kijelölt közmunkás családok felpakolása a teherautókra, elszállításuk a kijelölt vasútállomásra és a bevagonírozásuk.” A katonák és tisztek végső létszámát – a járási kilakoltatási bizottság javaslata alapján – a katonai parancsnokság határozza meg, s – a Vöröskereszt közreműködésével – gondoskodik a kényszerközmunkások indulás előtti és az érkezés utáni élelmezéséről. A katonákat a legközelebbi katonai parancsnokság élelmezi.⁸⁸

A vasúti szerelvények összeállítása, indítása és eljuttatása a csehországi célállomásra a Vasúti Pályaigazgatóság feladata lett, ezért a Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége 1946. október 6-án együttműködési megállapodást kötött vele és másik két partnerével, és pontosították a munkatervet.

Egy-egy transzport előkészítésére 14 napot szántak, de a katonaság „az improvizáció kizárása érdekében” a transzport tervezett indítása előtti 18. napra kérte „az elszállítandók listáját”. 200, egyenként 100 kocsiból álló transzport indításáról tárgyaltak. A Vasútigazgatóság jelezte, nincs elegendő vagonja, sem mozdonya, s kérte, a transzportok menetrendjét úgy állítsák össze, hogy a szerelvények a csehországi kirakodás utáni órákban visszatérhessenek Szlovákiába. „A folyamatos munka biztosítása érdekében” 90 tehervagonból álló szerelvény indítását javasolta, s kérte, büntessék meg a rövidebb szerelvények összeállítóit. „A lázas előkészületben” még a vasúti szakemberek is megfélemltek a sínek technikai állapotáról, a teherbírásukról, s ez késleltette a transzportok indítását, a menetrend betartását, és meghosszabbította a bevagonírozott családok nyomorát. Pl. a Gútáról 1947. január 30-án indított 82 vagonra tervezett transzport berakodását meg kellett szakítani, mert a sínek csak 50 kocsiból álló szerelvényt bírtak el.⁸⁹ A szükséges teherautókról az illetékes katonai parancsnokság gondoskodott.⁹⁰

A kiszállítás folyamatossága érdekében a kihelyezett katonai alakulatok és az Autóközlekedési Vállalat között állandó telefonösszeköttetés volt. A katonai egységek a napiparancs teljesítése után általában visszatértek az állomáshelyükre. A sofőrök élelmezéséről, szállásáról, a teherautók garázsolásáról a katonai parancsnok gondoskodott. A megegyezés szerint a bevagonírozást végző katonákat és civil tisztviselőket fedett, „az átcsoportosítandókat” nyitott tehergépkocsikon szállították.⁹¹

A végrehajtás a gyakorlatban a következőképpen történt. A „biztonsági intézkedések” értelmében a települést a karhatalmi erők körülzárták, hogy onnan „még egy nyúl sem szökhetett ki”. Ezt követően a helyi toborzási bizottság elrendelte a kijárási és a csoportosulási tilalmat, s „a behívott családok” száma szerint megszervezte az általában két-három katonából, ill. rendőrből s egy helyi lakosból álló szállítási munkacsoportot. Ugyanakkor a helyi közigazgatási bizottság egy másik tagja, gyakran maga a komisszár, a Telepítési Hivatal munkatársa, egy felfegyverzett katona vagy

rendőr kézbesítették a végzést, melyet a kirendelt családfők általában nem írtak alá, ezzel is kifejezve, hogy nem önként, hanem kényszerítésre mennek.

A zárlatot, a deportálások megkezdését, a kijárási tilalmat „a községben általánosan alkalmazott módon” tudatták a lakossággal, vagyis kidobolták. A dobszót követően a kisbíró felolvasta a határozatot, majd szlovák és magyar nyelven ismertette az elvihető tárgyak jegyzékét.⁹²

A családok elszállításánál nem vették figyelembe a családi és a baráti kapcsolatokat, csak a munkaképesek számának betartására törekedtek. A bevagonírozásnál a csehországi munkahely volt a meghatározó. A szerelvényeket a célállomások szerint csoportosították.

A váratlanul deportált családok a bevagonírozás során ösztönösen a barátaik, rokonaik mellé álltak, és elutasították a hivatalos bevagonírozási sorrendet, mint pl. a Köbölkútról 1946. november 19-én indított szerelvény deportáltjai is. A megrémült családok a holmijukat a barátaik, rokonaik vagonjaiba pakolták be, s a szerelvény drámai jelenetek után, késve indult el.

A magyarok félelmét tovább növelték az olyan helyi jellegű, nem általános rendeletek, melyek alapján a 15 évnél fiatalabbak nyakába fehér szalagon, névvel, születési adatokkal és pontos címmel ellátott táblát akasztottak, s a szülők csak arra gondolhattak, hogy a gyermekeiket elszakítják tőlük.⁹³

A karhatalmi erőeknek a bevagonírozásban több helyen a helyi szlovák lakosság is segített. A deportáltak a feszült helyzetben alaptermészetük szerint viselkedtek. A magyarok egy része elmenekült, a másik része ellenállt, egyesek szó nélkül mentek Csehországba. A katonák, a rendőrök zöme szótlanul pakolt, másutt az agresszív nacionalisták még azt is meg akarták tiltani, hogy a behívott közmunkások egymás között magyarul beszéljenek.⁹⁴ Ilyen felszólításra az egyik taksonyi gazda a következőképpen válaszolt: „Magyarok vagyunk, magyarul beszélünk, s ha nem bálnának velünk így, talán hamarabb megbarátkoznánk a szlovák nyelvvel.” Az életük értelmét, az egész vagyonukat elvesztő férfiak káromkodtak, az asszonyok és a gyermekek sírtak. A karhatalmi szervek parancsnokságai mégis kijelentették: „erőszak nélkül, emberségesen dolgoztak, s ha előfordultak nézeteltérések, azt a magyarok ittassága váltotta ki”. Szemtanúk szerint volt, aki ivott, volt, aki passzívan ellenállt, mások leültek vagy lefeküdtek, s nem csomagoltak. Megtörtént, hogy ágyastul, székestül rakták fel őket a teherautókra, de nemegy esetben a katonák puskatussal „serkentették” a passzív ellenállókat. Az ellenállást „sok helyen a legbrutálisabb módon büntették”.⁹⁵

A csehszlovák hatóságok „emberséges bánásmódról” írnak,⁹⁶ miközben 1946 decembere, 1947 januárja és februárja az évtized leghidegebb hónapjai voltak: a hőmérséklet nappal mínusz 10–12 °C, éjszaka mínusz 20–26 °C között ingadozott. A hidegérzetet még növelte a viharos szél, a közlekedést akadályozta a nagy hó és a hófúvás. A hideg próbára tett embert és technikát egyaránt. A gépek leállhattak, az embereknek menniük kellett. A transzportok indításáról készült jelentések kiemelték, hogy a kedvezőtlen időjárás, az erős hófúvás ellenére a bevagonírozás mindenütt rendben folyt.

Így többek között Tallóson, ahol az utolsó család a déli órák helyett csak éjszaka 11 óra körül szállt fel a teherautóra. Az 1946 decemberében Érsekújvárból indított utolsó transzportban a jelentést készítő főhadnagy szerint „az asszonyok sírtak, mert a gyerekek a hidegtől szinte megdermedtek”. Január első hetében sokat szenvedtek a naszvádi, ímelyi, ógyallai, bagotai és bajcsi deportáltak is, „különösen a szegényes ruhákba burkolt kisgyerekek” sorsa volt megrendítő. Az 1947. február 10-én deportált kajali és tósnyárasdi családokat a galántai vasútállomásra kellett szállítani. A hófúvás és a nagy hideg gátolta a pakolást, a teherautók indítását, így a befejezés egyre későbbre tolódott, de az akciót nem állították le. A 70 családot (260 személy, ebből 34 hat évnél fiatalabb gyermek) a galántai vasútállomáson 28 tehervagon és két fűtött személykocsi várta. Az első teherautók február 20-án délután két órakeres szélviharban hagyták el a falut. A nőekkel, gyermekekkel teli nyitott teherautók a hófúvásban a Királyrév-Galánta közötti úton megrekedtek, s a zömmel civilekből álló, este 10 órakerkezett segítség sem tudta őket kiszabadítani, mert a szél újabb hótorlaszokat emelt. A farkasordító hidegben a teherautók másnap délig vesztegeltek az országúton, s a jelentés szerint „a gyermekek és a nők majdnem megfagytak”. A deportálások ezt követően is folytak, a karhatalmi erők a következő napon is körbezárták a kijelölt falvakat, de az általános tiltakozás miatt február 27-én az akciót átmenetileg leállították.

Az első novemberi–decemberi transzportokkal kiszállított családok zöme magával vitte a vaskályháját, s fűtéssel enyhítették a hideget. Január elseje után a Szlovák Telepítési Hivatal utasítása szerint a tűzhelyeket és kályhákat nem vihették el, mert „az átcsoportosított magyarok házait lakható, azonnal használható állapotban kell átadni a bizalmiaknak, a kolonistáknak”, s ezért a bepakolást ügyelő hivatalnokok megakadályozták a tűzhelyek és kályhák elszállítását. A deportáltaknak azt bizonygatták, hogy minden szerelvényen van „melegedő kocsi”, s az asszonyok és a gyerekek fűtött személykocsikban utaznak. Indoklásuk az előírásokat tükrözi, nem pedig a valóságot. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a decemberben indított szerelvényeken alig volt „melegedő kocsi”, s pl. az érsekújvári katonai körzet területéről indított szerelvényekben még fűtetlen személykocsik sem voltak, csak tehervagonok.⁹⁷

A „melegedő kocsi” hatékonysága megkérdőjelezhető. A rossz technikai állapotú vagonok oldalain, a több centis nyílásokon szabadon befújta a szél; a nyílásokat rongyokkal, szalmával ugyan betömték, sokat ez sem segített, de tűzveszélyes volt. A szerelvények állapotáért a katonai vezetés a Vasútgazgatóságot okolta, de az a kérdést nem a deportáltak nyomorúsága felől közelítette meg. Szerinte „a vasutak felelőtlensége jelentős politikai kárt okozott, mert a szerelvények gondosabb összeállításával, jobb állapotban lévő vagonok kiválasztásával, két-három fűthető személykocsi beállításával elejét vehették volna az országot mocskoló ellenséges propagandának”.

A nagy hidegben történő kiszállítás ellen többen is szót emeltek. Az érsekújvári Területi Telepítési Hivatalban felvett jegyzőkönyv szerint az érsekújvári katolikus lelkész 1947. január 10-én a deportálást embertelennek mondta: „a városban azt beszélnek, az úton több gyermek megfagyott” – jelezte, s a szállítás embertelen körülménye-

iről értesíti a nagyszombati püspöki hivatalt, s a deportálás azonnali leállítását kéri. A fagyban, hófúvásban történő szállítást elítélte a Szlovák Nemzeti Tanács mellett működő, a belső telepítést, a kolonizációt irányító Betelepítési Bizottság demokrata párti elnöke, Anton Granatier is. A Megbízottak Testülete 1947. január 25-i elnökségi ülésén kijelentette: „elképzeltük, milyen kép tárul elénk, amikor nyitott teherautókon gyermekeket és öregeket szállítanak”. Az „átcsoportosítás” időzítése megdöbbentette a Csehszlovákiába akkreditált diplomatákat, a magyarországi s a nyugat-európai közvéleményt, s arra kényszerítették a Szociálisügyi Megbízotti Hivatalt, hogy 1946. február 14-én elrendelje a szállítások „fokozatos, átmeneti szüneteltetését”.⁹⁸

A bepakolás, a szállítás és a kipakolás is több áldozatot követelt. A nemzetvédelmi minisztérium jelentése szerint 1946. november 21-én Kolmban az 1895-ben született Tóth István kiszállt a vagonból, s a szembejövő vonat elütötte. Hasonló halált halt Český Brodban 1946. december 20-án az 1919-es születésű Bachman Géza is.

Brünn alsó pályaudvarán 1946. december 1-jén kiesett a vagonból Hajan Ilona, s gerincét törte. Ugyanitt a tolatáskor megsérült Bíró Mihály feje. Mindkettőjüket kórházba szállították.

1946. december 6-án Rajhard vasútállomása előtt kiesett a vagonból a 16 hónapos Czebelka Magda, s az utána ugró szülei is megsérültek. Mindhármukat beszállították a brünni kórházba.

1947. január 15-én reggel a perbetei vasútállomáson a vagonban rakódó Galata Imre (szül. 1932) fejét összenyomta a vagon ajtajára dőlő teherautó. A rendőri jelentés szerint „szerencsétlen véletlen következtében” Galata Imre a helyszínen meghalt.

A farkasdi Császár András kiesett a teherautóból, s „könnyebb agyrázkódást” szenvedett. Nem deportálták.

Negyedén az 1947. január 25-i transzportból több családot ki kellett emelni, mert sok nő és gyermek idegösszeroppanást kapott.

Taksonyban a 75 éves Kissné Varga Gizella 1947. január 17-én öngyilkos lett, mert a neve nem szerepelt az egész családját kitelepítésre jelölő végzésen. A családtagok a temetésig otthon maradtak.^{98a}

A cseh országrészekbe 1946. november 19–1947. február 26-a között az 1949. január 21-i összesítés szerint 11 568 „gazdasági egységet”, 43 546 személyt, köztük 5422 hat évnél fiatalabb gyermeket (12,5 százalék) szállítottak ki. A járásonkénti eloszlásukat az alábbi táblázat ismerteti.⁹⁹

Járások	Gazdasági egységek	Személyek száma	6 évnél fiatalabbak
Somorjai	922	3784	520
Dunaszerdahelyi	1035	4707	831
Komáromi	1729	7079	1038
Galántai	908	3550	412

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig

Vágsellyei	826	2774	228
Érsekújvári	1430	5307	655
Párkányi	1422	4707	517
Lévai	1201	4138	400
Ipolysági	503	1511	130
Rimaszombati	1290	4879	535
Kassai	178	662	53
Királyhelmei	124	440	43
Összesen:	11568	43546	5422

A jelentések 2154 önkéntes „családot” mutatnak ki, 2489 személyt, így a csehországi munkára kényszerített magyar családok száma 9610, az érintett személyeké 41 640.

A cseh főhivatalok kiemelten figyelték a hat évnél fiatalabb gyermekek számát. Részadatok szerint az 1946. december 9–20-a között kiszállított 1117 családban (4252 személy) 759-en voltak 16 évnél fiatalabbak, vagyis a kiszállítottak közel 18 százaléka. Egyes kimutatások szerint voltak olyan transzportok, ahol a 16 évnél fiatalabbak 86 százaléka nem érte el a hat esztendőt. Az 1947. január 1–február 26-a között deportált 8003 családban (29 207 személy) 3530 hat évnél fiatalabb gyermek volt, s ez a közmunkások 12 százaléka.

A kényszerközmunka 393 községet, 9610 gazdasági egységet, benne 41 640 személyt érintett, akik 6596 lakóházat és 14 149 katasztrális hold földet hagytak Szlovákiában. Az egy katasztrális holdnál kisebb birtokkal rendelkezők az elszállítottak 46,30 százalékát alkották, övük volt a földek 53,36 százaléka s a házak 53 százaléka. Ugyanazek az adatok a nagyobb birtokkal rendelkezőknél 23,35 százalék, ill. 23,80 és 23,70, a más foglalkozásúak esetében 30,35 és 22,73, ill. 23,20 százalék.¹⁰⁰

* * *

A csehországi munkaadók erős fizikumú, egészséges munkásokat vártak, ezért az 1945-ös őszi munkaszolgálat tapasztalatai alapján a kijelölt munkások orvosi ellenőrzését kérték. Az érintett déli járásban kevés volt az orvos, s még a napi feladataikat is csak nehezen tudták elvégezni. A kényszerközmunkások tömeges kivizsgálása szinte megoldhatatlan feladat elé állította a járási egészségügyi személyzetet. A Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége az orvoshiányt katonarvosok kirendelésével akarta megoldani, akik nemcsak segítenek, de idegenek is, nem ismerik a közmunkára kijelölteket, „érzelmileg nem kötődnek hozzájuk, ezért nem lehet őket befolyásolni”. A hivatalok a munkaképtelenek magas arányát nem a közmunkások rossz egészségi állapotával, hanem a helyi orvosok „elfogultságával, érzelmi kötődésével és a korrupcióval” indokolták. Az érsekújvári rendőrpáncsnok is katonarvosokat kért; ők irányítanak a kivizsgálásokat, a helyi orvosok „csupán tanácsadók lennének”.

A Szociálisügyi Megbízotti Hivatal a helyi orvosok által munkaképtelennek nyilvánított magyarokat 1947. január 15-től kéttagú egészségügyi ellenőrző bizottság

elé rendelte. Az ellenőrzések elvégzésére az Egészségügyi Minisztériumtól 20 orvost kért, akik az Egészségügyi Megbízotti Hivatal által kiadott jegyzék alapján dolgoztak. A betegségeket két csoportba osztották. Az elsőbe tartozó 70 diagnózis a felmentést, a másodikba sorolt hat betegség a transzportképtelenséget jelentette.¹⁰¹

Az orvosi ellenőrző bizottság „kötelessége” volt a munkaképtelenek arányának a csökkentése, mert az „átcsoportosítás” irányítói elfogadhatatlannak tartották az egészségügyi okokból visszatartottak 20–30 százalékos arányát. A bizottság, akaratlanul is, de igazolta, hogy a magas munkaképtelenség nem a helyi orvosok szolidaritásának, hanem a közmunkára jelöltek rossz egészségi állapotának a következménye, s a munkaképtelenek aránya az ellenőrzések után sem csökkent jelentős mértékben. Így pl. Nagy- és Kismácsédon 1947. január 31-én és február 1-jén 64 gazdasági egységnek adták meg a munkaképtelenséget, vagyis ez a családtagokkal együtt 692 személy felmentését jelentette. A bizottság szerint „a helyi orvosok reálisan ítélték. Nagymácsédon magas a tuberkulózisban szenvedők aránya”. Taksonyban 50, Vezekényben 79, Tallóson 61 családfőnél ismerték el a munkaképtelenséget, s ezzel közel 101 személyt kellett kiemelni a transzportokból. Nádszegről és Királyrévről 58 családfő volt munkaképtelen, s ezzel 271-gyel csökkent a Csehországba irányítottak száma. A bizottság elismeréssel szólt a Dunaszerdahelyi járás orvosairól, akik következetesen kiszűrték a fertőző betegségben szenvedőket, míg a Komáromi járásban nem fogadták el a helyi orvosok diagnózisait, és pl. Szentpéteren újabb ellenőrzést kértek. A felkért udvardi orvos a hófúvásban három órát utazott, s végül is igazolta kollégái diagnózisait.¹⁰²

A magyar lakosság rossz egészségi állapotát a tisztviselők mellett néhány orvos is megkérdőjelezte, s a felmentésben szabotálást látott. Dr. E. Kanturková prágai ellenőrző orvos pl. 1947 májusában feljelentette a Vágsellyei járás főorvosát, dr. Krč Gézát, mert „diagnosztizálásával gyakran tudatosan akadályozta a nagy jelentőségű akciót”. Feljelentése alapján a rendőrség az orvost letartóztatta, három napig fogva tartotta, s csak az Egészségügyi Megbízotti Hivatal közbelépésére engedte szabadon. A járás orvosai a járási rendőrpáncsnok előtt kijelentették: alaptalan a vád, a meghurcoltatás jogtalan, s követelték, hogy az Egészségügyi Megbízotti Hivatal védje meg az orvosi hivatás tisztességét.

Dr. Krč az 1947. május 10-i jegyzőkönyv szerint kijelentette, hogy az akció folyamán a Telepítési Hivatal agresszív dolgozói még éjszaka is felverték. Siették a vizsgálatokat, nem érdekelte őket a jövődő közmunkások egészségi állapota, s csak két szót ismételtettek: igen, nem. A hozzáforduló magyar páciensek nem felmentést kértek, hanem alapos kivizsgálást, de ezt a Telepítési Hivatal tisztviselőinek jelenlétében nem lehetett elvégezni. Az érintetteket régóta kezeli, ismeri egészségi állapotukat, de a páciensek újból hallani akarták a diagnózist. Rendelési idő előtt jöttek, s az előírások szerint az ilyen vizsgálatokért tiszteletdíj jár, ezért ez nem „korrupció”.¹⁰³

Az egészségügyi vizsgálatokkal kapcsolatban a Vágsellyei Járási Közigazgatási Bizottságok elnöke kijelentette, hogy az orvosok túlterheltek, éjszaka is dolgoznak, s ez törvénytelen. Bebonyolította, hogy dr. Krč esetében a feljelentés rosszindulatú. De kik

is voltak az érintett munkaképtelen személyek? A 48 éves S. J., valamint P. V. peredi lakos a jelzett időben gyógykezelésen volt Pöstyénben. B. J. annyira rövidlátó, idegállapota olyan rossz, hogy még otthon sem dolgozhat. A 63 éves U. V. kétoldalú sérvvel és tüdőbajjal kínlódik. A reumájuk alapján felmentett személyek diagnózisát az orvos igazolta.¹⁰⁴ Néhányukat mégis beosztották a később indított transzportokba.

A Perbetére, Füssre és Kültre betelepített csacai kolonisták is feljelentették a tisztiorvost és a perbetei komisszárt, mert „elképzelhetetlen felelőtlenséggel támogatják a csehországi kitelepítésre jelölteket. Betegség címén sok magyart mentesítettek...s gátolják a hegyvidéki lakosság leköltözését Dél-Szlovákiába”. Hasonlóan vélekedett a dióspatonyi orvos is, aki nem az egészségi állapot, hanem a hivatalok utasítása szerint diagnosztizált, s elvitetett mindenkit, akinek a házát és a gazdaságát szlovák kolonistáknak, ill. bizalmiaknak juttatták, nem kémelte a krónikus betegségben szenvedőket, de még a kéthónapos ikrek anyját sem mentette fel.¹⁰⁵

Elégedetlenek voltak az orvosok munkájával a bevagonírozást végző alakulatok parancsnokai is, s azt sérelmezték, hogy az orvosok csak reggel kilenc órakor „kezdik a munkát”, s ezzel akadályozzák a hajnali órákban beszállított családok bevagonírozását. Az orvosok miatt késnek a szerelvények. Vádaskodásaik alapján az Egészségügyi Megbízotti Hivatal utasítására a vizsgálatokat reggel 6 órakor kellett elkezdni.¹⁰⁶

A helyi és az ellenőrző orvosok többsége minden vádaskodás ellenére hű maradt orvosi esküjéhez. A kényszerközmunkások egészségügyi ellenőrzésében külön fejezetet jelent a kórházi kezelésen lévők sorsa. A hivatalos vélemény szerint az előírások rájuk is vonatkoznak, s csak elkerülhetetlen esetekben kaphatnak felmentést, mert „elképzelhetetlen, hogy egy családtag betegsége okán az egész családot kiemeljék a transzportból”.¹⁰⁷ Erre az utasításra hivatkozva vagonírozták be K. F. feleségét, ám állapota az úton annyira megromlott, hogy Csehországban kórházba szállították, megoperálták, a családjáról nem tudott gondoskodni, de a férjét és a gyermekeit nem engedték haza, ezért egyedül tért vissza Szlovákiába, s rövidesen meg is halt. Hasonló sorsra jutott S. K. bajtai asszony is. Gyakran megtörtént, hogy a betegeket eleve szimulálónak tekintő hivatalnokok elvitették a beteg családtagjait, sorozatban szegve meg az előírásokat. A rendeletek felmentik a várandós anyákat, de – ahogy memorandumában Jantausch püspök is jelezte – három, közvetlenül a szülés előtt álló asszonyt szállítottak el, egy veszélyeztetett terhést a komáromi kórházból akartak elvinni, amit az orvos erélyes fellépése ugyan megakadályozott, de a megfélemlített asszony idő előtt szült. A Dunaszerdahelyi járásban egy közvetlenül a szülés előtt álló asszonyt az orvos a transzportból kiemeltetett, de a családját nem mentették fel. Volt olyan orvos, aki vöröskeresztes nővér nélkül nem engedte útjára a szerelvényt. A vöröskeresztes kíséret nem volt általános, inkább kivételnek számított. Az Érsekújvári járás rendőrpáncsnoka szerint a körzetéből 1946-ban „egy transzportot sem kísért vöröskeresztes vagy egészségügyi nővér”.¹⁰⁸

A csikorgó hidegben fűtetlen vagonokban utazók közül az úton sokan megbetegedtek. A magyarok kényszerközmunkájának előkészítésekor nem rendezték az úton

megbetegedett, ill. munkaképtelenné vált közmunkások egészségügyi ellátásának kérdését, s ez nézeteltérések forrása lett. A Prágába 1946. november 21-én befutott Kőbölkútról indított szerelvény 80 kocsjában utazók közül többen szorultak orvosi ellátásra. A cseh hivatalnokok a magyarok többszöri kérésére sem hívtak orvost, ezért a transzport több tagja a késő esti órákban felkereste a prágai magyar követet, s ő szervezte meg a betegek ellátását.

A szlovákiai tisztiorvosok bevagonírozás előtti diagnózisának elutasítása, esetleges módosítása Csehországban komoly problémaként jelentkezett. A cseh hivatalok megállapították, hogy a helyi átlaghoz képest magas a magyar munkások munkaképtelensége, ezért több munkavédelmi hivatal saját orvosával vizsgálta meg a magyar közmunkásokat. Az eredmény alapján azt ajánlották, hogy létesítsenek a tartósan munkaképtelen magyarok számára országos egészségügyi menhelyet, mert nem tudtak mit kezdeni a munkaképtelen és az idős betegekkel. A minisztérium a központi táborok létesítését elvetette, s a kérdés rendezését a járási egészségügyi központokra és a járásokon belül létesített szociális intézményekre bízta.

A cseh országrészekben a munkaképteleneket két csoportba osztották: a betegsügek, ill. a koruknál fogva tartósan munkaképtelenekre és az átmeneti kórházi kezelésre szorulókra. A kezelési költségek térítésének kérdését vizsgálva keresték a fizetésre kötelezhető intézményt. A csehországi hivatalok kijelentették, hogy a beteg közmunkás magyarok nem vagyontalanok. Szlovákiában jelentős értékű ingatlanokat, házat, földet, felszerelt paraszti gazdaságokat hagytak. Úgy vélték, a vagyonukkal rendelkező szlovák hivatalok térítsék a kórházi és más jellegű kezelési költségeket.

A tartósan munkaképtelen személyek gondozásával és elhelyezésével kapcsolatban – a költségek térítésével párhuzamosan – felvetődött, hogy mi legyen az ilyen családok tizennégy évnél fiatalabb tagjaival. A csehországi nevelőintézetekben való elhelyezésük a gyerekek elszakítását jelenti, áthelyezésüket olyan környezetbe, ahol minden idegen számukra, a nyelv, a szokások, s ez újabb lelki traumával és tartós egészségi károsodással járhat. A kérdést ilyen mélyen elemző csehországi hivatalokat nem a „lelki”, ill. lelkiismereti indokok, hanem tisztán anyagi megfontolások vezették. Azt ajánlották, hogy az ilyen családok tizennégy évnél idősebb, de tizennyolc évnél fiatalabb tagjait rendeljék egyéves mezőgazdasági munkára, de később a javaslatot visszavonták. A kérdés nyitott maradt, a problémát a járások, ill. maguk a családok oldották meg. Az egészséges, de az éveik alapján munkára nem kötelezhető személyek jövőjével kapcsolatban felmerült az aggok otthonában való elhelyezés. Ezt azonban elvetették, mivel ezek az „otthonok” családjaik lakóhelyétől távol voltak, az elhelyezés a családból való kiszakításukat jelentette volna, s ezzel „az akció újból felkerül a külföldi sajtó címlapjára”.

A csehországi munkavédelmi hivatalok a helyi tisztiorvosi igazolások alapján egyre több magyar kényszerközmunkást küldtek vissza Szlovákiába. A Szlovák Telepítési Hivatal II. osztálya a helyzetet nem tussolhatta el, de a hazatérések megakadályozására bevezette a hazatérési kérelmek speciális, időhúzásra alapo-

zott adminisztrációját. A csehországi munkavédelmi hivatalok és az illetékes tisztiorvos igazolták a munkaképtelenséget, amit a kérelmező a kérvényéhez csatolt. A kérvények zöme válasz nélkül maradt, s majd a csehországi hivatalok első vagy második sürgetésére a szlovák fél írásban jelezte, hogy a kérvény nem érkezett meg, illetve „elkallódott”, s újabb kérvényt kért. A második kérvény sorsát a cseh hivatalok már figyelték, ellenőrizték az iktatását, de még így is újabb négy-öt hónapot kellett várni a majdnem minden esetben elutasító válasza, amelyben a Szlovák Telepítési Hivatal a munkaképteleneket kioktatta, hogy mivel a lakóhelyük már Csehország, kérjék a felvételüket valamelyik közeli cseh szociális otthonba. A csehországi járási hivatalok ezt az ajánlatot visszautasították, s kijelentették, hogy az agrok házai tömve vannak elhagyott helybeli öregekkel és a környező államokból hazatért idős és beteg emigránsokkal, repatriánsokkal.¹⁰⁹

A Szociálistügyi Minisztérium anyagi és szervezési okokra hivatkozva úgy döntött, az idős és a munkaképtelen magyarok maradjanak a rokonaik, a családjaik körében, vagy a járási munkavédelmi hivatalok küldjék őket vissza Szlovákiába. Ennek a határozatnak az alapján a brünni munkavédelmi hivatal a Dél-Morvaországban kimutatott kb. 100 magyar munkaképtelen családból 74-et visszaküldött Szlovákiába.

A deportált magyarok orvosi ellátásáról a csehországi munkahelyük szerint illetékes egészségügyi intézmények gondoskodtak, ahol nem könnyen kapták meg a munkaképtelenséget. Pl. a Zdetínben dolgozó T. M. tüdőbajos édesanyját sem mentesítették, betegen is dolgozott. A rendeletek szerint a gyógykezelés és az orvosságok ingyenesek voltak, a betegek zöme a gyógyszereket mégis vásárolta, fizettek a jobb minőségű orvosságokért, mégis többen meghaltak. A csehországi munkavédelmi hivatalok és munkaadók nem szívesen ismerték el az orvosok diagnózisát, s még a hosszabb munkaképtelenséggel járó betegség során sem ítélték meg a szociális segílyt. A beteg és gyenge munkások teljesítménye is aránylag alacsony volt, s ezt a munkaadók gyakran kifogásolták, de a kérdést nem rendezték.¹¹⁰

* * *

A magyar kényszerközmunkások csehországi fogadásáról és elhelyezéséről a kormány még az 1946. november 16-i ülésén sem hozott egyhangú határozatot. A Szociálistügyi Minisztérium a kérdés rendezésébe bevonta az érintett csehországi járások nemzeti bizottságait, a járási munkavédelmi hivatalokat és a Cseh Földművesek Egyesületes Szövetségét, s ezzel az új munkaerő fogadását széles alapokra helyezte, mert „a jó elhelyezés biztosítja a gyors beilleszkedést”. Az említett hivatalok a munkahely mellett az iskolaköteles gyermekek beiskolázását is biztosították. A minisztérium egy közhasználatra alkalmas magyar–cseh szótár kiadását szorgalmazta, mert csak ilyen rendelkezésekkel „lehet biztosítani a magyarok hosszú távú munkáját és az esetleges állandó jellegű letelepítését”.

A magyarok „kedvező” fogadtatása a kommunista pártszervezeteket is foglalkoztatta, és a járásokon speciális bizottságok alakultak a magyarok fogadásának előké-

szítésére, letelepítésükre és sorsuk ellenőrzésére. Feladatuk volt a cseh lakosság informálása s a helybeliek és a jövevények közötti nézeteltérések rendezése.¹¹¹

Az érvényes rendeletek értelmében a magyar munkaerő iránt érdeklődő cseh gazdák s a többi munkaadók a kérvényeiket a járási munkavédelmi hivatalba, ill. a cseh Földművesek Egységes Szövetségébe küldték, de a kiutalásról a Szociálisügyi Minisztérium határozott. A kérvényezők feltüntették az elvégzendő munka nemét, a kért munkaerő számát, s egyben jelezték a családtagok számát is. A cseh földművesek zömmel nőtlen munkásokat kértek, vagy olyan négytagú családot, ahol mind a két szülő dolgozott. A Trutnovi járás 56 kérelmezője 56 négytagú családot várt, de csak 23-at tudtak átvenni, Benátky nad Jizerou 139 gazdája 127 családot kért úgy, hogy ebben legalább 254 munkaerő legyen. 191 munkaadó a Mělníky járásból 305 családot kért, 344 férfit és 433 nőt, de csak 280 családot kapott, s a vártnál egyharmaddal kevesebb munkaerőt.¹¹²

Az elvárások és a lehetőségek közötti jelentős eltérések láttán a cseh gazdák a szlovák kísérő hivatalnokok ellen fordultak, és a sok, gyakran embertelen hangú vita újabb lelki traumát és fizikai fájdalmat jelentett az utazástól agyongyötört magyarok számára.

A csehországi munkaadók az első transzportok érkezésekor még nem tudták, hogy deportált, kényszerített közmunkásokat kapnak. A cseh sajtó a szlovákiai „önkéntes munkavállalási akció hatalmas sikeréről” írt, s titkolta a kényszerítést. A csehországi gazdákat meglepte a munkaképtelenek és a kiskorúak magas aránya. Nem ezt várták, nem erre készültek fel. A családásukat csak növelte a korabeli közhangulat, mert a cseh lakosság zöme a magyarokat – a németekkel együtt – háborús bűnösöknek tekintette, akiket a csehországi közmunka megmentett a munkatáborból.

A magyarok csehországi fogadtatását, a munkaerő „kiválasztását” kísérő megalázó, drámai emberpiacokat a levéltári anyagok nem dokumentálják, ezeket csak az utóbbi években kiadott visszaemlékezésekből, ill. ezek feldolgozásaiból ismerhetjük meg.

A híveit önként Csehországba kísérő Havasy Gyula szerint az érkezőket „embervásár fogadta”, mert csak embervásárnak lehetett nevezni, ahogyan „a cseh gazdák veszekedtek a felnőttgyerekes családokért, a több kérges magyar tenyérért”.¹¹³

A magyar családoknak csak egy részét oszthatták szét az előre elkészített tervek alapján, mert a transzportok összeállításánál nem tartották be a megadott sorrendet. Így a célállomásokon új elosztási rendet készítettek, és szétszórták a rokonokat, a falubelieket, s ez a deportáltak számára újabb megpróbáltatásokat jelentett.¹¹⁴

Az első transzportok fogadását az adminisztrációs fejtelenség jellemezte, s a magyar közmunkások megtagadták a kipakolást, mint például a Fülekről 1947. január 10-én este Havlíčkův Brodiba befutott transzport utasai. A kipakolást irányító tisztviselők erre felkértek egy, már két hónapja önként Csehországban dolgozó magyart, járja végig a vagonokat, és nyugtassa meg az embereket.¹¹⁵

A szerelvényeket általában a megérkezés utáni első-második órában kipakolták, de a késő esti órákban befutott szerelvények utasai a következő éjszakát is a vagonokban

töltötték, sőt előfordult pl. Benešovban és más nagyobb városokban, hogy a későn érkező szerelvények utasai a kaszárnyákban vagy közeli középületekben éjszakáztak.

A politikai vezetés „kétoldalú elégedettségéről” nyilatkozott, de a levéltárak konkrét esetekről nem tudósítanak.

A hivatalok a kényszerközmunkásokat az elhelyezésük után magukra hagyták. Tovább már alig törődtek velük, saját erejükre, saját bátorságukra voltak utalva. A visszaemlékezések sok megalázást regisztrálnak, amikor családokat istállóknban, fűthetetlen helyiségekben, pajtákban helyeztek el, s az ígért kényelem helyett embertelen körülmények közé kerültek. Vannak ellenpéldák is, amikor egy-egy gazda – zömmel a nagybirtokok vezetése – fűtött cselédlakásokkal várta az új munkásokat. A kitelepített németek lakásaiba csak néhány, a Teplice-Šanov környékére kihelyezett család került. Valószínűleg rájuk hivatkozva a hivatalnokok magukat dicsérve kijelentették, hogy „a magyar munkások 80 százaléka itt jobb körülmények között él, szebb lakásban lakik, mint odahaza”. Ennek ellenére a magyarok elégedetlenek, s „ez a magyarországi propaganda, a rokonoktól és a barátoktól érkező levelek következménye, mert ezek megakadályozzák a magyarokat abban, hogy elégedettek legyenek”. A magyarok levelezését mégsem merték betiltani, de sok településen késleltették a levelek kézbesítését, s előfordult, hogy a leveleket felbontották és ellenőrizték.

A magyarok bizalmatlansága és a csehek magatartása egyenes arányban állt egymással. Ott, ahol tisztességesen bántak velük, ahol nemcsak a kötelességeiket ismételtették, de a jogaikat is, s megkapták a hivatalos bért és a komenciót, ott lassan megszületett a bizalom is. A levéltárak tanúsága szerint a cseh gazdák a magyarokkal általában „keményen bántak”, a munkanap kora hajnaltól késő estig tartott, s megkövetelték, hogy az asszonyok és a 15 évnél idősebb fiatalok is dolgozzanak. A hivatalos ígéretnek ellenére a gazdák kevesebb bért fizettek nekik, mint a helybeli mezőgazdasági munkásoknak, de az állami birtokok általában betartották a rendeleteket.¹¹⁶

A jó és a rossz bánásmód egyaránt előfordult, de általánosabb az volt, hogy a cseh gazdák kihasználják a magyar munkaerőt. M. I. gútori gazda pl. béresként 16 lovat ápolt, felesége naponta 17 tehenet fejt. A Mariánské Lázně környékére rendelt négy magyar család (12 munkaerő, öt 16-18 év közötti lány, egy 70 éven felüli férfi) a járási munkaügyi hivatalba küldött panasz szerint a helyi munkásoknál alacsonyabb bért kapnak, s nem kapták meg az intéző által diktált „embertelen tempójú” aratásért megígért fejenkénti 10 kilogramm lisztet sem. Az őszi munkák elvégzése után munka nélkül maradtak. Elhelyezésük „elviselhetetlen”, két család lakik egy szobában, nem kapnak se cipő-, se ruhajegyet, s úgy bánnak velük, „mint a bűnözőkkel”.

A panaszokat a járási tisztviselők általában eltussolták, s a magyarok „honvágával” indokolták. Egyedül a lakáskérdést rendezték.¹¹⁸

A deportáltak idegen környezetben szülőfalujuk lelkészeitől kértek segítséget. Leveleikben hívják őket, „segítsék őket a megpróbáltatások elviselésében és emberi méltóságuk megőrzésében”. Sok helyen az egyházak erőt adó támogatása már a deportálások napjaiban megkezdődött, mert a helyi lelkészek a végzések széthordását

követően felkeresték az érintett családokat. A deportálások gyakorlatának megismerése után Havasy Gyula ekecsi katolikus káplán már 1946 karácsonya előtt arra kérte Lazik nagyszombati püspöki helynököt, engedélyezze a csehországi magyar pasztorációt. Ezt követően Lazik tárgyalni kezdett a prágai érsekkel, és előkészítette a magyar katolikus papok csehországi működését.

A csehországi deportáltak segélyt kérő levelei szaporodtak, de a pasztoráció engedélyezésének adminisztrációja lassan dolgozott, ezért az ekecsi esperesplébános engedélyezésével Havasy Gyula Prágába utazott, s elkészítette a környéken élő magyarok névsorát. Közben a prágai püspök engedélyezte tíz magyar római katolikus pap csehországi működését.

A cseh plébánosok többsége megértéssel fogadta a magyar papokat, s megengedte, hogy magyar nyelvű felhívást fűgesszenek ki a templomok kapujára. A hívők sokasága, a teli templomok meglepték a cseh lelkészeket. Havasy tapasztalata szerint még a misét végigülő csendőr sem volt rosszindulatú.¹¹⁸

A csehországi magyar pasztoráció kérdése akkor rendeződött, amikor Vojtaššák lőcsei esperesplébános vezetésével szlovák pasztorációt kezdtek szervezni a Csehországban önkéntesként dolgozó szlovákok között.

1947 első napjaiban jött Csehországba Burián László szlovákul is jól beszélő magyar lelkész, s felkereste a magyarokat alkalmazó cseh gazdákat. Kerékpárján bejárta az egész Podhořany járást, s eljutott České Budějovicébe is. A 17 faluban miséző és 50 falut felkereső Havasyt 1947 áprilisában hazarendelték, de idehaza megnyerte Cseri János csallóközi plébánost, Záreczky István nagyszombati adminisztrátort, Vida Tivardart, Molnár Józsefet, Mészáros Gyulát, Paksi Lászlót, valamint Szepesi Walter és Fehér Damár bencéseket, akik hosszabb-rövidebb ideig tevékenykedtek a csehországi deportáltak között.

A katolikus papok pasztorációjuk során összegyűjtötték a magyarok deportálására és csehországi munkájára vonatkozó adatokat, s elküldték a cseh, a szlovák és a magyar egyházi vezetőknek, többek között Mindszenty József hercegprímásnak is.

1947 nyarán megkezdődött a levélpasztoráció, a két nyelvű gyónócédulák szétosztása, s magyar papok híján ezzel segítettek a magyarok csehországi vallásgyakorlását. A gyónócédulákhoz sokszorosított evangéliumi magyarázó szövegeket csatoltak.¹¹⁹

A református és evangélikus papok is vállaltak pasztorációt, s felkeresték a magyar kényszerköz munkásokat.

A magyar deportáltak életében ismeretlen volt a vallási elkülönülés, s a magyar nyelven tartott vallási szertartásokat kölcsönösen látogatták.¹²⁰

A KÜLFÖLD VÉLEMÉNYE ÉS A MEMORANDUMOK

A cseh és szlovák politikai vezetés már a szlovákiai magyarok kényszerközmunkájának elrendezése előtt elemezte a külföldi diplomaták és a tömegtájékoztatók várható reagálását. Azt remélték, hogy a prágai külképviseletek – a valós helyzetet nem ismerve – az akció első heteiben a csehszlovák álláspontot fogják támogatni, mivel „a csehszlovák kormány az ország túlnépesedett kerületeiből irányítja át Csehországba a lakosság egy részét”, pótolja a németek kitoloncolását követő munkaerőhiányt, így a mozgás belső migráció, az ország belügye. A külföldi diplomatáknak azt bizonygatták, hogy önkéntes, humánusan végrehajtott belső migrációról van szó. A kormány elvárásai teljesültek: a Prágában keltezett diplomáciai jelentések a magyarok közmunkáját megemlítették ugyan, de az akciót nem ítélték el, gondolván, hogy a tiltakozás Magyarország előjoga. A magyar kormány 1946. november 26-án felhatalmazta Szegedy-Maszák Aladár New York-ban tartózkodó követét, tájékoztassa a győztes nagyhatalmak külügyminisztereit. Szegedy-Maszák adatai alapján az USA külügyminisztériuma utasította a prágai nagykövetét, hogy haladéktalanul küldjön jelentést a szlovákiai magyar lakosság kötelező közmunkájáról. Az a hír járja, hogy „deportálás jellegű akcióról van szó, amelynek keretében atrocitásokra is sor került”¹²¹

A deportálások már folytak, amikor az akciót irányító hivatalok a Külügyminisztériumtól kértek felvilágosítást, jelezze, milyenek Csehszlovákia közmunkát érintő nemzetközi kötelezettségei. Ján Čech, Daniel Okáli és Hubert Ripka nem elégedett meg Vladimír Clementis azon állításával, hogy a külföld támogatja a háború utáni közmunkát, beleértve a szlovákiai magyarok csehországi kirendelését is, hogy „a határainkon belül a magyarokkal úgy viselkedhetünk, ahogyan nekünk tetszik”. A kérdést feltevő politikusok jogászok voltak, és részletes elemezést kértek. A Külügyminisztérium „bebizonyította”, hogy az akció az állam belügye, s megfelel a nemzetközi jogi normáknak, mert Csehszlovákia nem írt alá olyan nemzetközi szerződést, amely megnehezítené a közmunka kiterjesztését az állampolgárságukat elvesztett magyarokra. A Külügyminisztérium szerint a „hontalan” magyarok a szlovák közmunkásokkal egyenlő elbírálásban részesülnek, de ügyelni kell arra, hogy ne vegyék észre a kényszerítést, mert „ha ezt a külföld

észreveszi, ha a Négyek Tanácsa és a Biztonsági Tanács ülése előtt híre kel a nemzeti-ségi megkülönböztetésnek, Csehszlovákia kellemetlen helyzetbe kerülhet”. A rendelet megfogalmazásában is ügyelni kell arra, hogy ne sértsék meg az ország nemzetközi kötelezettségeit, s minden ellenvetésre hivatkozzanak a 88/1945. sz. elnöki rendeletre.

Ezzel azonban a Külügyminisztérium titkára, J. Heidrich az ellentmondásokat látva a kérdés tisztázását kérte: „Napjainkban Szlovákiában olyan akciót hajtanak végre, amellyel kapcsolatban tisztázni kell, hogy a 88/1945. sz. elnöki dekrétum szerint elrendelhető-e munkaerő-mozgósítás, vagy a magyarkérdés végleges megoldását segítő akció, amely segítségével ezt a kisebbséget szétszórjuk az állam egész területén.” A válasz: A kérdést a belpolitikában még nem tisztázták, de a külföld kérdéseire határozottan kell felelni.

A nyugat-európai és az amerikai negatív vélemények alapján Július Ďuriš azt javasolta, hogy „ne rendeljék el a magyar közmunkások vagyonának elkobzását, előbb jogilag igazolják Csehszlovákia vagyonekobzási jogát, úgy, hogy ne veszélyeztesse a belső kolonizációt, mert a szlovákok csak a földtulajdonért hajlandók áttelepedni a déli határövezetbe”.¹²²

Közben a Szociálisügyi Minisztérium aggódva jelezte, hogy a magyarok kényszer-közmunkája alapján „a nyugati sajtó általánosít”. Párhuzamot von a magyar- és németkérdés között, majd ezt továbbgondolva felveti „a kényszermunka-rabszolgamunka összekapcsolását,” s vizsgálni kezdték a kérdés közép- és kelet-európai vonatkozásait.

Az amerikai sajtó szerint „a szabad munkavállalás” legjelentősebb ellenzője Oroszország, de semmi jót sem vár a kommunista vezetés alatt álló országoktól sem. „Oroszországban dolgoztatják a hadifoglyok 73 százalékát, 3 millió embert, de koncentrációs táborokba hurcoltak 10–15 millió orosz állampolgárt”, ezért az Egyesült Nemzetek Gazdasági és Szociális Bizottságának javaslatára tagországok bevonásával ki kell dolgozni a kérdés megoldásának tervét, s rá kell kényszeríteni „a keleti blokk államait ennek a tragikus és embertelen rossznak”, különösen „az embertelen deportálásnak” a megszüntetésére.¹²⁴

Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1947. május 22-én felkérte a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalt, hogy válaszolja meg a következő kérdéseket: Létezik-e rabszolgamunka, illetve fizetett közmunka, milyen védelmet kapnak a nemzetiségek, a fajok a más anyanyelvű, ill. vallású egyének. Az Egyesült Nemzetek Szervezete tevékenységét figyelő csehszlovák külügyminisztérium 1947. december 22-én értekezletet tartott az országban akkreditált külképviseletek munkatársai, valamint a sajtó tudósítói részére, ahol a szakemberek azt igyekeztek „igazolni”, hogy a köztársaságban „a kényszerített közmunka nem rabszolgamunka, hanem a teljes foglalkoztatottságot biztosító tervgazdálkodás alapja. A tervgazdaság törvény, ezért a közmunkát elutasítókat jogosan kényszeríthetik. A tervgazdálkodás egyik alapfeltétele a munkaerőmozgás, a migráció, mert a munkaerőt oda kell irányítani, ahol szükség van rá.”¹²⁴

A német és a magyar nemzetiségűek kényszerközmunkájában két szakaszt különböztettek meg. Választóvonalként értékelték a 88/1945. sz. közmunkarendele-

tet. A dekrétum alapján behívott magyar közmunkások a cseh állampolgárokkal egyenlő bért kapnak, de a németek béréből – háborús kártérítés címén – húsz százalékot levonnak. Elhallgatták a nyugati sajtóban is ismertetett csehszlovákiai német- és magyarellenes rendeleteket, amely az adott esetben nem „politikai taktika” volt, hanem meghátrálás egy esetleges konfrontáció előtt.¹²⁵

Az első magyar transzportok indítását követően az embertelenségek, az atrocitások – gyakran dramatizált – hírére valóságos sajtóháború robbant ki Nyugat-Európában. Egyik oldalon állt az intézkedéseket jogosnak tartó, a csehszlovák kormány által irányított tömegkommunikáció, illetve az akciót elismeréssel nyugtázó lengyel sajtó. Velük szemben állt a magyarországi, a nyugat-európai és az amerikai sajtó zöme. Ez utóbbiak drámai hangú cikkeiben ismertették a magyar kényszerközmunkások tragikus megpróbáltatásait. Jelentéseiket a csehszlovák kormány figyelemmel, s az 1946. november 29-i ülésén „a hírek semlegesítéséről” is tárgyalt. Úgy vélte, a prágai diplomáciai körök és az akkreditált újságírók véleményét az „átcsoportosítást” irányító Szlovák Telepítési Hivatal elítélésével módosíthatja. A kormány nem az atrocitások elkövetőit bírálta, hanem kereste az akció külföldön is elfogadható új irányítóját. Ján Ursíny véleménye szerint a vezetőváltás elkésett, s a megítélésen már nem változtat. A kialakult helyzetben egyedül az akció leállítása jelentené az egyetlen megoldást, de akkor nem teljesülne a magyarok kényszerközmunkájának eredeti célja, a magyarok szétszórása, vagyonuk kolonizálása. A kormány elvetette az akció leállítását, s a csehszlovák sajtón keresztül támadva védekezett. Kijelentette: az akciót „a magyar sajtó befektetette”, támadta a magyar hírközlést, a sajtót, a rádiót, mert „fantasztikus, Csehszlovákiát pocskondírozó híreket közöl”.

Zdeněk Fierlinger véleménye szerint a nehézségek akkor kezdődtek, amikor a külügyminisztérium munkatársai a prágai külképviseleteket és az akkreditált újságírókat „... önálló államhoz méltatlanul”, vagyis nem előre egyeztetett és jóváhagyott szöveg alapján tájékoztatták. Egymásnak ellentmondva érveltek, ami csak fokozta a hallgatóság érdeklődését és megalapozhatta kétkedésüket. „A hibás tájékoztatás elkerülésére” Zdeněk Fierlinger azt kérte a csehszlovák kormánytól, hogy „szigorúan ellenőriztessen minden tájékoztatást”. A külügyi képviseletek és a külföldi sajtó munkatársait csakis a külügyminisztérium által megbízott személy tájékoztathatja. Ilyen „demokrácia” jellemezte a magyarok kényszerközmunkáját érintő tájékoztatást, de mindez a külföldi újságírók zömét, a prágai diplomatákat nem tévesztette meg. Szlovákiába jöttek, de - többek között a londoni The Times bécsi tudósítóját – a szlovák illetékesek nem engedték ki a helyszínre. Az érdeklődőket a csehszlovák kormány hivatalos meghívásokkal akarta a maga oldalára állítani, s több észak-amerikai és nyugat-európai újságírókat hívott meg, hogy „személyesen figyeljék a magyarok átszállítását Csehországba”, „tanulmányútra” vitték őket a Csallóközbe (pl. Nagylégen is megálltak).¹²⁶

A csehszlovák kormány a külföldi újságírók Csehszlovákiába való megérkezése előtt a külföldi sajtóban ismertetett atrocitások kivizsgálására négytagú „információs csoportot” küldött Szlovákiába, amelynek a kormány képviselője mellett tagja

volt a Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetője, a Belügyminisztériumból a Politikai Hírszolgálat parancsnoka, valamint a Csehszlovák Rádió egy szerkesztője. A delegációt Pozsonyban a Belügyi Megbízotti Hivatal Hírszerző Osztályának parancsnoka tájékoztatta. Az atrocitásokat nem tagadta, szölt a magyarok félelméröl, meneküléséröl, a halálesetekröl, de véleménye szerint mindezekért nem a csehszlovák karhatalom, hanem a menekülö magyarok a felelök. Cinikusan vázolta fel a magyarországi Rajkán élö szlovákiai menekültek helyzetét, nyomorát. Azt bizonygatta, hogy a közmunkarendelet alapján nem vittek el koros személyeket, sem asszonyokat, sem kiskorú gyermekeket. Hazugságnak minösítette a külföldi sajtóban (Associated Press) ismertetett atrocitásokat, mert „tanúkkal bizonyíthatja, a hatóságok a magyarokkal szemben tisztességesen viselkedtek”. Minden vádat cáfolt, de azzal a kijelentésével, hogy „a rendöri egységek csak könnyü fegyvereket vittek magukkal”, meghazudtolta élöbbi szavait. A lakosság félelmével kapcsolatban „helyi jellegü jelenségröl” beszél, s kiemeli, hogy „több helyen a magyar munkavállalók mosolyogva, örömmel mentek Csehországba”.¹²⁷ Az akcióröl könnyed stílusban beszélt, mint egy kedélyes kirándulásról. A többi hivatalok munkatársai böbeszédüek voltak, s a cseh küldöttek megismerték a valóságot, de hallgattak, mert a hallottak és látottak sokban emlékeztették öket a németek kitoloncolására Csehországból. Jelentésükben mégis szlovák kollégáikat idézik, és „a nehézségeket és a felelösséget a „magyarokra” hártják, akik nem bíznak a csehszlovák kormány ígéréteiben.”¹²⁸

A csehszlovák kormány 1946. november 29-én kiadott engedélye alapján Kissházi Ö. magyar országgyűlési képviselő és Horváth Z., a Népszava újságírója felkereste a Kolín környékére „átcsoportosított” szlovákiai magyarokat. A kormány a vendégek vezetésével a Szociálisügyi Minisztériumot bízta meg, azt a főhivatalt, amelyik a legjobban tudta, hová kell elvinni a magyar vendégeket. A kormány utasítása szerint a látogatást úgy kell irányítani, hogy „minden a legnagyobb rendben legyen”. A csehszlovákiai nemzetiségi politikát kevésbé ismerö vendégek önkéntesekkel találkoztak, akik elégedettek voltak, s csupán a szállítás módjára panaszkodtak. „A vendégek megnyugodva távoztak.”¹²⁹

Ennek ellenére a magyar sajtó hangja továbbra is erélyes, s felteszi a kérdést: Nincs ok aggodalomra, amikor „a magyarok megürült lakásait és házait...telepeseknek adják át”? Az a tény, hogy a magyarlakta községeket fegyveres erök zárták körül, s ott ostromállapotserü helyzet teremtödött, erösen emlékeztet a gyászos emlékü deportálásokra”.

Megszöllaltak a magyar antifasiszták is. „Megdöbbenéssel értesültünk a csehszlovákiai magyarság minden népjogot és demokráciát és emberséget típrö üldözteséséröl. A fasiszta módszereknek eme intézményes felelevenítése ellen mi, a magyar szabadságharc egykori résztvevöi lelkünk minden hevületével tiltakozunk... A csehszlovák nép lelkiismeretére akarunk apellálni, egyben segítségül hívjuk a világon mindazokat, akik velünk együtt véreztek a népek felszabadításáért.”¹³⁰

A magyar kormány a kényszerközmunkáról 1946. november 16-án értesült, és november 23-án jegyzékben tiltakozott a végrehajtás módszere ellen. Ugyanezen a

napon Szakasits Árpád felháborítónak minősítette a csehszlovákiai eseményeket, de kijelentette: „hisszük és reméljük, hogy a csehszlovák kormányban nem a fasizmus, hanem a demokrácián nevelkedett közvélemény az irányító”, s az akció leállításaiban reménykedett. A magyar kormány a Dastych tábornoknak átadott tiltakozó jegyzékében a Muzsláról, Somorjáról, Kőbölkútról jelentett atrocitásokra hivatkozva tiltakozott a magyar lakosság üldöztetése ellen. A jegyzék másolatát eljuttatta az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió budapesti képviselőinek. A magyar kormány tiltakozásához több magyar szervezet is csatlakozott, bírálva „a téli átcsoportosítás” embertelenségeit. A Szakszervezetek Központi Tanácsa prágai partnerét szólította meg, a Magyar Nőszövetség a Párizsban székelő Nők Demokratikus Szövetségéhez fordult.

A magyar kormány tiltakozására a csehszlovák kormány két jegyzékben válaszolt, amelyekben a kényszerközmunkát elítélő magyar kormányt Csehszlovákia belügyeibe való beavatkozással vádolja, s kijelenti: a 88/1945. sz. elnöki rendelet általános érvényű, s minden csehszlovák állampolgárra vonatkozik. A második jegyzék kifejti, hogy mivel Magyarország megsértette a lakosságcsere-egyezményt, ezért viselnie kell a következményeket.

A magyar kormány válaszjegyzéke szerint, Magyarország a lakosságcsere-egyezmény aláírását a két ország közötti megbékélés első jelének tekintette. A megbékélés jegyében egyezett bele – még a lakosságcsere alapelveinek kidolgozása előtt –, hogy a Csehszlovákiában eluralkodott munkaerőhiány enyhítésére több, egyirányú szlovák transzport indításába. Ezért a magyar kormány nem várt köszönetet, de elvárta, hogy Csehszlovákia teljesíti a lakosságcsere-egyezmény feltételeit. Nem ez történt. Szlovákiában a közmunkarendelet ürügyén megkezdték a magyar családok kiszállítását Csehországba, s ez növelte a két ország közötti feszültséget, ami csak úgy enyhíthető, „ha a csehszlovák részről betartják a lakosságcsere-egyezmény feltételeit, vagyis felfüggesztik a konfiskálást, kifizetik az elbocsátott állami alkalmazottaknak a szociális segélyeket, s azonnali hatállyal leállítják a magyar családok deportálását”. A magyar kormány kijelentette: nem a közmunkát ellenzi, hanem annak végrehajtása során a magyarokkal szemben alkalmazott módszereket, s a 88/1945. sz. rendelet mentesítő előírásainak a semmibe vételét. A közmunka meghatározott időre szól, de a magyar közmunkások szlovákiai vagyonát kolonistáknak utalják ki.¹³¹

A magyar parlament november 29-i ülésén visszautasította a csehszlovák vádat, s kijelentette: „nem revizionizmus, ha szót emel a határon kívüli magyarokért..., mert a csehszlovák karhatalom deportál, német mintára deportál, s köztudott, a zsidókat is közmunkára vitték Németországba”. Gyöngyösi János külügyminiszter az 1946. december 17-i parlamenti ülésen a képviselők kérdéseire „önkínzó mértékletességgel válaszolt”. Nem akarta kiélezni az ellentéteket, de megállapította, közmunkáról van szó, s ez az állam belügye. De a magyarok csehországi kényszerközmunkája antihumánus végrehajtása következtében kilép ebből a körből, s a közmunkarendelet sorozatos megsértése alapján európai méretű közüggé

változott. A magyarok közmunkával álcázott széttelepítése az Atlanti Chartában és az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányában lefektetett emberi jogok megsértése. „Minden embernek joga van félelemmentesen élni a szülőföldjén, s a magyarok élete Csehszlovákiában tele van félelemmel.”¹³²

Az aggodás, a félelem elérte a szlovákiai magyarok magyarországi rokonait is. 1947 januárjában Tildy Zoltán személyesen kérte Dastych tábornokot, közvetítse a kérését VI. Clementisnek, kíméljék meg a közmunkától a Kismácsédon lakó rokonait. Clementis késedelem nélkül rendelkezett, s a transzportlistákból kihúzták a Tildy, Demény, Felkecs, Bodor és Zongor családot.¹³³

A magyar demokrácia elkötelezett hívét, Károlyi Mihályt meglepte az új Csehszlovákia 1945 utáni nemzetiségi politikája. Mást várt a volt londoni csehszlovák emigráns kormány hatalomra jutott tagjaitól. Csalódását a magyar parlamentben már 1946 tavaszán megfogalmazta. Kijelentette: „sajnálattal, de azt kell megállapítani, hogy ez az ország [Csehszlovákia] nem értette meg a Duna-medence nemzetjeinek együttműködését, nem tudatosítja, hogy az ilyen együttműködés nemcsak Magyarország, de a saját érdeke is”.¹³⁴

Károlyi Mihályt régi ismeretség fűzte Edvard Beneš köztársasági elnökhöz. Ennek okán – miután tudomására jutott a szlovákiai magyarok deportálása –1946. november 26-án szívélyes, baráti hangú levélben kérte az elnök segítségét, huszonöt éves ismeretségük és T. G. Masaryk barátságára hivatkozva. Kijelenti, hogy egész életében a Duna-medence népeinek barátságát hirdette, s már az első világháború után bírálta a magyar kormányok nemzetiségi politikáját, a Horthy-rendszer revizionizmusát. Nem elvakult ellenségként, hanem a csehszlovák nép barátjaként szól a tervszerű szlovákiai magyarüldözésről, a csehországi kitelepítésről. Reméli, a köztársaság elnöke nem tudja, mi történik Szlovákiában, nem akarja elhinni, számára hihetetlen, hogy mindez Edvard Beneš tudtával, ill. jóváhagyásával történik. Károlyi nem tudja elfogadni, hogy a két szomszéd állam kapcsolatai ennyire elromoljanak. „Tudatosítani kellene, ha két kis szomszéd állam a megértés helyett viszálykodik, nemcsak saját fejlődését fékezi, de helytelen, rossz irányba befolyásolja a többi szomszédos államot is. Európa déli része nem lesz életképes, ha nem tűnik el a régi ellenségeskedés Prága, Bukarest, Budapest, Belgrád és Szófia között. Ezekben az országokban csak ezt követően lehet béke és jólét. Bízom Elnök Úr politikai bölcsességében, s abban – írja a befejezésben –, hogy mindent el fog követni a szlovákiai magyarság elleni fájdalmas intézkedések befejezésére, mert csak a jelenlegi helyzet teljes megszüntetése teremtheti meg azt a légkört, amelyben megoldható az összes napirenden lévő kérdés.”¹³⁵

Károlyi Mihály levele előbb jutott el a kormányhivatalba és a külügyminisztériumba, mint a címzetthez. A levél tartalmát a csehszlovák kormány 1946. november 29-i ülésén Zdeněk Fierlinger ismertette. Úgy vélte, a levélíró az akció megítélésében „... még a nyugati sajtónál is tovább merészkedett, s egyenesen a szlovákiai magyarok exterminációjáról ír, mintha a magyarokat Csehországban gázkamrák várnák”. Felháborodottan jelezte, hogy Károlyi Mihály az akció leállítását kéri.¹³⁶

Károlyi levele a magyarok „átcsoportosításának” átgondolására készítette a csehszlovák kormányt. Ezért úgy határozott, hogy „dr. Čech, a Szlovák Telepítési Hivatal elnöke a továbbiakban nem irányíthatja a magyarok csehországi mezőgazdasági munkára való behívását, mert a nevezett hivatal feladata alapján arra lehet következtetni, hogy a szlovákiai magyarok számottevő tömegének kitelepítéséről van szó Csehországba”.¹³⁷

A kormány határozata szerint Károlyi Mihály „panaszát” a Belügyi, a Földművelésügyi és a Szociálisügyi Minisztérium egy-egy képviselőjéből álló bizottság elemzi, s készíti el a választ. A kormány meghatározta ennek hangnemét és megadta a konkrét pontjait. A válaszban – amit Edvard Beneš csak aláírt – kifejtették: „Az 1946. november 18-án elrendelt akció nem része a szlovákiai magyarkérdés megoldásának, hanem a közmunkarendelet megvalósítása... A háború utáni újjáépítés és a kétéves terv teljesítése érdekében 180 ezer szlovák önként vállalt munkát Cseh- és Morvaországban. A magyarok önként nem jöttek, ezért kényszerítik őket. Az eseményeket a magyar propaganda dramatizálja és rossz színben tünteti fel.”

Ez a propagandaízü indoklás jellemzi a Károlyi Mihálynak küldött választ is, amelyben a szlovákiai magyar kisebbséget a Csehszlovák Köztársaság 1938-as szétverésével is vádolják. Az atrocitásokat nem tagadták, de a felelősséget elutasították. Úgy vélik, kiváltójuk végeredményben a lakosságcsere végrehajtását „szabotáló magyar kormány”. Az utolsó mondat szerint Beneš elnök „szíve legfőbb vágya” a kérdés mielőbbi rendezése.¹³⁸

A magyar sajtó véleménye szerint „Beneš elnök régi arroganciájával érvel, új érveket nem talált, levele üres propaganda, amelyben a javítási szándéknak még az árnyéka sem található”.

A magyar sajtóban megjelent cikkek és az elnök levelének szó szerinti közlése után a csehszlovák kormány megbízta Dastych tábornokot, figyelje a levél „utóéletét”, és küldjön jelentést az elnöki hivatalba. Jelentése szerint a magyar miniszterelnök és a külügyminiszter a parlamentben a „levél megcsonkított változatát ismertették”, eltűnt a levél baráti hangneme, az elnök „nemes stílusa”, s ez a két állam közötti ellentétek fokozódását jelzi. Dastych úgy tudja, Károlyi Mihály új tervet dolgozott ki a szlovákiai magyarkérdés rendezésére, amely szerint a szlovákiai magyarokat a határövezetben kisebb területre kellene összpontosítani, s ezt a területet át kellene adni Magyarországnak. A csehszlovák kormány megnyugtatóra közli, hogy „az ismertett tervet nem veszélyes, mert Károlyi Mihályt a magyar politikai vezetés már leírta”.

Időközben Károlyi Mihály külföldi újságírók előtt elemezte és értékelte a csehszlovák kormány magyarellenes nacionalizmusát, s kijelentette: „Magyarország már demokratikus állam, teljesült Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter feltétele a két állam közeledésére”. Kijelentései alapján Károlyi Mihályt a csehszlovák Külügyminisztérium Politikai Hírszerző Osztálya továbbra is figyelte.¹³⁹

Károlyi Mihály nem fogadta el Edvard Beneš választ, hanem tovább kereste a két állam közötti közeledés lehetőségeit, a szlovákiai magyarok helyzetének javítását, de célját nem tudta elérni.¹⁴⁰

A magyarországi katolikusok nevében Mindszenty József még veszprémi püspökként 1945 nyarán kérte a szlovák püspöki kart, hogy lépjen fel a csehszlovákiai magyarüldözés ellen. Választ nem kapott, de a szlovák egyházi méltóságok „egyes esetekben” segítettek.

Mindszenty 1945. október 15-én körlevélben ítélte el a szlovákiai magyar lelkészek üldözését. „Szlovákiából... leírhatatlan szenvedések híre érkezik..., a nemzeti szocializmus szellemétől hajtva már hetek óta üldözik a keresztény magyarságot. Eddig 37 magyar papot, közöttük csehszlovák állampolgárságúakat utasítottak ki..., nem ismert a hónapok óta gyűjtőtáborokban sínylődő lelkipásztorok teljes száma...”

A magyarországi katolikusok nevében Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek Griffin és Spellmann angol prímás segítségét kérte. Felhívta a figyelmüket a csehszlovákiai magyarok kényszerközmunkájára, ill. a végrehajtás embertelenségeire, az emberi jogok nemzetközi normájának megsértésére. Szólt az erőszakról, a zárt tehervagonokban való szállításról, az érintettek ingó és ingatlan vagyonának elkobzásáról s elidegenítéséről. Úgy érzi, erkölcsi kötelessége szólni, hisz a magyar püspöki kar nem nézte szó nélkül a zsidók deportálását sem, s 200 ezer embert megmentett. A fasiszták a zsidókat faji alapon deportálták, a csehszlovák szervek a szlovákiai magyarokat nemzetiségükre hivatkozva viszik kényszerközmunkára. Kéri a címzettet, érje el az angol külügyi szerveknél, hogy a nagyhatalmak kényszerítsék rá Csehszlovákiát az intézkedések visszavonására.

Mindszenty 1947. február 5-én rádiógrammban kért segítséget VI. György angol királytól és Truman amerikai elnöktől. „Mély hódolattal, bizakodó esengéssel terjesztem elő a Csehszlovákia által... közel 625 ezer magyarnak kegyetlenül borzalmas üldöztetését... November 16-a óta közmunka ürügyével fegyveres karhatalommal deportálják a csecsemőket, ágyban fekvő súlyos betegeket, szülő nőket..., felszentelt papokat az ezeréves szülőföldről 500-600 km-es távolságra, marhaszállító vagonokban, béres szolgáltnak. A betegek és a csecsemők közül az úton a 20 fokos hidegben sokan megfagynak, elpusztulnak. Az emberség nevében kérem... méltóztassék az Isten örök törvényeibe és az emberségbe ütköző deportálások ellen tiltakozó szavát felemelni, és százezrek égbekiáltó gyötrelmeit megszüntetni.”

Mivel a deportálások tovább folytak, Mindszenty József 1947. február 10-én a párizsi konferenciához fordult. „A mai békekötésen beszélni nem szabad, de a legsúlyosabb vádlott és elmarasztalt nem szólhat...” Igazságot kér, a konferenciához azért fordult, mert „a nemzetiségi kérdés félelmetesen nagy probléma”. Ennek rendezésével, „mélyreható vizsgálatával hárítsák el Közép-Európában és mindenütt az újabb világiszonyok békeművekre rávetődő éj sötét árnyékát”. Ha Közép-Európában nem rendezik a nemzetiségi kérdést, ha az államok határai nem lesznek etnikai határok, a párizsi konferencia „szentesíti az első világháborút követő békék tévedéseit, s lerakja az újabb háborúk alapjait.”^{140a}

A magyar családok embertelen módon való kiszállítása ellen szlovák részről elsőként dr. Robert Pobožný roznýói megbízott püspök tiltakozott. 1947. január 9-én kel-

tezett levelében dr. Josef Berán prágai érsek közbenjárását kérte, hogy legalább a szokatlanul erős téli hidegben szüneteltesék az elszállítást. „Embortelenség, amit teszünk – írja –, még a rendőröket és a katonákat is elgondolkoztató embortelenség. Egyikük a jolsvai szlovák lelkésznek kijelentette, ilyen aljas munkát életében még nem végzett.” Aggódik a magyarokért, de félti hazája hírnevét, „mert ha ennek híre eljut külföldre, embortelenséggel vádolnak bennünket”. Levelét a mottójával: Charitas Christi urget – a Krisztusi szeretet sürgöt – fejezi be.¹⁴¹

Alapos helyzetismeretről tanúskodik a nagyszombati katolikus püspök, dr. Pavel Jantausch 1946. február elsején a Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségének küldött memoranduma. A püspök konkrét eseményeket ütköztet a 88/1945. sz. elnöki dekrétum előírásaival, s bizonyítja, hogy a magyarok elhurcolása a dekrétummal nem igazolható. „Köztudott” példákat említ, amelyek ellentmondanak nemcsak az elnöki rendeletnek, hanem „az igazságosságnak, a keresztényi szeretetnek is”. Kijelenti: a Csehszlovák Köztársaság megújulását nyugodtan váró magyarokat váratlanul érte az általános nemzeti megkülönböztetés, az egész nemzet, az egész kisebbség vádolása és megbüntetése. A kötelező közmunkát rendhagyó idők rendhagyó rendelkezésének tartja. A törvény betartását – a kormány által annyit hangoztatott gazdasági fellendülésre hivatkozva – kéri, s azt, hogy módosítsák az akciót, mert az érintett vidékeken a magyarok elszállítása munkaerőhiányt eredményezett, s veszélybe került a mezőgazdasági termelés. Nem érti, hogyan veszíthetik el a közmunkás magyarok minden birtokukat, hiszen ez „nem humánus, nem is igazságos”. Arról azonban nem szól, hogy a közmunkások ingó és ingatlan vagyonát szlovák telepéseknek utalják ki.

Dr. Pavel Jantausch főpap védi a híveit, s az emberség és a Krisztusi szeretet jegyében nemcsak a katolikus, de az összes érintett magyar érdekében szól. Emberséget kér a legfelső szlovákiai politikai vezetéstől, de megelégedzik a katolikus papság zömének következetes magyarelles nacionalizmusáról.¹⁴²

A magyar demokraták nevében Zsolt Béla ismert politikus, a Haladás főszerkesztője, az 1938 előtti Csehszlovák Köztársaság szimpatizánsa, Beneš elnök személyes ismerőse, a londoni csehszlovák emigrációs kormány nemzetiségi politikai céljainak figyelője keserűen állapította meg, hogy a megújult köztársaság 1945 utáni nemzetiségi politikája „nemcsak hogy nem egyenleti a Délkelet-Európa végleges megnyugvásához vezető folyamatot, de olyan módszereket alkalmaz a magyarsággal szemben, melyek a fasiszmus előtti Európa új korában ismeretlenek voltak”. Elűzi otthonaikból a zárt magyar etnikai területen élő magyarokat, fasiszta típusú kényszermunkára fogják őket, s nemcsak férfiakat, de asszonyokat, gyerekeket, öregeket is, „s egy szál gatyában áteszik őket a határon”. Ez a nemzetiségi politika „sokszorosán túllicitálja a Scotus Viatorok nemzetközileg hírhedt bélyegzett grófi Magyarország nemzetiségi politikáját is... Az 1945 utáni csehszlovák nemzetiségi politika nemcsak eszközében fasisztikus, de végcéljában is a...”

Beneš elnök alapelmélete szerint az 1945 előtti csehszlovák–magyar viszony permanens nehézségeiért egyedül a hivatalos magyar politika a felelős. Nacionalizmussal

vádolta a magyar kormányt, de a saját nacionalizmusát nem tudatosította. Az 1945 utáni események igazolják, hogy az 1920–1930-as évek csehszlovák nacionalizmusa nem volt a fiatal állam „gyermekbetegsége”. A csehszlovák demokrácia ezen jellemzője 1945 után szélsőségesebb formákat öltött.

A magyar demokraták számára hihetetlen, hogy mindehhez Beneš elnök a nevét adja, ugyanaz az Edvard Beneš, aki a londoni emigrációban „szívélyes és szoros kapcsolatot tartott Károlyi Mihállyal”. A német koncentrációs táborból Svájcba szökve reménykedve hallgatta 1944 karácsonyán Jan Masaryk karácsonyi szózatát, amelyben a megszületendő Csehszlovák Köztársaság és a szomszédai közötti végleges megbékélésről, az igazságos területi korrekciókról beszélt. Ezért a szlovákiai magyarok üldöztetéséről szóló első híreket „ellenséges propagandának vélte”.

Svájcból Magyarországra tartva Prágában döbbenet tapasztalta „az általános nacionalista türelmetlenséget”. Utazása Szlovákián keresztül kétségbeejtő volt, ahol nem is túlságosan álcázták a Hlinka-gárdisták fasiszta garázdálkodását és nyílt antiszemitizmusát. „A fasizmus úgy hagyta ott maga után erkölcsi injekcióját, ahogyan az atom-bomba nyomán még évekig ronszol a radioaktivitás.”

A nyílt levél szerzője Beneš-től várta, hogy megszabadítja az országot ettől a fekélytől, de az ellenkezője történik: Szlovákiában a magyar családok ezreit támadják, és „Auschwitz után itt került sor az első zsidóellenes pogromra...”

Ezzel ellentétben az 1945 utáni Magyarország a demokrácia felé tart, s jó lenne, ha ezt a csehszlovák politikusok is tudatosítanák, s azt is, hogy „Szálasi Magyarországa nem volt rosszabb Tiso Szlovákiájánál, a magyar zöldinges gyilkosok, a deportáló, pogromozó s a német fasizmust kiszolgáló Hlinka Gárdistáknál”.

Az új Münchent csak igazságos nemzetiségi politikával lehet elkerülni, s azok, akik ezt nem értik meg, hátba támadják a demokráciát.¹⁴³

Megszóltak a magyar antifasisták is. „Megdöbbenéssel értesültünk a csehszlovákiai magyarság minden népjogot és emberséget tipró üldöztetéséről. A fasiszta módszereknek eme intézményes felelevenítése ellen mi, a magyar szabadságharc egykori résztvevői lelkünk minden hevületével tiltakozunk.

E tettünkkel a csehszlovák népnek a lelkiismeretére akarunk apellálni, egyben segítségül hívjuk a világon mindazokat, akik velünk együtt véreztek a népek felszabadításáért.”¹⁴⁴

A szlovákiai magyarok tömeges megjelenése a cseh országrészekben felkeltette a helyi értelmiségiek, különösen az evangélikus lelkészek érdeklődését a magyarkérdés szlovákiai rendezése iránt. Nevükben J. Miřejovský és dr. R. Ričan nyíltan elítélték „a reciprocitással indokolt magyarüldözést”. Véleményük interpellálásra készítette a nacionalizmusáról közismert J. Dérer modori evangélikus lelkészt. A két nézet ütköztetése lélektani elemzést kíván, mert a cseh lelkészek sem voltak magyarbarátok. Emberek voltak, emberek erkölcsi tartással, akik hivatásuknál fogva hittek az emberben lévő jóban, a keresztényi szeretetben, megértésben, könyörületességben. Szerintük az ellentéteket gyűlölködés nélkül kell rendezni. Elvetik az ember megaláztatá-

sát, erkölcsi és anyagi megnyomorítását. Elítélték a 19. század „fensőséges magyar nacionalizmusát”, amely nemcsak a szlovák nemzetet sértette, hanem sértette az emberiséget is. A sérelmekre azonban nem az üldözés a válasz. A kollektív bűnöség elvét nem vetik el, de elvetik a köztársaság iránt lojális, az 1938-as általános mozgósítást szinte kivétel nélkül elfogadó magyar parasztság megbüntetését.

Mit kapnak ezek az emberek a lojalitásukért, teszik fel a kérdést. Azt, hogy elvetik az iskoláikat, elbocsátották őket az állásaikból, s így elvették tőlük – az evangélikus lelkészeketől is – a megélhetés lehetőségét. A pedagógusok, tisztviselők, nyugdíjasok és özvegyek éheznek. Megrázó szavakkal jellemzik a közmunkát, annak embertelen végrehajtását. Mindenütt durvaság, mindenütt embertelenség. Mi ez, munkaszolgálat? Nem, ez a valóságban állandó jellegű áttelepítés idegen környezetbe úgy, hogy „nemcsak az emberi méltóságot gyalázzák meg, hanem végérvényesen bemocskolják a mi becsületünket is”.

Valamikor a magyar nacionalizmus azt hirdette: „a tót nem ember”. A lelkészek véleménye szerint a történetek után „most a magyarok mondhatják ugyanezt, vagyis azt, hogy a szlovák, a cseh nem ember!” Ilyen élményekkel mennek el a magyarok a köztársaságból, ezeket örökítik át az utódaikra. Tisztességesen kellene tőlük búcsút venni.

A Csehszlovákiában maradó magyarok gyűlölködés helyett megértést várnak. A hatalom tudatosítsa, hogy „beolvadásuk csak így lesz örömteli, csak ekkor érzik, hogy nemes nemzet tagjai lesznek”. A lelkészek szerint a szlovákiai magyarság jövője „az elfogadhatóvá tett asszimiláció”.

Gondolataikra J. Dérer „Igazság a magyarok áttelepítéséről” című cikkében válaszolt. Gondolati alapállása a konfrontáció, s egyenlőségelet tesz a 18. században az Alföldre önként távozott szlovák kolonisták és a mai Szlovákia déli határhoz tartozó őshonos magyarok között. A közmunkával kapcsolatban kijelenti: „a törvény az törvény”. Mivel a magyarok önként nem mentek, erőszakkal kell őket kényszeríteni. Az adott körülmények között a nyers bánásmódot természetesnek tartja, az elszállítást, mivel autókkal és vonattal végezték, „emberségesnek” mondja.

A szlovákiai magyarok nehéz sorsáért a magyar kormányt terheli a felelősség, mert halogatja a lakosságcserét. „A Csehszlovákiában elkövetett magyarelles atrocitásokért a budapesti kormánynak kell benyújtani a számlát.” A dél-szlovákiai magyarok elmozdítását a korabeli szlovák politika szlogenjével indokolja: „A németeket Németországba, a szlovákokat Csehszlovákiába, a magyarokat Magyarországra”, mert „a jobb együttélést, a nemzetek közötti békét csakis etnikai tisztogatással lehet biztosítani”. Cseh lelkésztársait figyelmeztetve kijelenti: „mindenki seperjen a saját portája előtt”.

A cseh lelkészek ösztintén véleményezték Dérer cikkét, melyet „meggyőződéses militáns nacionalizmus ural”, s hiányzik belőle a keresztényi érzés. Nem érvel, hanem tudatosan félremagyaráz. A cseh lelkészek eszmefuttatásában nincsenek „győztesek és vesztesek”. Sajnálatra méltó, hogy lelkésztársuk „a győztes államok önigazságát általánosítja, s ez nem más, mint gőg”. Ők éppen ezt a gőgöt bírálták, ítélték

el. Nem oktatnak, de szót emelnek az emberi szabadság tiszteletben tartásáért, s visszautasítanak minden erőszakos nacionalizmust, mert a szlovákok nacionalizmusa rontja a köztársaság hírét, „s bűnük megterheli az egész nemzet lelkiismeretét”.¹⁴⁵

A cseh lelkészek humanitásával szólt „a magyarok tragédiájáról” A. Matušiak szlovák református püspök, s kijelentette: a szlovák reformátusok nem támadják a magyarokat, s „elítélik azt az embertelenséget, amellyel az állami és a közigazgatási szervek kezelik őket. Elítélik, mert a szlovák nemzet a múltban elkövetett bűnök nem jogosítanak fel senkit arra, hogy mint szlovákok megfélekezzenek arról a fennkölt küldetésről, amelyet Kollár így fogalmazott meg: »Ha azt mondd szláv, válaszoljon neked az ember«. Ne bánjunk rosszabbul a magyarokkal, mint ahogyan ezt ők tették velünk!»¹⁴⁶

A cseh lelkészek és a szlovák püspökök megértették, hogy Déer harcias nacionalizmusa rontja a köztársaság külföldi megítélését. A militáns nacionalizmusnak nincs erkölcsi alapja, mert a történelmi eseményeket saját szemszögéből ítéli meg, nem indokol, csak „ködösít”, védi azokat a hibákat, amelyek a jövőben égetni fogják az egész nemzet lelkiismeretét.¹⁴⁷

A csehszlovákiai lelkészek vitáját a magyar közvéleménnyel Peéry Rezső ismertette. A cseh lelkészek helytállását „a humanizmus bátor tettének” minősítette.

A szlovákiai magyarok elhurcolása ellen felszólaltak az Amerikai Egyesült Államokban élő szlovákok is. Védelmükbe veszik a magyarokat, és felróják a csehszlovák kormánynak, hogy „barbár módon elüzi őket azokról a területekről, ahol évszázadok óta élnek”.¹⁴⁸

A csehszlovák kormány magyarelles politikája megszólaltatta a Párizsban élő Ternyei László újságíró, volt prágai lakost, a külföldi csehszlovák hadsereg katonáját. 1945. augusztus 17-én Beneš köztársasági elnöknek címzett levelében visszaadta a csehszlovák állampolgárságát, mert igazságtalannak tartotta, hogy „valótlan vádak alapján megvonták a szülőföldjükön élő magyaroktól a csehszlovák állampolgárságot”. Tiltakozott a Kanadai Magyarok Szövetsége is. Az első, 1945. szeptember 5-én a köztársaság elnökének címzett táviratuk válasz nélkül maradt. Következő táviratukra - amelyben a nemzetiségi alapon elrendelt kényszerközmunkák és a munkatáborok ellen tiltakoztak - a Szlovák Nemzeti Tanács 1946. március 2-án válaszolt. Megnyugtatta a feladót, hogy „a munkatáborokba csak a bíróságok által elítélt fasiszta funkcionáriusok kerültek, a lojális magyarokat nem büntetik. A lakosságcsere és a magyarok kényszerközmunkáját „demokratikus szellemű akciónak” nevezi.¹⁴⁹

A Szlovákiában élő magyarok közül Laczkóné dr. Kiss Ibolya anyósa egykori egyetemi évfolyamtársától, dr. Alice Masarykovától kért segítő közbenjárást. A Magas-Tátrában szlovák környezetben élő orvos-író nő reálisan mérte fel a belpolitikai helyzetet, s nem az akció leállítását, hanem a téli hidegben, fűtetlen tehervagonokban elszállított magyarok fizikai szenvedéseinek enyhítését kéri, azt, hogy minden transzportot kíséren egészségügyi nővér vagy orvos.

A címzett a válaszban közvetlenül, kedvesen emlékszik egyetemi éveire, barátnőjére, és a barátság emlékére közbenjárást ígér. A válasz jelzi, hogy Alice Masaryková nem tudta, mi a „toborzás”, nem ismerte a szállítás körülményeit. Az egészségügyi személyzet kirendelésére a Szlovák Telepítési Hivatal elnökét – az embertelenségek egyik megfogalmazóját – kérte meg. Közbenjárásának nem volt jelentősebb eredménye, de az adott helyzetben a segítő szándék is dicséretes.¹⁵⁰

1947 februárjában a magyarok csehországi kitelepítését elítélő, írógépen sokszorozott röpiratot terjesztettek az Ipoly mentén. A szerző a lukanényei, a csábi és a bái helyi tisztségviselők határozott magatartását ismertette, amikor „az emberekre vadászó cseh egységeket a községekből kiutasították”.

A szerző feltételezi: a nyugati demokratikus kormányok nem tudnak az embertelenségekről, azokról a deportálásokról, amelyeket az afrikai négek Amerikába való átszállításához hasonlít. A cseh és a szlovák nacionalizmus visszafordítja a történelem kerekét, mert szabad emberek kerülnek olyan helyzetbe, „mint amilyenben a földhöz kötött jobbágyok éltek”. A rabszolgaság ellen ne csak „a nemzetiségi alapon elrendelt rabszolgaságról hírhedt Etiópiában harcoljanak”.¹⁵¹

A magyar közmunkások kárára elkövetett atrocitásokról a külföldön elterjedt híreket a csehszlovák kormány 1946. november 29-i ülésén hozott határozata értelmében „vissza kell utasítani, bár bizonyos incidensek megtörténtek..., néhány helyen a végrehajtók nagyon hevesen intézkedtek..., de nincs szó tervezett atrocitásokról”.^{151a}

A DEPORTÁLTAK VAGYONA

A deportáltak vagyonával kapcsolatban felmerült kérdéseket a Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége és a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal képviselői 1946. december utolsó napjaiban tárgyalták meg. Határozatuk értelmében a magyar kényszerköz-munkások tulajdona nem konfiskált vagyon, mert hivatalosan nem megy át az állam tulajdonába, s az akciót irányító szervek is csak átmenetileg kezelik. Új kezelőik-nek, a különleges megbízatású nemzeti biztosoknak adják át, akik az állami tulaj-donbavétel jogi indoklásának kidolgozása után tulajdonba kapják.

Az 1947. január 13-án kiadott rendelet tovább csorbította a magyar közmunkások tulajdonjogát, akik 1946 őszén a vagyonukkal, ezen belül az állataikkal még szabadon rendelkezettek, azokat eladhatták, elajándékozhatták.¹⁵²

A rendelet megtiltotta a közmunkások mindennemű vagyonának, ingó és ingatlan tulajdonának elidegenítését vagy elajándékozását. A rendelet célja a betelepülő kolo-nisták és bizalmiak jövőbeli vagyonának biztosítása. A rendelet csökkentette a bizo-nyos élelmiszerekből, pl. a gabonafélékből kiszállítható mennyiséget, s elrendelte „a fe-lesleg kötelező eladását az illetékes állami vállalatoknak”. A rendelet betartásának ellenőrzése, a kihágások büntetése és jelentése a karhatalmi szervek feladata lett.

Az 1947. március 4-i újabb megszorító rendelkezésekből arra lehet következtetni, hogy a magyar gazdák összefogtak, az otthon maradtak átvették és gondozták köz-munkás gazdátársaik állatait, s ezért elrendelték a kényszerköz-munkások állatállomá-nyának az összeírását.

A magyar kényszerköz-munkások Szlovákiában maradt ingó és ingatlan vagyoná-nak leltárba vételét 1946. december 31-ig a Szlovák Telepítési Hivatal területi hivata-lai, 1947. január 1-jétől a helyi toborzási bizottságok és az akció új irányítójának, a Szociálisügyi Megbízotti Hivatalnak a munkatársai végezték. A leltár kötelező há-rom példányából az eredeti a helyi közigazgatási bizottságon, a második a járási nem-zeti bizottságon maradt, a harmadik a Szociálisügyi Megbízotti Hivatalba került. Az 1946. február 10-én keltezett utasítás szerint a leltárba vett javakat „a könnyebb me-gőrzés címén” összpontosították.

A leltározó bizottság vezetőjét az akció irányítója jelölte ki. A bizottság tagja lett általában a helyi komisszár vagy egy általa kijelölt helyi szlovák polgár, valamint

a fegyveres testületek egy-egy tagja. Az ingóságokat csoportosították. Az első csoportba kerültek a háztartási ingóságok, a másodikba a gazdasági felszerelés, a harmadikba az állatállomány. Az ingatlanokat külön vezették. Feltüntették a lakó- és gazdasági épületek számát, méreteit, műszaki állapotát s a földtulajdon pontos nagyságát.

A leltárt az adatokat hitelesítő tulajdonos jelenlétében kellett felvenni.¹⁵³ A kényszerközmunkások zöme a leltár aláírását megtagadta, pl. a Dunaszerdahelyi, az Ógyallai, a Párkányi, az Érsekújvári és a Somorjai járásban. A többi járásban a leltárakat aláírók zömmel mezőgazdasági munkások voltak. A magyar családok elszállítása sok helyen nem a hivatalos forgatókönyv szerint zajlott le. A falukban eluralkodó félelem, az emberek menekülése, a karhatalmi erők agresszivitása lehetetlenné tette a leltározást. A hivatalok a közmunkások gyors elszállítása érdekében – a rendelkezéseket figyelmen kívül hagyva – csak a magyarok távozása után sokszor néhány nappal írták össze a deportáltak vagyonát.¹⁵⁴

A magyar kényszerközmunkások vagyonának szétosztásában vezető szerepet igénylő Szlovák Telepítési Hivatal 1947 júliusában és augusztusában a Szociálisügyi Megbízotti Hivatallal és az Állami Birtokok Kezelőségével közösen bizottságot hozott létre, és felmérte a deportált magyarok szlovákiai vagyonát. Összesítő jelentésük szerint a megüresedett kb. 4000 lakóház értéke 75 millió korona, a kb. 25 000 katasztrális hold földé minimálisan 200 millió korona. A gazdasági épületek, a gazdasági gépek és szerszámok kb. 275 millió koronát képviselnek, vagyis a vagyon összértéke 550 millió korona.

A csehszlovák kormány a magyar kényszerközmunkások vagyona iránt csak a végleges csehországi letelepítésükkel kapcsolatos anyagi kárpótlás tárgyalásakor kezdett érdeklődni, mert az érték ismerete nélkül nem tudták elkészíteni a végleges letelepítés „kárpótlási tervzetét”. 1948. június 3-án elrendelte (300–860/1-1948) a „Csehországba deportált szlovákiai magyarok vagyonának összeírását”, s kérte, tüntessék fel a „haszonélvezők, ill. az új tulajdonosok” személyi adatait is. A kormány tudni akarta, körülbelül „mennyibe fog kerülni” a magyarok végleges letelepítése a cseh országrészekben, de tudni akarta azt is, hány „új gazdát tart majd el” a magyar kényszerközmunkások vagyona. Ez az „átfogó leltár” nem a magyar közmunkások vagyonát, ill. a régi tulajdonosok jogait védte, hanem a „megajándékozottakat” támogatta.

A kényszerközmunkások tulajdonát érintő rendelkezések egy része késve jelent meg, pl. a gabona felvásárlásáról. A közmunkára kijelölt gazdák kötelesek eladni a család évi fejadagját meghaladó gabonakészletüket és a vetőmagot. A felvásárló mindkét esetben a Szlovákiai Gabona Társaság (Obylná spoločnosť pre Slovensko) volt, s a gabonát az „átcsoportosítás” napján kellett felvásárolni, s ez a toborzási bizottság és a felvásárlási terv egyeztetését feltételezte. Az átvett gabona értékét a járási közigazgatási bizottság által saját nevére nyitott zárolt bankszámlára utalták – „a tulajdonos ismeretlen” indoklással. A bankbetétről különböző indokkal – pl. a gazdálkodás folyamatosságának biztosítása, a talaj felszántása, trágyázása stb. – a helyi vezetés jelentős összegeket vett fel, vagyis a deportált gazdák vagyonából

térítette meg a bizalmiak, ill. az áttelepültek, a kolonisták használatába adott földek megmunkálási költségeit.¹⁵⁵

A vagyontárgyak között kiemelten vigyázták az ingatlanokat, a lakóházakat, a gazdasági épületeket és a földvagyont. Ezek eloszlását ismerteti az alábbi táblázat:¹⁵⁶

Járás	Gazdasági egység száma	Személyek száma	Házak		Szántóföld kat. hol.
			egész	fél	
Somorjai	751	3240	431	15	1065
Dunaszerdahelyi	700	3512	452	21	1173
Komáromi	1343	6555	899	54	1147
Galántai	860	3392	509	33	497,5
Vágsellyei	808	2701	539	14	853
Érsekújvári	290	1283	208	/	706
Ógyallai	1119	4088	679	14	1685
Párkányi	1037	3822	652	9	709
Lévai	184	669	130	9	467
Zselízi	827	3089	523	34	1518
Ipolysági	152	568	113	/	204,5
Feledi	514	1964	337	5	1439,75
Tornaljai	743	2972	520	2	2091
Szepsi	84	372	71	/	695,5
Kékkői	96	356	74	/	283,5
Rozsnyói	97	353	72	2	647,5
Királyhelmeci	120	531	58	1	219
Összesen:	9725	39467	6267	213	15401,25

A jelentések a házak és a gazdasági épületek állagát rossznak minősítik, egyes községekben egyenesen katasztrofálisnak, ezért kérték, hogy az épületeket a kolonistáknak való átadás előtt állami költségen hozassák rendbe. A jelentés a valóságnál sötétebb helyzetet jelez. Sok volt ugyan a háború alatt tönkrement, ill. az üldözöttek következtében elhanyagolt állagú épület, de a „katasztrofális” jelző nem általánosítható.¹⁵⁷

A magyar kényszerközmunkások állatállományát a deportálásokat követően a rendeleték értelmében összpontosították. Első szakaszban a község területén, másodikban az állatok egy részét, az állatorvos által kiválasztottakat a vágóhídra szállították, a többi részben a Földreformbirtokok Kezelősége, ill. az állami birtokok kezelősége által kijelölt majorokba került. A központi hivatalok késve intézkedtek az állatok gondozásáról és etetéséről, s ezért az állatok sorsáról a helyi komisszárók határoztak. Gyakran megtörtént, hogy kisajátították a község legszebb állatait, ill. szétosztották a rokonaik, ismerőseik, barátaik, valamint „az idejében érkezett bizalmiak” között, s csak ezt követően írták össze az állatokat. A Földreformbirtokok Kezelősége 1947. január 23-

i körlevelében elrendelte, hogy az állatok tartása „legyen olcsó”, ezért az állatokat a legközelebbi majorokba irányították, ill. ha volt megfelelő istálló, a községben maradtak. Az állatállományt lajstromba vették, amelyben feltüntették a magyar és az új tulajdonos nevét és lakcímét, de feltűnően sokszor hiányzik a magyar gazda neve.¹⁵⁸ Az állatok állapota gazdáik távozása után rohamosan romlott. A Losonci, Rimaszombad, Tornaljai és Kékkői járásból összpontosított állomány (kb. 1000 db.) egyötödé rövid idő alatt „a gyenge vágóállat” kategóriájába süllyedt és a rimaszombati konzervgyárba került. 1947 márciusában a „megmenthető állatok gyors szétosztásáról határoztak”.

A magyarok állatainak gondozását öt (az ógyallai, somorjai, galántai, párkányi és Tornaljai) központból irányították és ellenőrizték. A tartás költségeit számlák ellenében a központi számvevőség térítette. Az állatokat állatorvosok felügyelték, így nem volt magas az elhullás, pl. a Galántai járásban alig százszázalékos.

Az összpontosított állatok egy részét a központok vezetői eladták. Az állatok eladási árát a Szlovák Telepítési Hivatal tisztviselője és az állatorvos állapította meg. 1946-ban a nagy szárazság következtében alacsony volt a piaci ár, de a deportáltak állataiért még ennél is kevesebbet kértek. Érthető volt a nagy érdeklődés. A kolonisták, a repatriánsok, a helyi szlovák gazdák örömmel vásároltak, annál is inkább, mert az állatok átvételénél nem kellett fizetni. Aláírták „az átvételi elismervényt”, amelyen feltüntették a magyar, valamint az új tulajdonos nevét, az állat nemét és árát. A rendeletek értelmében a vevő az állat árát az átvételkor kifizethette, de részletekben is törleszthette. Általános volt a törlesztés elodázása, valamint az a gyakorlat, amikor az új gazda az ár kifizetése előtt kézhez kapott, a tulajdonjogot bizonyító marhalevél átvétele után az állatot jelentős haszonnal eladta. A Galántai járásban 1947 kora tavaszán a taksonyi, felsőszeli, nagymácsédi és tallósi gazdák állományából kb. 70 szarvasmarhát adtak el elismervényre. Az állatok összértéke 156 448 korona volt (átlagosan 2234 korona), de ebben az időben a szarvasmarhák piaci ára 5000–8000 korona között ingadozott. A Kassai járásban a helyzet még rosszabb volt. Az 1947. február 24-ig eladott 43 szarvasmarha értékét 66 521 koronában állapították meg (átlagban 1547 korona). Szinte egyedi esetnek számít a Szepsi járásban 2000 koronáért eladott nonius csikó, valamint a 14 640 koronáért eladott siementáli üsző. A Lévai járásban a magyar gazdák állatállománya „köddé vált”. A járási hivatal későn adta ki a magyar gazdák jószágának megjelöléséről szóló rendeletet.

A Szlovák Telepítési Hivatal a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal beleegyezésével a magyar deportáltak állatait kolonistáknak és repatriánsoknak osztotta ki. Néhány példa: a tardoskdediek állományát az Árvából betelepített, az ekecsi gazdák állatait a terchovai kolonisták kapták, míg a Kassai járásban összegyűjtött állatokat a kárpátaljai optánsok között osztották szét, akik „a szegénységük” okán nem fizettek. A magyar kényszerköz-munkások anyagi megkárosítását speciális juttatásnak tartották.¹⁵⁹

Az 1950 szeptemberében keltezett részleges kimutató szerint 2453 magyar tulajdonostól 5501 darab háziállatot vettek el. Összértékük 1946–1947-ben 21008400

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig

korona, 1949–1950-ben 61 734 300 korona, vagyis 40 725 900 koronával haladta meg a magyarok deportálása idején megállapított átlagárak összegét. Az árak alakulását az alábbi táblázat mutatja:¹⁶⁰

Fajta	Darabszám	Egy db ára koronában		Az állomány értéke koronában	
		1946–1947	1949–1950	1946–1947	1949–1950
Tehén	2362	5000	15000	11 810 000	35 430 000
Üsző	963	2000	9000	1 926 000	8 667 000
Bika	397	1500	4000	595 500	1 588 000
Borjú	399	500	700	199 500	279 300
Ökör	562	5000	12 000	2 810 000	6 744 000
Ló	745	6000	12 000	4 470 000	8 940 000
Csikó	45	3000	7000	135 000	315 000
Kecske	28	300	500	8 400	14 000
Összesen:				21 954 400	61 977 300
Különbözet:					40 022 900

A kényszerköz munkások háziállatai „egy részének” járásonkénti eloszlását tartalmazza az alábbi táblázat:¹⁶¹

Járás	A tulajdo- nosok	száma							
		Tehén	Üsző	Bika	Borjú	Ökör	Ló	Csikó	Kecske
Kékkői	16	7	3	/	4	/	3	/	1
Ipolysági	79	32	11	4	10	6	17	3	4
Rozsnyói	6	9	2	3	/	8	5	1	/
Galántai	238	293	61	40	40	44	66	/	/
Nagymegye	253	209	95	23	70	98	56	/	4
Szenci	8	16	1	/	1	/	2	/	/
Dunaszerdahelyi	278	283	100	72	70	98	60	/	19
Feledi	98	117	64	41	/	42	28	/	/
Rimaszombati	14	11	18	13	/	2	3	/	/
Tornaljai	268	269	145	38	/	79	45	/	/
Zselízi	159	206	119	35	7	7	87	14	/
Lévai	53	47	31	7	7	/	22	/	/
Érsekújvári	109	74	25	17	2	5	28	/	/
Ógyallai	117	81	39	39	9	29	33	4	/
Vágsellyei	97	100	46	17	8	2	54	3	/

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig

Párkányi	58	49	12	1	/	/	16	/	/
Komáromi	394	371	52	38	169	136	18	178	/
Szepsi	30	19	27	/	/	6	6	/	/
Királyhelmecei	44	30	39	/	/	2	7	/	/
Somorjai	134	139	73	9	2	8	29	2	/
Összesen:	2453	2362	963	397	398	572	745	45	28

* * *

Bizalmiaknak nevezték azokat a szlovák vagy más szláv nemzetiségű személyeket, akik hivatalos végzés alapján üzemeltették a közmunkára Csehországba irányított magyar földművesek gazdaságait. Kinevezésüket a csehek és a szlovákok egységes, belső telepítéséről rendelkező 27/1945. sz., ill. a határövezetbe a kitelepített német, valamint a magyar gazdaságok szláv betelepítéséről rendelkező 28/1945. sz. elnöki dekrétumokkal indokolták.

A bizalmi státus a belső kolonizáció keretében a kolonizálására jelentkezettek speciális, Dél-Szlovákia magyarlakta területeire korlátozott formája. Az elnevezés jelzi, hogy a bizalmiak „a szláv nemzetállam kiépítése szempontjából megbízható, nemzet-hű, új lakóhelyük elszlovákosítására alkalmas személyek” voltak. Helyzetükre az volt a jellemző, hogy nemzeti és polgári öntudatuk, magabiztosságuk nem örökölt vagy saját munkájukkal szerzett vagyona, hanem a magyar kényszerközmunkásoktól jogtalanul elvett gazdaságokra épült.

A bizalmiak zöme – az eredeti tervek szerint – betelepítése első szakaszában a magyar vagyon kezelője lesz, ám a magyar kényszerközmunkások végleges csehországi letelepítése után – a második szakaszban – a kezelői jog tulajdonjoggá változik.

A bizalmi státus megfogalmazója a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal által támogatott Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége volt. Így akarta biztosítani a külföldről hazatelepített vagyontalan szlovákoknak a kényszerközmunkások földjeit, házaikat, mert meg akarta akadályozni az esetleges áttelepülésüket a nagyobb jövedelmet biztosító cseh országrészekbe.¹⁶²

Szlovákiában az elkobzott földvagyonnal a földreformtörvény értelmében a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal rendelkezett. A megbízott sérelmezte, hogy a Szlovák Telepítési Hivatal megsérti a törvényt, megbontja a belső kolonizáció egységes tervét, és nem tárgyal az elkobzott földek törvényes szétosztójával. Dél-Szlovákiában a belső kolonizáció nehezen haladt, mert kevés volt az elfogadható lakás. A földművelésügyi a kolonisták lakáshelyzetének megoldása érdekében igényt tartott az ún. „kisebbségi magyar háborús bűnösök” vagyonára, és kormány szintű ígéret birtokában megkezdte a szlovák kolonisták toborzását. Közben a Szlovák Telepítési Hivatal bejelentette, hogy mivel ezek a birtokok a betelepítési övezetben vannak, igényt tart rájuk, és a Szlovák Nemzeti Tanácstól azt kérte, vonja ki a földművelésügyi hatáskörébe tartozó földalapból. A földművelésügyi megbízott védekezett, s arra figyelmeztette a kormányt, hogy a bizalmiak koordinálatlan betelepítése veszélyezteti a belső

kolonizációs tervet, s végeredményben a déli járások elszlovákosítását. A demokrata párti földművelésügyi megbízott szerint „a bizalmiak státusa kommunista találmány”. A kommunista párt a belső telepítést saját ügyének tekinti, aktivistái járják az országot, s a jelentkezéseknél nem a szakértelem, az anyagi megalapozottság, hanem „a pártszimpátia” a meghatározó. A magyarok földbirtokait nem ideiglenes jelleggel, hanem az érvényben lévő 203/1942. sz. törvény alapján a földreform keretében „etnikai szlovákok” tulajdonába kell adni.

A politika leple alatt folytatott „nemzeti színezetű kompetenciaharc” a kényszerközmunkások vagyonának kiutalási jogáért kompromisszummal végződött, s mivel a határozatot befolyásoló minisztériumokat kommunisták vezették, a kompromisszum a Szlovák Telepítési Hivatal és a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal által kidolgozott tervezetnek kedvezett. Ezt követően a magyar kényszerközmunkások birtokaival a Szlovák Telepítési Hivatal rendelkezett, míg a földművelésügyi hatáskörében maradt a különböző elnöki dekrétumok alapján elkobzott és az első 1919-es földreform revíziójával szerzett földvagyon.

A Szlovák Telepítési Hivatal a külföldről hazatért szlovákok, a repatriánsok érdekeit képviselte, a Megbízottak Testülete a bizalmiakat támogatta, s kinevezésük jogát 1947. február 7-i határozatával a Szociálisügyi Megbízotti Hivatalának ítélte, de egyben elrendelte a toborzásuk befejezését. Engedélyezte, hogy a bizalmiak a kezelésükben lévő birtokokra tulajdonjogot kapjanak. A határozatot követően az érintett három szlovákiai főhivatal gyorsan megegyezett. Pártérdekeiket legyőzte a nemzeti szemlélet, a magyarellenesség, s közösen osztották szét a magyar kényszerközmunkások vagyonát.

A Dél-Szlovákiába áttelepülésre jelentkezett szlovák kolonisták száma 1947 januárjában már meghaladta a 20 ezret, ezért a Szlovák Telepítési Hivatal „a bizalmiak tömegmozgalmával” számolt. A bizalmiak elhelyezését fékezte a kényszerközmunkások otthon maradt rokonsága, s az általános lakáshiány, ezért a kényszerközmunkások lakásainak és házainak következetes kiürítését, a háborúban megsérült épületek újjáépítését javasolta állami költségvetésből, valamint a Dél-Szlovákiára nem vonatkozó 163/1945. sz. törvény kiterjesztését kérte a „betelepítési övezetre”. Jelentősebb eredményt várt a kétéves terv keretében előregyártott elemekből való építkezést elrendelő 41/1947. sz. törvény megvalósításától, s a déli járásokban tervezett 486 ház zömét bizalmiaknak szánta.¹⁶³

A Szociális és a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal, valamint a Szlovák Telepítési Hivatal kidolgozta a magyar kényszerközmunkás-birtokok átadásának adminisztrációját. A tulajdonjogi változásokat – a magyarok kárára – a helyi toborzási bizottságok kezdeményezték. Az akció előszakaszában megkeresték a dél-szlovákiai járás, ill. község észak-szlovákiai párját. A párosítás a kolonista-bizalmi családok beilleszkedését segítette, mert gyorsabban megszokják az új, idegen környezetet, jobban tudják támogatni egymást, ha együtt maradnak a családok, a rokonok, az összeszokott falusi közösségek. A következő párosítást fogadták el:

Somorjai járás – Árva vidéke
Lévai járás – Szenicai járás
Párkányi járás – Privigyei járás
Érsekújvári járás – Csaca és vidéke
Galántai járás – Miava és vidéke
Vágsellyei járás – Trencsényi járás
Komáromi járás – Tvrdošín és környéke
Zselízi járás – több helyről a járások megadása nélkül
Dunaszerdahelyi járás – több helyről a járások megadása nélkül
Tornaljai járás – Breznóbánya és a kárpátaljai optások
Királyhelmeci járás – kárpátaljai optások
Rimaszombati járás – kárpátaljai optások.¹⁶⁴

A Szlovák Telepítési Hivatal „a kolonizációs kedv” növelése érdekében – kiadásait térítve lehívta a jelentkezők képviselőit, nézzék meg jövő lakóhelyüket, és válasszanak „a szabad gazdaságokból”. Ilyen küldöttség érkezett pl. Kőbölkútra 1947. február 7-én Velká Lehotáról, majd pár nappal később Novákyból. Csalódottan távoztak, s visszautasították az üresen álló gazdaságokat. Kijelentették, hogy megvárják, amíg minden magyar eltávozik, de jegyzőkönyveztették a kiválasztott házak helyrajzi számait.

Perbetére csacai követek jöttek, de ők is csalódottan mentek haza. Tapasztalataikat a kommunista párt járási bizottságán jegyzőkönyvezték azzal a kéréssel, hogy terjesszék a párt központi bizottsága elé. A felajánlott gazdaságok „szegény emberek szerény kunyhói”, nincsenek gazdasági épületek, s így a házak gazdálkodásra nem alkalmasak. Elfogadásuk esetében rászorulnának a helybeli magyar nagygazdák „támogatására”, a napszámosmunkára. A Csacán és környékén toborzó tisztviselők – akikről lesújtó véleményt mondtak, mert „pálinka mellett, a kocsmában szervezkedtek” – 15–30 katasztrális holdat, felszerelt gazdaságot és szép házat ígértek. Csalódottak, de nem fogadták el a toborzó tisztviselők ajánlatát, hogy „a kiválasztott házakból kergesék ki a magyar gazdákat”.¹⁶⁵

Csőddel végződtek a hasonló jellegű látogatások a Dunaszerdahelyi járásban is, ahol a jelentkezők a párosítást is elutasították, s megbírálták még a 60-70 katasztrális holdas gazdaságokat is. A Rimaszombati, Feledi és Tornaljai járásba naponta 50-60 érdeklődő is érkezett, de „nekik sem tetszett semmi”. Szerényebbek voltak a Szovjetunióból érkező optások. Számukra nem volt visszaút, ezért szó nélkül elfogadták a kiutalt gazdaságokat, melyeket a Szlovák Telepítési Hivatal a magyarok deportálása után őriztetett.¹⁶⁶

A szlovák telepések magatartása arra készítette a telepítés irányítóit, hogy a jelentkezőket, a párosítást mellőzve, az általuk kiválasztott községekbe telepítsék, s a visszautasított gazdaságok egy részét vagyontalan romániai és magyarországi szlovákoknak utalják ki. Így került pl. 36 hrušovi család bizalminak Felsőszelibe; a városias jellegű

Dunaszerdahelyre Nagytapolcsányból, Újbányáról és Gölnichányáról érkeztek iparosok, a földművesek gazdaságaiba pedig romániai szlovák repatriánsok kerültek. Királyfiakarcsára, Kisudvarnokra, Dunatőkésre liptószentmiklósiak és zsarnócaiak települtek be. Az Érsekújvári Területi Telepítési Hivatal fennhatósága alá tartozó településekre 103 – 66 hazai és 37 külföldi szlovák – bizalmi telepítettek. Ez utóbbiak a magyarországi Szarvasról és Csabacsanádról, a hazaiak Árvából és Liptóból jöttek, de pl. az Ógyallai járásban bizalmi lett több helybeli szlovák is.

A bizalmiak külön csoportjába tartoztak az állami alkalmazottak, akiket a munkahelyükön, ill. annak közvetlen közelébe telepítettek be, a magyarok megüresedett házaiba, gazdaságaiba, melyet később tulajdonba kaptak. A vasutasok, postások, pedagógusok és más foglalkozásúak egy része a munkája mellett gazdálkodott, ezért földeket és felszerelt gazdaságokat kértek (pl. a Tardoskreddre betelepített vasutasok).¹⁶⁷

A volt partizánok – akik a szlovák nemzeti felkelésben szerzett érdemeikre hivatkozva követeltek előjogot – céljukat agresszív fellépéssel és fenyegetéssel akarták elérni, s a hivataloktól a legjobban felszerelt gazdaságokat kérték. Terveik megvalósításában a Partizánszövetség járási bizottságaira támaszkodtak. A Dunaszerdahelyi járási vezetőség 1946. decemberi határozatában pl. ez áll: a partizánoknak nemcsak saját hősi múltjuk, de elesett bajtársaik kifolyt vére okán is joguk van az előnyökre”, s erkölcsi fenntartás nélkül követelték elesett bajtársaik jussát. Nem voltak földművesek, mégis földbirtokot kérték, mert a déli járásokban akartak letelepedni. Terveik eléréséhez a Honvédelmi Minisztérium támogatását kérték, többek között speciális mezőgazdasági tanfolyamok rendezését, hogy „a lehető legrövidebb időn belül jó földművesek lehessenek”.¹⁶⁸

A bizalmiak megjelenése sok drámai jelenet okozója lett. A „lehívásukról” rendelkező irányelvek értelmében a betelepítő járási, ill. helyi szervek a magyarok távozásának napjára lehívják a jövőbeni bizalmiakat. Adminisztrációs hanyagság és pontatlanság következtében a megadott időre aránylag kevés bizalmi érkezett meg, de megtörtént, hogy a szlovák gazdák – az ígéretek büvöletében – nem várták meg a „behívót”, hanem minden előzetes bejelentés nélkül érkeztek, s beköltöztek a magyarok elhagyott házaiba. A Somorjai járásban az adminisztráció példásan működött, s így pl. Tejfaluban a bizalmiak már végignézhették a magyarok kiköltöztetését. Többen segítettek a katonáknak, rendőröknek, „s közben gúnyolódtak, bántalmazták a magyarokat”. Dióspatonyban többször megakadályozták, hogy a magyar kényszerközmunkások magukkal vihessék értékesebb tárgyaikat, pl. a varrógépeket, kályhákat és tüzhelyeket. Idejében érkeztek meg a privilegyei bizalmiak a Párkányi járásba, a miavaiai a Galántaiba. A Vágsellyei járás községeibe a magyarok állatállományának és vagyonának őrzésére „ideiglenes bizalmiakat” jelöltek, akik az idegen tolvajoktól ugyan megvédték a magyar vagyont, de maguk lettek tolvajjá. A kinevezésüket követő második-harmadik napon eltűntek, s magukkal vittek mindent, amit csak értek. Távozásuk után új bizalmiak jöttek, s pl. a Galántai járás több községében gyors egymásutánban hat bizalmi váltotta egymást.

Az Érsekújvári járás vezetősége elővigyázatos volt, és a bizalmiak megérkezéséig katonákkal őriztette a magyarok gazdaságait. Különösen a betelepítési tervben „min-tatelepítési falunak” kiszemelt, a vasúti fővonal mentén fekvő tardoskeddi gazdák udvarait, ahol több birtokot „tartalékoltak” a közalkalmazottaknak, ill. a magyarországi szlovákoknak. Tervüket felborították az oščadnicai bizalmiak, de még be sem költöztek a kiválasztott házakba, megjelentek a degesi és a čečnicki partizánok, s szinte közelharc kezdődött egy-egy módosabb magyar gazda birtokáért. A partizánok győztek, s a kiválasztott portákról kidobálták a oščadnicai bizalmiak ingóságait.¹⁶⁹

A hivatalok és a bizalmiak az esetek többségében megszegték a magyar kényszerkőzmunkások vagyonának átadására vonatkozó előírásokat. A Szlovák Telepítési Hivatal és a Földművelésügyi Hivatal megállapodása értelmében a bizalmiakat a helyi toborzási bizottság, a helyi komisszár a Telepítési Hivatal munkatársa jelenlétében írásos igazolás ellenében beiktatja a kijelölt gazdaságba. Mivel a bizalmiak zöme önkényesen költözött be a kiválasztott gazdaságba, a „honfoglalást” a hivatalok csak később igazolhatták.

A dél-szlovákiai betelepítési övezet kolonizálásában, a bizalmiak betelepítésének történetében külön fejezetet képez a romániai, a jugoszláviai és a bulgáriai repatrián-sok betelepítése a magyar kényszerkőzmunkások vagyonába. A budapesti székhelyű Szlovák Áttelepítési Bizottság propagandistái kecsegtető ígéretekkel sok vagyontalan romániai, jugoszláviai és bulgáriai szlovákot vettek rá a repatriálásra. Mivel Szlovákiában a magyarok földvagyonát a belső kolonizációra tartalékolták, az említett országokból „hazatérő” szlovákok egy részét a munkaerőhiánnyal küszködő cseh országrészekbe irányították. A Chrudim környékére telepített romániai szlovákok szerint „itt semmi sem felel meg a toborzók ígéreteinek”. Meglepően jól ismerték a szlovákiai viszonyokat, és követelték, hozzák őket Szlovákiába, „ahol „elegendő föld maradt a Csehországba telepített magyarok után”. Mivel a hivatalok nem intézkedtek, 1946 decemberében minden előzetes bejelentés nélkül útra keltek és megjelentek a Csallóközben, Félen, Gútoron, Szemeten, Tejfaluban és Marcelházán, ahol a betelepített rokonaiknál, ismerőseiknél szálltak meg. Az 1946. december 12–13-án felvett jegyzőkönyvek szerint „nyomorult, szegény emberek, se pénzük, se élelmük, se holmijuk. Bár kilenc hónapig dolgoztak Csehországban, a gyermekeik még télidőben is mezít-láb járnak. Szlovákiában nem dolgoztak, eladtak mindent, amit csak találtak, a pénzt elitták”. Hasonló helyzetet dokumentált az Ógyallai járásba betelepített romániai szlovákok helyzetét felmérő bizottság is.¹⁷⁰

Pártfogójuk, a Szlovák Telepítési Hivatal betelepítette őket a kényszerkőzmunkások még üresen álló lakásaiba, s arra akarták rákényszeríteni pl. a Kiskeszi határában lévő Felsőudvar nevű tanya vezetését, hogy bocsássa el a majorban dolgozó 12 magyar mezőgazdasági munkást és a magyar dohánykertészeket, családjaikat lakoltassa ki, lakásaikat pedig adja át a romániai szlovákoknak. A gazdaság a kérést elutasította.

A romániai szlovákok sorsának egyik érdekes momentuma, hogy a csehországi kényszerkőzmunkából hazatért magyarok megszánták őket, „s míg sorsukat nem

rendezik, művelésre átengedtek nekik két-három hold földet...” A romániai szlovákok zöme később önként visszatért Csehországba.

A Szlovák Telepítési Hivatal még a Magyarországra menekült családok gazdaságait is kisajátította és szétosztotta a külföldi szlovákok között. A helyi lehetőségeket ignorálva Nagysallóba 60 bulgáriai családot hozott. A zömmel iparosok, ipari munkások berendezett gazdaságokat és földet kaptak, de nem akartak földet művelni. A dr. Okálinak írott levelükben még azt is megemlítik, hogy nem értik, a helyi lakosság „miért fogadta őket ridegen”. Nem támogatja őket a helyi kommunista párt-szervezet sem, ezért a címzett védelmét kéri. Okáli szinte postafordultával utasította a Szlovák Telepítési Hivatal elnökét: „a járási karhatalmi erők védjék meg és támogassák a bulgáriai bizalmiakat, és mielőbb kapják tulajdonba a magyarok gazdaságait... Megoldhatatlan esetekben helyezték el őket a zsidók üresen álló házaiba”. Az érintettek az üres lakásokat nem fogadták el, s röviddel ezután 36 család önként átköltözött Csehországba. A militáns nacionalizmusáról ismert J. Dérer a bulgáriai bizalmiak önkéntes távozását „elűzésnek” minősítette, és a felelősök példás megbüntetését követelte.¹⁷¹

A garmmikolai bizalmiak a vagyoni-tulajdonjogi kérdések rendezését Karol Bacílektől várták. A használatukba adott birtokok tulajdonjogát azért kérték, „hogy nyugodtan élhessenek”. A címzett elrendelte „a kérdés haladéktalan megoldását”.

A Szlovák Telepítési Hivatal munkatársai „magabiztosan” rendelkeztek a kényszer-közmunkások vagyonával. Határozataikat nem egyeztették sem a járási, sem a helyi szervekkel, hiszen maguk mögött tudták nem csak Vladimír Clementis, Gustáv Husák, Daniel Okáli, Július Ďuriš és Ján Čech, de pártállásra való tekintet nélkül a korabeli politikai és kulturális élet minden aktív résztvevőjét, s úgy vélték, a Csehországba közmunkára vitt magyarok sohasem térnek vissza Szlovákiába.¹⁷²

A csehszlovák kormány és a szlovák főhivatalok 30–50 ezer magyar család áttelepítését tervezték a cseh országrészekbe, s ugyanennyi szlovák családot akartak betelepíteni a déli járásokba. Közülük több tízezeren lettek volna bizalmiak. Terveiket csak részben realizálták. A déli övezet 16 járásának 257 településére 2767 bizalmi telepedett be. Önként 427 család távozott, s így a véglegesen letelepedettek száma 2340 volt. Járásonkénti eloszlásukat az alábbi táblázat ismerteti:

Járás	Település száma	Betelepült	Eltávozott családok száma	Letelepült	Településenkénti átlag
Galántai	11	242	25	217	19,8
Vágsellyei	7	234	110	124	17,7
Érsekújvári	2	78	2	76	38,0
Párkányi	18	194	32	162	9,0
Ógyallai	14	206	31	175	12,5
Királyhelmecei	7	19	4	15	1,7

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig

Lévai	9	111	9	102	2,1
Tornaljai	35	388	43	345	11,3
Somorjai	36	306	38	268	7,5
Feledi	20	91	10	81	4,1
Rozsnyói	3	6	/	6	2,0
Korponai	8	24	2	22	2,7
Dunaszerdahelyi	36	236	31	205	5,7
Komáromi	22	289	56	233	10,6
Zselízi	24	313	34	279	11,6
Kékkői	5	30	/	30	6,0
Összesen:	257	2767	427	2340	9,5

A bizalmiak településenkénti átlaga látszólag alacsony, csupán 9,5 család, de a belső kolonizáció más formáival és a lakosságcserével együtt hozzájárult a déli övezet évszázados nemzetiségi összetételének megváltoztatásához.¹⁷³

A csehszlovák kormány a Szlovák Telepítési Hivatal és a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal segítségével a bizalmiak végleges letelepedését a szociális biztonságuk szavatolásával jóformán megvásárolta. A segítség a házak és a földbirtokok mellett különféle szociális juttatásokból, valamint az állam által garantált alacsony kamatú hitelből állt. A bizalmiak zöme földet akart. A betelepítésük utáni első évben a kényszerközmunkások szántóinak csak egy részét vehették át, mert a mezőgazdasági termelés folyamatosságának, a közellátás biztosításának az érdekében a helyi közigazgatási bizottságok a gazda nélkül maradt földek bizonyos hányadát bérleti művelésre kiadták a helyi lakosoknak.¹⁷⁴

A bizalmiak már 1947 nyarán szervezeten támadták a föld bérleti művelését és az engedélyeket kiadó helyi közigazgatási bizottságokat. A Szlovák Telepítési Hivataltól a szerződések érvénytelenítését és az érintett földek gyorsított elkobzását kérelmezték. A szociális juttatások keretében a községek vezetése az első évben ingyen felszántatta a bizalmiak földjeit. A következő évben ezt már csak lényegtelen bérért akarta elvégezni, de ezt a bizalmiak visszautasítottak, mondván, hogy nekik minden „tértímentesen jár”. A földművelésügyi megbízott szerint ez nem váratlan jelenség, mivel „túl sokat ígértünk nekik, annyit, hogy annak csak a töredékét teljesíthetjük”.

A kényszerközmunkások zöme mezőgazdasági munkás és kisparaszt volt, s így gazdaságaik nem tudták eltartani a betelepült bizalmiak népes családjait, akik – a toborzásnál kapott ígéreteknek megfelelően – 10-12 hektáros gazdaságokat követeltek. Elégedetlenségük csillapítására a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal határozata alapján a földreform földalapjából is kaphattak szántóföldet. Ez a folyamat lassan haladt, s 1948 tavaszáig a bizalmiaknak csak 72,8 százaléka vett át földbirtokot. Ezek elosztását az alábbi táblázat mutatja:

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig

Járás	Földet kapott	A földtulajdon jellege				Földet nem kaptak
		köz munkás		más		
		ha	m ²	ha	m ²	
Galántai	172	276	2746	100	6245	45
Vágsellyei	65	214	3724	32	4700	59
Érsekújvári	58	299	7993	/	/	18
Párkányi	79	42	7246	101	8000	83
Ógyallai	133	531	3803	240	4299	42
Királyhelmeci	8	25	9996	/	/	7
Lévai	92	198	7526	/	/	10
Tornaljai	320	689	5000	435	1800	25
Somorjai	209	338	0736	249	6336	59
Feledi	73	257	4550	61	5135	8
Rozsnyói	6	34	8500	11	1700	/
Korponai	16	68	3081	28	4273	6
Dunaszerdahelyi	103	181	8102	195	5331	102
Komáromi	168	67	0342	93	9071	65
Zselízi	171	513	0489	367	3412	108
Kékkői	30	125	1292	26	6330	/
Összesen:	1703	3884	5126	1945	3578	637

A táblázat szerint a bizalmiak a köz munkások vagyonaiból több mint 3844 hektárt, más alapból nem egészen 1946 hektárt, összesen tehát 5829 és fél hektár földet kaptak, átlagban 2,5 hektárt, vagyis lényegesen kisebbet a hivatalok által kezdetben megállapított 8 hektáros átlagnál. A bizalmiak szerint „nem tudnak megélni ezekből a kis gazdaságokból, s ha nem kapnak újabb földeket, semmivel sem törődve azt a keveset is elpusztítják, amit kaptak”. A Szlovák Telepítési Hivatal és a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal a bizalmiak földbirtokát 7 hektárra akarta növelni, Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága 8 hektáros átlagot szavazott meg, mert „a zord hegyvidékről letelepedett, a kérges tenyerükön kívül semmivel sem érkező 6-8 gyermekes családokat kisebb birtok nem tarthat el”. A Megbízottak Testülete 1948. március 15-i határozatában kijelentette: a „bizalmiak minden tekintetben előnyben részesítendő belső telepések”, és elrendelte a magyar köz munkások birtokainak gyorsított ütemű elkobzását, és kötelezte a belügyi megbízottat: „intézkedjen, hogy a bizalmiakat új birtokaikban senki se háborgathassa”.¹⁷⁵

A Földművelésügyi Megbízotti Hivatal fenntartással fogadta ezt a határozatot, mert tapasztalatból tudta, hogy a bizalmiak nem ismerik a helyi igényeknek megfelelő mezőgazdasági munkát, de megkérdőjelezte a munkaerő kölcsüket is, ezért arra kérte a Szociálisügyi Minisztériumot, anyagilag és erkölcsileg is támogassa a bizalmiakat. A minisztérium még 1947. december 3-án 30 millió koronát szavazott meg

erre a célra, de az összeg egy része nem a gazdálkodás, a termelés minőségi növelését szolgálta, hanem csupán szociális segély lett. A családok – létszámuktól függően – 7-10 ezer korona segélyt kaphattak, melyet röviddel ezután a Legfelsőbb Ellenőrző Bizottság 5 ezer koronára csökkentett azzal az indokkal, hogy a bizalmiak „az összeget felélik”. A földművelésügyi tárca azt javasolta, hogy a kiutalt segély 10 százalékaért kötelezően vásároljanak takarmányt, s az állattenyésztés fellendítése érdekében 2000 lovat s ugyanennyi sertést osztott ki a bizalmiak között, mivel a „köz munkások után maradt elegendő szarvasmarha”.¹⁷⁵

Kevés bizalmi érdeklődött az alacsony kamatú, kedvezményes törlesztésű hitelek iránt, s egy részük még ezt is „szociális támogatásnak” tartotta, annak ellenére, hogy pl. a vetőmagvásárlásra felvett hitelek felhasználását a Mezőgazdasági Kamara ellenőrizte.

A földművelésügy aggályai nem voltak alaptalanok. Az 1947–1948-as termelési évben a déli síkságon a szokásosnál magasabb volt a parlagon maradt szántók aránya, alacsonyabb volt az átlagtermés, mert a bizalmiak nem megfelelő technológiával dolgoztak.¹⁷⁷

A KÉNYSZERKÖZMUNKA MEGHOSSZABBÍTÁSA

A munkaerőhiány a cseh országrészekben 1947 nyarán is veszélyeztette a mezőgazdaság működését, ezért a földművelésügyi miniszter „a toborzás felújítását”, újabb 240 magyar család kirendelését javasolta, sőt „meg akarta mozgatni a magyar cigány-ságot is”. A csehszlovák kormány a problémát a magyarok közmunkájának a meghosszabbításával akarta rendezni. A jogászok szerint a magyarok „a háborúban szétrombolt mezőgazdaság megújításán dolgoznak”, így munkaidejük a meghatározatlan ideig tartó közmunkáról szóló 71/1945. sz. elnöki rendelet alapján meghosszabbítható. A kérdést mégis miniszteri rendelettel oldották meg. A Szociálisügyi Minisztérium szeptember 12-i 231. sz. rendelete a 88/1945. sz. rendeletre hivatkozva a magyarok kirendelését 6 hónappal meghosszabbította mondván, hogy a cseh országrészekben nem sikerült megszüntetni a munkeriőhiányt. A kérdést meghosszabbítással sem tudták rendezni, ezért 1948. január 24-én a minisztérium újabb magyar közmunkásokat kért, de ezt a kormány a Dél-Szlovákiában tapasztalható mezőgazdasági munkaerőhiányra hivatkozva elutasította.¹⁷⁸

A csehszlovák kormány a közmunka első meghosszabbítása után, legkésőbb 1948 augusztusában, a lejáró kirendelések másodszori meghosszabbítását is tervezte, s 1948. július 21-én azt javasolta, hogy a magyarok munkaidejét külön törvénnyel szabályozzák. A javaslatot Klement Gottwald elutasította, így a magyarok közmunka-kötelezettségét nem törvénnyel, hanem a Belügyi Megbízotti Hivatal 1948. október 25-én kiadott rendeletével szabályozták (65-277/48-III/5 biz.). A rendelet és a 175/1948. sz. törvény alapján a magyarok 1949. április 30-ig kötelesek Csehországban maradni, ahonnan szervezett transzportokkal térnek haza, „mert a hazatérésük előtt birtokot és szállást kell nekik keresni”. A szlovák főhivatalok abban bíztak, hogy a magyarok elfogadják ezt az új vagyoni jogi rendezést, és a birtokaikba ültetett bizalmiak a helyükön maradhatnak. A szlovák szervek elvárták, hogy a csehországi hivatalok a jelzett napig megakadályozzák a magyarok hazatérését, s a rendelet megszegőit a két éves terv veszélyeztetése címén szigorúan megbüntetik, szükség esetén munkatáborokba viszik. A magyar kényszerközmunkások zöme szervezett transzportokkal tért haza.

A magyar kényszerközmunkások egy része a kirendelési idő meghosszabbítása következtében az eredeti 12 hónap helyett 20-26 hónapig dolgozott a cseh országrészekben.¹⁷⁹

* * *

A csehszlovákiai magyarkérdés megoldásának egyik lehetséges módja a szlovákiai magyarok végleges letelepítése volt a cseh országrészekbe. Ezt a kormány és a vezető politikai pártok már 1945 őszén felvetették. Ezt követően ez az elképzelés a bel- és külpolitikai helyzet alakulásának megfelelően folyamatosan jelen volt Csehszlovákia politikai életében. A kormány a kérdést az ország belügyének tartotta, „szigorúan titkos” tervként kezelte, mert tudatosította: ha kitudódik, „csorbát szenved az ország hírneve”.¹⁸⁰

A szlovák politikai vezetés az első szakaszban az 1946 novemberében és 1947 februárjában kényszermunkára rendelt magyarok állandó csehországi letelepítését tervezte. Daniel Okáli és Gustáv Husák megfogalmazásában a kirendelési idő lejártá után, a második szakaszban ki kell szállítani a cseh országrészekbe „valamennyi, a lakosságcserébe be nem vonható magyart”. A csehországi hivatalok ügyintézésük során következetesen „magyar nemzetiségű állandó mezőgazdasági munkásokról” írtak. A cseh közvélemény szerint a szlovákiai magyarokat szét kell szórni az ország területén, „mert tűrhetetlen, hogy félmillió áruló éljen a déli határövezetünkben”.¹⁸¹

A tervezet 1947/48 fordulóján a magyarok kényszerközmunkája befejezésének közeledtével kiemelt kérdéssé vált. A magyarok végleges csehországi letelepítésének egyik megfogalmazója, Vladimír Clementis 1948. január 18-án értekezletre hívta meg a kérdésben érintett minisztériumok és megbízotti hivatalok képviselőit. Bevezetőjében kifejtette, hogy gyorsan és határozottan kell dönteni, mert a magyar közmunkások kirendelési ideje az év áprilisától kezdve fokozatosan lejár, s addig legalább 11 000 családot kell rávenni a végleges letelepedésre, ezért „olyan attraktív ajánlatokat kell találni, amelyek helyben maradásra készítik a magyar közmunkásokat”. Clementis az állampolgárság visszaadását, ezt követően pedig a németek vagyonából való földbirtokok juttatását ajánlotta. A cseh hivatalok képviselői szerint az állampolgárság visszaadása megnehezíti a közmunkások letelepítését a nemzetgazdasági szempontból kiemelt településeken. Az állampolgárság ugyanis szabad mozgást jelent, s nincsen olyan jogi norma, amivel meg lehetne akadályozni az állampolgárok hazatérését Szlovákiába. Ezért sükségmegoldást ajánlottak: a szabad mozgást meghatározott körzetre szűkítő, ún. ideiglenes állampolgárság megadását. Clementis egyetértett a javaslattal, hiszen ezáltal „a végleges állampolgárság” megadása három-négy évig is elhúzódhat.

A következő „attraktív előny” a vagyoni kárpótlás lenne, amely során szlovákiai ingatlanaiért a Csehországban letelepedőket az állam pénzben kárpótolná. „Nem a vagyont, hanem csak ennek pénzbeni értékét kapnák vissza”, melyet a konfiskációs rendeletek módosításával legalizálhatnának.

Az értekezlet résztvevői január 20-án újból összeültek, és elhatározták, hogy a Szociálisügyi, a Belügyi és a Földművelésügyi Minisztérium a kormány legközelebbi ülésére egy olyan javaslatot terjeszt be, amelyben a csehországi állandó letelepedést vállaló magyar kényszerközmunkásoknak megígérik a teljes jogú állampolgárságot, és a belügyi tárca megtiltja az új, magyarokat diszkrimináló rendeletek kiadását. A földművelésügyi miniszter kevesellte a Clementis által felvetett 11 000 család végleges letelepítését, s újabb magyar családok kiszállítását kérte.¹⁸²

Az akció beindítása előtt az érintett hivatalok tudni akarták, milyen értékű vagyont hagytak a magyar deportáltak Szlovákiában, ezért ennek megállapításával megbízta a Földművelésügyi Minisztériumot.

Az értekezlet résztvevőinek egy része ellenezte, hogy a magyarok különböző előnyökhöz jussanak a cseh országrészekben. Úgy vélték, nem az „etnikai magyarokat”, hanem a vegyes házasságokban élő cseheket és szlovákokat kell védeni. A földművelésügyi tárca feltette a magyar munkaerőt, s ezért azt javasolta, az említett előnyöket csakis a cseh országrészekben véglegesen letelepülő magyar munkásoknak ítéljék meg, s terjesszék ki a vegyes házasságokra is. A Belügyminisztérium a kényszerközmunka meghosszabbítását kérte, s azt, hogy a magyar közmunkásokat tartsák Csehországban legalább a lakosságcsere befejezésig. Ellenezte az „ideiglenes állampolgárság” bevezetését, mert ennek lejárta után a magyarok újabb jogi problémákat jelentenének. A „részleges” pénzbeli kárpótlás kérdésében a földművelésügyi tárca elképzelése győzött, s elérte azt, hogy a kérdés rendezése a szlovák szervek, elsősorban a Megbízottak Testületének a feladata lett. Rájuk várt a konfiskálások feloldása is. A hivatalok tárgyaltak, a cseh és a morva gazdák panaszkodtak, nem tudták, mi lesz, nem tudták, mit kezdenek a magyar munkások nélkül. A Nymburki járás Cseh Földművesek Egységes Szövetsége szerint „távozásukkal válságba került a mezőgazdasági termelés”, ám a magyarokat „semmiféle ígérekkel sem lehet visszatartani”. Sokan már írásban is felmondtak, a járásból 90 család már elköltözött. Kérik, hogy a belügyi szervek akadályozzák meg a magyarok távozását.

Közben a belügyi tárca körlevélben rendelte el az állandó letelepedés népszerűsítését. Utasította a járási munkavédelmi hivatalokat, hogy figyelmesen foglalkozzanak az érdeklődő magyarokkal, szükség esetén hívjanak magyar tolmácsot. „Országos meggyőző kampányt” indítottak, de ekkor közbelépett a Külügyminisztérium. Óvatosságra intett, s kérte, az állampolgárság ígérését úgy fogalmazzák meg, hogy a külföld ne tekinthesse kényszerítésnek. Meg kell előzni a magyar kormány reagálását, mivel a magyar kormány tiltakozása ronthatja Csehszlovákia hírnevét, s ezt senki sem akarja. A magyarok végleges letelepítését a külföld csak akkor fogadja el, ha az önkéntes lesz.¹⁸⁴ A belpolitikai vonatkozásokat el kell hallgatni, a gazdasági érdekeket ki kell emelni. A jelentkezőket anyagiakkal kell megnyerni, hogy akik már itt vannak, ne térjenek vissza Szlovákiába. Állítását támogatta a földművelésügyi miniszter is, s a magyarok csehországi szétszórásának e két értelmi szerzője szinte egymást bátorítva, mindenben egyetértett, és megkérdőjelezte minisztertársaik kételkedését. Úgy vezet-

ték a tárgyalást, hogy fel sem vetődött, mi erről az érintett magyarok véleménye. Klement Gotwald szerint „valamit adni kell nekik, legyen ez ideiglenes, korlátozott állampolgárság vagy földtulajdon, de nem tűrünk el semmiféle nemzetiségi státútmot”. A Földművelésügyi Minisztérium képviselője bírálta a földbirtokok „in natura” visszaadását, helyette pénzbeli kárpótlást javasolt, és a magyar földbirtokra vonatkozó elnöki rendeletek és törvények módosítását. A felszólalók jól stilizáltak, jól érveltek, és egyhangúlag megszavazták a határozatot, amely szerint a cseh országrészekben véglegesen letelepedő magyar mezőgazdasági munkások segély formájában öt év alatt megkapják a szlovákiai vagyonuk értékének 80 százalékát, amelyet az érintett minisztériumok speciális számláiról fedeznek. A kormány ide utalja át az elkövetkezendő években a segély feltételezett összegét, 188 millió 400 koronát, 1948-ban 63 millió koronát.¹⁸⁴ A költségvetés mértéke ezáltal a következő években szükség szerint módosul. Az állandó letelepedést vállalók kárpótlását a Pénzügyminisztérium irányítja. A földművelésügyi tárca megkeresi a megfelelő gazdaságokat, a földművelésügyi megbízott pedig gyorsított eljárással elkoboztatja a Csehországba rendelt magyar kényszerközmunkások szlovákiai ingatlanait, mert az elkobzott vagyont „nem kárpótolják”.

A pénzügyi szervek intenzíven keresték a kárpótlás forrásait, de terveikben már csak 9100 család letelepedése szerepel. A Pénzügyminisztérium javaslatára a magyar munkaerő foglalkoztatásában érdekelt csehországi hivatalok saját költségvetésükből bizonyos összeget átutalnak a Szociálisügyi Minisztériumban vezetett 20 milliós alapul induló központi számlára. A Földművelésügyi Minisztérium 10 millió koronát utalt át.¹⁸⁵

A magyar kényszerközmunkások végleges csehországi letelepedésének anyagi feltételeit tovább elemző 1948. március 19-i kormányülés a deportáltak vagyonát élvező kolonisták és bizalmiak védelme jellemezte, mert „föltrebb előnyös feltételekkel, olcsón” megvásárolhatják a magyarok birtokait. Ez a nagyvonalúság az államkasszá-
nak 33 milliójába kerülne.¹⁸⁶

A magyarok végleges csehországi letelepítésével kapcsolatos javaslatokkal a kormány 1948. március 5-i és 19-i ülésén foglalkozott. Határozatai alapján a végrehajtás irányelveit a Szociálisügyi Minisztérium adja ki, míg a földművelésügyi tárca a földtulajdonról annak tudatában rendelkezik, hogy a magyarok letelepedése a cseh országrészekben nemzetgazdasági érdek, s „hazatérésük Szlovákiába nem kívánatos”. A kormány ülést követően a deportáltak hazatérésének akadályozására 1948 márciusa és június 1-je között több rendeletet adtak ki, és a járási rendőrpárancsnokságok jelentkezés alapján elkészítették a magyar kényszerközmunkások jegyzékét. A jelentkezés elmulasztását 2000 koronás pénzbírsággal, ill. 5 napi elzárással büntették. Mivel a deportáltak a rendeletre passzívítással feleltek, az 1935-ös idegenrendészeti törvényre hivatkozva tovább korlátozták a magyarok mozgását. Az engedély nélküli távozások csökkentése érdekében elrendelték, hogy a hazatérteket „fegyveres kísérettel, haladéktalanul toloncolják vissza Csehországba”.¹⁸⁷

1948 májusában a „lehető legtöbb család megnyerésére” propagandaakciót szerveztek. Az akciót „lelki kényszer” jellemezte, amely nem volt más, mint a vagyonelezés általánosítása, az az állítás, hogy Szlovákiában már nincs vagyonuk, nincs miből megélniük, míg Csehszországban előnyös feltételek mellett gazdaságokat kaphatnak. „A nagy reményekkel előkészített akció” teljes csődjét dr. Obrusnik május 28-i jelentése keserű őszinteséggel dokumentálja. „A magyarok nem tudják elfelejteni a kényszerítés kegyetlen módszereit”, melyeket azokkal szemben is alkalmaztak, akik – a szlovákokkal ellentétben – 1938 tavaszán a mozgósítási parancsra bevonultak.

A deportáltak az ígéretek logikátlannak tartották. Kijelentették, hogy Csehszországban becsapták őket, mert a végzéseket a 88/1945. sz. elnöki rendeletre hivatkoznak, s ami velük történt, azt nem lehet ezzel a rendelettel indokolni. Milyen az az állampolgár mozgási szabadságát korlátozó állampolgárság, amely megtiltja, hogy visszatérjenek Szlovákiába. Nem igénylik a cseh országrészekben felajánlott birtokokat és házakat. Nem kell idegen vagyon, a sajátjukat akarják. Nem lesznek cselédek, hiszen odahaza önálló gazdák voltak. A propagandagyűléseken résztvevő tisztviselők szerint „a magyarok keserű emberek, és határozottak”. Nem a munkától félnek, hanem a gyermekeiket féltik, akik Csehszországban nem tanulhatnak az anyanyelvükön. A csehszvági hivatalok nem gondoskodtak a törvénytelenül deportált öregekről és betegekről. A munkaképtelen családfejek családjai nyomorognak, gyakran könyöradományokból élnek. Nem kaptak se cipő-, se ruhajegyeket, s teljesen lerongyolódtak. Elegük van a másodrendűségből.”

A hivatalnokok nem akarták megérteni a magyarokat, ám ugyanakkor – talán saját védelmükre – a magyarokat szervezett ellenállással vádolták: szerintük erre a prágai magyar külképviselet dolgozói biztatják őket. Részben igazuk volt, mert a magyarok – miután a cseh hivatalnokoknál nem találtak segítséget – a prágai magyar diplomatákhoz fordultak. Tanácsokat ugyan kaptak, de a diplomaták nem szervezték az ellenállásukat.¹⁸⁸

A magyarok zöme elhatározta, hogy ha nem mehet vissza Szlovákiába, ha nem kaphatja vissza saját vagyonát, átköltözik Magyarországra, mert „honfitársaik között akar élni”.

A propagandisták az írásos propaganda csődjét látva „személyi meggyőzéssel” akartak eredményt elérni, de sikertelenül. Állandó letelepedést zömmel a Csehszországban önként munkát vállalók kértek.

A helybeliek általában nem bíztak az önkéntes leteleplőkben. Szerintük a magyarokat „szét kell szórni az ország egész területén, s ügyelni kell, nehogy kárt okozzanak”. A magyarokról általában úgy beszéltek, mintha gonosztevők, diverzánsook lennének. A határövezetbe nem telepíthetők, a belső kerületekben viszont nincs szabad szántóföld, ezért a magyar önkéntesek maradjanak továbbra is mezőgazdasági munkások, ill. cselédek, s néhányukat átírányítanak az iparba. Az állandó letelepedést vállaló magyarokat nagy becsben tartották. Amikor pl. 1949. április 21-én két ilyen mezőgazdasági munkás letelepedési hitel iránt érdeklődött, a járási munkavédelmi hivatal

a Földművelésügyi Minisztérium vezető munkatársa telefonon utasította, hogy a kérelmet fogadják el.¹⁸⁹

A földművelésügyi tárca sem tudta elfogadni „a toborzás kudarcát”, s 1948. augusztus 2-ára összehívta az érintett hivatalok és a Nemzetvédelmi Minisztérium képviselőit, s az elnöklő miniszter hangsúlyozta a tárgyalás titkos jellegét. Meggyőződése, hogy a magyarokat „honvágy gyötri”, s ezt önálló birtokokkal semlegesíteni lehet. A járási küldöttek nem hallgatták el, hogy nincs elegendő birtok, reális helyzetfelmérésük nem jőzanította ki a minisztériumok reménykedő munkatársait, akik sok ezer család letelepítésével számoltak. A járáások képviselői – a toborzás történetében először – tolmácsolták a cseh lakosság véleményét, akik ellenzik a magyarok letelepítését, mert sokuknak nem jutott a német földvagyonból, s a magyaroknak tett ígéreteket törvénytellenesnek tartják, mert földet – a törvények értelmében – csak szlávok kaphatnak. Az értekezlet résztvevői mégis úgy határoztak, hogy a magyarok – legközelebb 15 km-re a csehszlovák határtól – a határövezetben is kaphatnak birtokot.¹⁹⁰

A jelentkezések számával a Földművelésügyi Minisztérium elégedetlen volt, ezért 1948. október 8-án újból kérte a magyarok hazatérésének megakadályozását, s 5000 család végleges visszatartásában reménykedett. Újból sürgette a szlovákiai magyarok vagyonának elkobzását, mert ettől remélte a kényszerközmunkások maradását. Letelepedésüket követően házat és 1,5 katasztrális holdat ígért a magyaroknak, de ehhez 6760 katasztrális hold föld szükséges, s megfelelő számú ház, ill. lakás. Kérte azoknak a deportált magyaroknak a jegyzékét akik vagyonát már kiutalták a kolonistáknak és bizalmiaknak. Azt remélte, hogy az elfoglalt birtokok tulajdonosai Csehországban maradnak, de a deportáltak még a jegyzék összeállítása előtt tömegesen elindultak szülőföldjükre.¹⁹¹

A magyarok csehországi végleges letelepítésének propagálásába bekapcsolódott Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága mellett működő Betelepítési Bizottság is, amelyik két munkatársát küldte Csehországba, hogy ellenőrizzék, megkapták-e a véglegesen letelepedett magyarok a megígért birtokokat, s a kérdés rendezését tárgyalják meg a földművelésügyi tárca vezetőjével.¹⁹²

Egyes adatok szerint 1948. június 2-ig 2209 fő, feltételezhetően 500 család jelezte letelepedési szándékát. A november 23-án meghirdetett újabb akció során további 259 családot, azaz 1028 személyt nyertek meg, és „visszatért Szlovákiából” 79 – volt deportált-család, vagyis 390 fő, összesen tehát 838 család, azaz 3627 fő. A deportáltak elutasító magatartását dokumentáló iratok ismeretében meg kell kérdőjelezni a 2514 család, vagyis 10–11 000 szlovákiai magyar – a deportáltak egynegyedének – állandó csehországi letelepedését. A szlovák történetírásban közölt adatoknak ellentmond a transzportokkal hazatértek és az elszököttek száma.¹⁹³

A KÉNYSZERKÖZMUNKA KÖLTSÉGEI

A kényszerköz munkások csehországi „átcsoportosításának” kormány szinten való előkészítése folyamán a tárgyaló felek az akció várható nemzeti-politikai vonatkozásaira összpontosítottak, s szinte megfeledeztek ennek költségeiről, a térítési arányok meghatározásáról. A költségek nagyságrendje először 1946. november 12-én a Közlekedésügyi Minisztériummal tartott tárgyaláson került előtérbe, amikor szerződésben rögzítették a transzportok szállítási tarifáit. A mozdonyok szállítási díja kilométerenként 33, a személykocsik 9, a tehergépkocsiké pedig 5 korona volt. A Vasútgazgatóság szállítási előleget kért, a végösszeget az akció befejezése után számlázta ki. Ezt követően a kiadásokat a Szociálisügyi Minisztérium és a karhatalmat biztosító Védelmi- és Belügyminisztérium is jóváhagyta. A katonai és rendőri egységek az üzemanyag árát a helyszínen kapják meg, de a végrehajtásért járó teljes összeget a szerződő felek csak az akció befejezése után számolják el.¹⁹⁴

A magyarok deportálásának befejezése után, de a költségek térítésének, valamint a cseh és szlovák fél közötti elosztásának tárgyalása előtt Daniel Okáli és Gustáv Husák, a valós költségek ismeretében, a támogatás reményében finom óvatossággal írtak Vladimír Clementisnek, mert a transzportok szállítási költsége meghaladta a tervezett összeget, egyes esetekben elérte a 250 ezer koronát, mert több 100 vagonból álló szerelvényt indítottak. A szállítási költséget újabb 100 ezer koronával növelte a hivatalnokok és a karhatalmi munkabére, a jutalmak és az adminisztráció. A számlák végösszege meglepte a csehszlovák kormányt, s ezért elrendelte, hogy a kiadások egy részét az irányító főhivatalok fedezzék saját költségvetésükből, s megkísérelte a szállítási kiadások egy részének áthárítását a magyar munkásokat foglalkoztató uradalmakra, ill. gazdákra. A tárgyalások részeredménnyel zárultak, mert az új munkaadók csak a járási székhely, ill. a csehországi célállomás és az új munkahely közötti szállítási költségeket vállalták magukra. Ezt a kormány 1946. március 14-i határozatában is rögzítette.¹⁹⁵

A kérdéssel kapcsolatban Prágában 1947. május 16-án tartott értekezletet a szlovák és a cseh küldöttek szópárbaja jellemezte. A szlovák fél vádaskodott, a cseh fél viszont következetesen kitartott a kormányhatározat mellett. A szlovák tisztviselők a leghatá-

rozottabban visszautasították a szállítási költségek térítésében való részesedésük növelését, mondván, hogy „közös érdekű, közös akcióról van szó”, ezért a kiadásoknak is közönsnek kell lenniük.¹⁹⁶ A cseh fél „a szlovák mezőgazdaság baráti segítsége a cseh mezőgazdaságnak” nevezett mozgalom ráeső költségeit, a 102 millió 852 ezer koronát elismerte, de a magyarok 1946 novembere–1947 februárja közötti kényszerkőzmunkáját „szlovák akciónak” tekintette, s azt javasolta, hogy a kiadásokat térítsék meg a szlovák költségvetésből. A szlovák küldöttek a költségek központi térítését szorgalmazták, ezt viszont a Szociálisügyi Minisztérium elutasította, de beleegyezett a költségek felosztásába, mivel „ez az akció tette lehetővé a déli járasok szlovák kolonizálását, s a költségek azért lettek magasabbak a tervezettnél, mert a szlovák fél – bár ez ellentétben áll a 88/1945. sz. elnöki dekrétummal – a munkaerőt családjaikkal együtt szállította ki Csehországba”. A minisztérium elutasította azt a szlovák érvet is, hogy tetemes összeget emésztett fel a magyar kőzmunkások hátrahagyott vagyonának őrzése, állatainak gondozása. A cseh fél következetesen kitartott álláspontja mellett, s nem volt hajlandó megfizetni a szlovák fél adminisztrációs és irányítási hibáiból eredő többletköltségeket, s rámutatott arra, hogy a magyar vagyon, ha szétszóródva is, de Szlovákiában maradt, szlovákok tulajdonába került. A cseh fél határozott álláspontját látva a szlovák tisztviselők taktikát változtatva „a költségek arányos elosztását” kérték. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy „mindenki téríti a saját területén keletkezett kiadásokat”.

A kiszállítások teljes költségét nem ismerjük. 1947. február 7-ig 219 millió 813 ezer koronát utaltak ki. Feltételezhető, hogy a kiszállítások befejezése után az összeg elérhette a 350–380 millió koronát.¹⁹⁷

Az akció költségei még magasabbak lettek, mert az összkiadásokba sorolták az akció tervezésekor fel sem merült hazatérési költség. Ennek a végelszámolását sem ismerjük, de részkiadások ismeretében a végösszeget megközelítően kiszámítható. A Csehországból Szlovákiába tartó transzportok szállítási költsége 200 000–370 000, a Morvaországból indított transzportoké 100 000–150 000 korona között mozgott. A jelentések 69 transzportról tudósítanak, s így a magyar deportáltak hazatérének költségei meghaladták a 400 millió koronát.¹⁹⁸

A szlovák szervek a hazatérés költségeit a cseh központi szervekkel akarták megtéríteni, de újból elutasítással találkozottak. A Pénzügyi Megbízotti Hivatal – a részarányos térítésen felül – különféle indokokkal szinte havonta kérte a szlovák fél térítési arányának csökkentését. A Pénzügyminisztérium következetes volt, a javaslatokat elutasította, s újból kijelentette, hogy a számlákat rendezzék a magyar kőzmunkások vagyonának értékesítéséből jelentős jövedelmet szerzett szlovák főhivatalok.¹⁹⁹

A kiadások egyik jelentős tételét képezte az állatállomány gondozása. A Megbízottak Testületének 1947. március 1-jei 4305/47 sz. határozata értelmében a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal fennhatósága alá tartozó, az állatok tartásáért és értékesítéséért felelős Földreformbirtokok Kezelőse a költségeket hitelből fedezhette, melyet az állatok eladása, ill. más típusú értékesítése után fizetett vissza. A magyarok állatállományát összpontosító „tenyésztő központok” száma az állatok

eladásával párhuzamosan csökkent. Kiadások címén kiszámlázhatták az állatok elszállítási költségét (pl. a kocsisok bére), a takarmány és annak előkészítésének (a szemestakarmányok őrlése), a szükséges szerszámok vásárlásának, a javítások, a fűtés, a világítás költségeit, valamint a tisztviselők fizetését.

A kiadások végösszegét nem ismerjük, de pl. az ógyallai Állami Birtok Felügye­lőségéhez tartozó uradalmak a tartásért 1947. február 28-ig 2 318 952 koronát, a somorjai részleg 1 546 991 koronát, a tornaljai részleg 839 007 koronát számlá­zott ki. A számlák összege 4 704 949 korona, de ez az összeg csupán az állattartás költségeinek egy részét képezi.²⁰⁰

A HAZATÉRÉS ÉS A DÉL-AKCIÓN

A magyar kényszerközmunkások 1947 tavaszán megindult, zömmel illegális hazatérése változó intenzitással ugyan, de folyamatosan tartott. A szlovákiai járási és helyi szerveket meglepte a magyarok váratlan megjelenése, s a visszatoloncolásukat kérték. A Megbízottak Testülete – a deportáltak visszatérésére – 1947. június 13-án elrendelte, hogy csak a hivatalosan hazatértek kaphatják vissza a birtokaikat, s az engedély nélkül hazatérőket toloncolják vissza Csehországba. A szlovák betelepülőket különösen „ingerelték” az 1947 őszén hivatalos engedéllyel hazatért, tartósan munkaképtelen betegek, ill. túlkoros deportáltak, akik visszakövetelték a vagyonukat, s ha békés úton nem ment, erőszakhoz folyamodtak.²⁰¹

A magyarok csehországi közmunkáját jelentősen befolyásolta a kommunisták 1948. februári hatalomátvétele. Ezzel a Csehszlovákia és szomszédos Magyarország a Szovjetunió vezette táborba került. A magyarországi kommunista vezetők, elsősorban Rákosi Mátyás, Révai József és Rajk László határozottan követelték, hogy Csehszlovákia rendezze a csehszlovákiai magyarok helyzetét. Rákosi Mátyás kijelentette, hogy „a magyarkérdés Csehszlovákiában több mint belpolitikai kérdés, mert nemzetközi vonatkozásai is vannak. A két szomszédos állam között a megoldatlan nemzetiségi kérdés feszültség, sőt ellenségeskedés forrása is lehet”.

A csehszlovákiai kommunista vezetés figyelte a Moszkva által nacionalizmussal vádolt Jugoszlávia „sorsát, s közeledni kezdett a nemzetiségi kérdést nemzetközi szintre emelő” Magyarországhoz. Rákosi ekkor bejelentette, hogy rendezik a magyarországi szlovákok jogállását, biztosítják kultúrájuk fejlesztését, s jelezte, ugyanezt várják el szomszédaiktól is, a „csehszlovák elvtársaktól”.²⁰²

A csehszlovák politikusok közül a megváltozott politikai helyzet tudatosítását követően elsőként Vladimír Clementis külügyminiszter a CSKP KB Elnökségének 1948. július 28-i ülésén vetette fel „a két ország közötti baráti viszony helyreállításának a kérdését”. Javaslata a két ország közeledésének kezdetét jelentette.²⁰³ A kezdeményezés és a „rendezési javaslat” sajátossága, hogy „a békülékenyebb, megértőbb, szelidebb hangnemű tervek és javaslatok” megfogalmazói nem egy új politikai

párt, nem új politikai felelősséget vállaló személyiségek voltak, hanem kivétel nélkül azok a kommunista vezetők, akik 1945 (ill. már 1943) óta folyamatosan munkálkodtak a csehszlovákiai magyarok totális és végleges kiűzési tervének megfogalmazásában, megvalósításában és a gyors asszimilálásukban. A személyek azonossága bizonyítja, hogy a csehszlovák kormány „új magyarpolitikája” nem a politikusok meggyőződéséből fakadt, hanem külső, nemzetközi politikai erőviszonyok eredménye volt, hiszen a moszkvai szovjet vezetés közép-európai hatalmának megszilárdítása érdekében nem tűrte a hatalmi övezetén belüli „viszálykodásokat”.

Az említett elnökségi ülésen Clementis a magyarok állampolgárságának visszavonását javasolta, vagyis a magyarkérdés rendezését az alapoktól akarta elkezdni. A kérdéssel kapcsolatban a kormány tagjainak két ellenkező előjelű törekvést kellett összehangolniuk: a cseh országrészekbe deportált magyar mezőgazdasági munkaerő visszatartását, illetve hazaengedését. Ezt a korlátozott állampolgári jogok megítélése utáni állandó letelepítésükkel akarták megvalósítani.²⁰⁴ A korlátozott állampolgárság a nacionalista szláv állam megteremtését célzó 1945-ös magyarellenes törekvések bizonyos fokú továbbélése. A kormány Csehszlovákia „nemzetközi jó hírének” védelmében a korlátozott állampolgárságot elvetette, de a teljes jogú állampolgárság visszaadásánál is kereste a déli határövezet elszlovákosításának lehetőségeit. Mivel az állampolgárság visszaadásával megszűnik a magyarok csehországi kényszerközmunkájának „jogi indoka”, a kormány kihirdette a közmunka befejezését. Az 1948. augusztus 30-i kormányhatározat értelmében a magyar kényszerközmunkásokat 1949. május 1-jéig „fokozatosan” felmentik, és azok hivatalos transzportokkal még a tavaszi munkálatok megkezdése előtt hazatérnek.²⁰⁵

A cseh és szlovák belügyi szervek következetesen gátolták a deportáltak hazatérését, sőt az állandó csehországi letelepítésüket és szétszórásukat szorgalmazták mondván, „hogy hazatérésük a szlovákok számára elképzelhetetlen, nem kívánatos”, illetve „még nem mérték fel a visszatérés nemzetbiztonsági következményeit”. A belügyi megbízott 1948. november 21-i körlevelében (65-340/48-III/5-48 biz.) utasította a járási rendőrparancsnokságokat, hogy „a jogtalanul hazatért magyar közmunkásokat haladéktalanul toloncolják vissza a csehországi munkahelyükre”. A belügyi szervek magyarellenessége a Megbízottak Testületének 1948. december 3-i ülése után ugyan mérséklődött, de a szociális és földművelésügyi tárccal ezt követően is mindent megtettek a deportáltak hazatérésének elodázására.

A Megbízottak Testületének említett ülése a hazatérő magyarokat két csoportba osztotta. Az elsőbe sorolta azokat a földműveseket, akik birtokát deportálásuk után elkobozták. Őket „megfelelő birtokokkal” kárpótolják. A másodikba kerültek „a más foglalkozásúak”, akiket lakásaik, házaik, kiutalása esetén Szlovákia más településeire irányítanak. A kényszerközmunkások ingó és ingatlan vagyonával kapcsolatban úgy határoztak, hogy csak azok a deportáltak kapják vissza a vagyonukat, akiknél még nem rendelték el a vagyoneklobzást, ill. birtokaikat még nem adták át szlovák tulajdonosoknak.²⁰⁶ Ugyanezen a napon a Szociálisügyi Minisztérium kimondta, hogy

az 1949. január 5-én kezdődő hivatalos hazatérést legkésőbb május elsejére be kell fejezni. Az akció gyors és problémamentes lebonyolítása érdekében arra kérte a földművelésügyi megbízottat, kössön szerződést a Vasútgazgatósággal, díjazza a vasutasok éjszakai munkáját, s a csehországi járási munkavédelmi hivatalok jegyzékei alapján készítse el a transzportlistákat.²⁰⁷

A hazatérési terveket Viliam Široký utasítására a végrehajtó hivatalok állították össze, s a négy hónapra tervezett akció befejezését 1949. április 11-re tervezték. Havonta 15 – egyenként 48–52 vagonból álló, 80–100 családot szállító – transzporttal számoltak. A szerelvényeket a végállomásig a járási munkavédelmi hivatal munkatársai kísérik, akik a szerelvények célállomás szerinti összeállításáért is feleltek. A transzportokat kísérő vöröskeresztes nővérek a cseh határon a szolgálatot átadják a Vöröskezszt szlovákiai csoportjainak.

A legtovább három napig tartó úton a deportáltakat a katonaság élmezte. Az indulás előtt szétosztott hideg étel mellett a felnőttek meleg feketekávé vagy teát, a gyerekek tejet, illetve kakaót, Szlovákiában meleg gulyást kapnak. A déli járásokba tartó szerelvények első szlovákiai megállója Pozsony-Récse, a kelet felé tartóké Puhó, ill. Zsolna.

A hazatérés nem volt problémamentes. Az indító pályaudvarok rossz műszaki állapotban lévő személykocsikat adtak, s így történhetett meg például, hogy az első transzportból az indulást követő első órában Ríčany állomásán le kellett kapcsolni néhány személykocsit. Új személykocsikat nem kaptak, ezért – a jelentés szerint – „az utasokat bepréselték a többi vagonba”. A személykocsik zömét most sem lehetett fűteni.

A magyar kényszerközmunkások hazatérése két szakaszra osztható. Az 1949. január 7–április 11-e közötti első szakaszban hivatalos transzportokkal hazatért a deportáltak zöme. A második szakaszban – 1949 utolsó hónapjaiban – több család menetrend szerinti vonatokkal tért haza.²⁰⁸

Az első transzportok a Tornaljai, a Losonci és az Ipolyság-Korponai járás deportáltjait szállították, s február 27-ig mindnyájan haza is tértek. Ezt követően kezdték meg a Komáromi, Lévai, Érsekújvári, Galántai és a Somorjai járásba irányított transzportok indítását. A deportáltakat a szlovákiai végállomáson a földreformhivatal munkatársai várták, s átvették őket cseh kollégáiktól. A késő esti órákban befutott szerelvények utasai a végállomáson éjszakáztak, mert csak a nappali kirakodást engedélyezték, melyet a hazatérő kényszerközmunkások végeztek, de segítséget kérhettek a közelben állomásozó katonai egységektől is.

A kirakodás előtt a tisztviselők ellenőrizték a névsort, kiemelten a foglalkozási rovatot, mert csak a legalább egy katasztrális holddal bíró családfőt nyilvánították földművesnek, míg a kisebb birtokok tulajdonosait az „egyéb” kategóriába sorolták. Az érintettek e rendelkezés jelentőségét csak a hazatérésük után, a letelepítésük és a vagyonuk kérdésének hivatali rendezése során értették meg.

A csomagokat a vasúti végállomásról a hazatérők lakóhelyéig a Csehszlovák Autóközlekedési Vállalat 100 teherautója vitte, de a keleti járásokban lovasfogatokkal is szállítottak.

Az első szakaszban indított 63 transzport 4554 családot, 19 041 főt szállított, a deportáltak közel egyharmadát. Figyelemre méltó, hogy alig 25 százalékuk volt földműves, a többi az „egyéb” foglalkozású kategóriába tartozott. Ezek az adatok arról tanúskodnak, hogy a hivatalos hazatérés előtt a földművesek, földjeik megmunkálása érdekében már hazatértek.²⁰⁹ Gyakran megtörtént, hogy a kényszerközmunkás családok néhány tagja a hivatalos hazatérés előtt elhagyta a csehországi munkahelyét, s a holmijuk őrzésére, a transzporttal való hazaszállítására visszamaradt a család egy része.

A magyar deportáltak visszatérése új szakaszt nyitott a házaikba betelepített bizalmiak és kolonisták történetében. A helyi és a járási hivatalok jelentései szerint „a hazatérők megbolygatták a betelepített szlovákok nyugalalmát”, mert visszakövetelik ingó és ingatlan vagyonukat. A bizalmiakat 1949 őszétől a magyarok birtokaihoz való viszonyuk alapján három csoportba oszthatjuk. Az elsőbe tartozók a leghatározottabban visszautasították a gazdaságok átadását, a másodikba besoroltak „cserebirtokot” kértek, míg a harmadik csoport zömmel iparos tagjai minden jelentősebb követelés nélkül távoztak. A bonyolult helyzetet látva a lakosságcserét lebonyolító Szlovák Telepítési Hivatal a kérdés rendezési jogát átadta a Földművelésügyi Megbízotti Hivatalnak.

A rendőri jelentések szerint a deportáltak hazatérését követően a szlovák lakosság körében eluralkodott az idegesség, a bizonytalanság. A rossz közhangulat több helyen az agresszivitásig fokozódott, melyet a hivatalok „a szlovákok védekezésének” tartottak, mert kiváltói, a hazatért magyarok, pár nap után felszólították a bizalmiakat, hagyják el törvényes tulajdonukat. Az érintett felek a kérdést vérmérsékletüknek megfelelően tették fel, s a válasz is ennek megfelelő volt. A bizalmiak megsértődtek, mert nem feltételezték, hogy valaha is zaklatni merik őket „jogos tulajdonukban”. A magyarokat hevíttette a kényszermunkában átélt megaláztatások emléke, a kiszolgáltatottság, a tehetetlenség, az igazságtalanság tudata. Úgy vélték, két évi munkájukkal segítettek az államnak, s ezzel „megváltották a birtokaikat”. Legfőbb érvük a bizalmiakkal egyenértékű állampolgárságuk volt.

A bizalmiak a hivataloktól vártak segítséget. Felpanaszolták, hogy „a szemtelen magyarok most kiüzik őket a házaikból... s állami védelem nélkül komenciós cselédeknek érzik magukat”, bár ismerték a rendeletet, hogy „a kolonistákat új birtokaikban nem szabad háborgatni”.²¹⁰

A Szlovák Telepítési Hivatal 1949. február 23-i körlevele szerint „a magyar közmunkások magatartása (...) kimeríti a kihágás fogalmát (...), ezért a családi béke minden ilyen veszélyeztetését jelenteni kell a rendőrségnek”.²¹¹ A csehszlovák kormány a bizalmiak védelmére már 1948. március 19-én elrendelte a magyar közmunkások ingatlan vagyonának gyorsított eljárással történő elkobzását és átadását a bizalmiaknak. Így kapott 1709 bizalmi 3884 hektár földet a magyar kényszerközmunkások tulajdonából, más helyi forrásokból további 1945, vagyis összesen 5829 hektárt, családonkénti átlagban 3,5 hektárt, mert a kormány meg akarta akadályozni a 16 dél-

szlovákiai járás 260 településére betelepített 2767 bizalmi távozását. Ez részben sikerült is, mert a magyar családok hazatérése után csupán 427-en (15 százalék) mentek el önként. Több bizalmi a járási szervek új birtokkal jutalmazták, s ők lettek a szövetkezetesítés legkövetkezetesebb megvalósítói. A helyi pártszervezetek mindent megtettek a maradásukért, mert távozásuk több új szövetkezet szétesését jelentette volna.²¹²

A kényszerközmunkások hazatérését követő vagyoni jogi problémák rendezési tervét Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Elnöksége 1949. június 3-án tárgyalta, elrendelte, hogy a hazatérő földműveseket a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal kárpótolja, s a telepeseknek, bizalmiaknak kiutalt gazdaságok „volt magyar tulajdonosait” más településekre irányítsák, s csak „az üresen álló gazdaságokat” adják vissza a magyar tulajdonosoknak. Az egyéb foglalkozású deportáltakat a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal helyezi el, elsősorban az állami birtokokon.

A több hivatalt is érintő problémák koordinálására Gustáv Husák javaslatára megszervezték a központi pártapparátus egy, a Magyar Bizottság két, valamint az érintett két főhivatal egy-egy munkatársából álló, a vagyoni jogi problémákat a helyszínen rendező bizottságot. Feladatuk volt a „birtok nélkül maradt” magyarok meggyőzése, hogy vállaljanak bérmunkát az állami- és erdőgazdaságokban, az iparban, főként a bányászatban. A bányászok beköltözhetnek a handlovai németek (már üres) házaiba. A rendezést elutasítókat „beutalják” a falusi gazdagok túlméretezett házaiba. A pártvezetőség ezzel az első „osztályszempontú” rendezéssel akarta kárpótolni a magyarokat, s egyben le akart számolni az „osztályellenséggel”, azokkal, akik vagyonát még nem konfiskálták.²¹³

A járási bizottságok munkáját a központi bizottság irányította és ellenőrizte, „tényfeltáró”, vagyoni jogi kérdéseket rendező munkákat 1949 augusztusában a járási nemzeti bizottságokon összeállított kimutatások alapján a járási bizottságok végeztek. Tagjai felkeresték az érintett településeket, ahol a helyi közigazgatás vezetőivel jegyzőkönyvben rögzítették a megoldásra váró eseteket. A magyar közmunkások azt panaszolták, hogy a bizottság az érintett magyarokat nem hallgatta meg, csupán a szlovák érdekeltekkel tárgyalt, s az így szerzett értesülések alapján határozott. S bár a központi és a járási bizottságok folyamatosan tevékenykedtek, a kérdés rendezése mégis elhúzódott. Az 1949 júniusáig szervezett transzportokkal hazatérő 4602 családból csak 55 százalék térhetett vissza saját házába, 1186 a kérdés rendezéséig a rokonoknál húzta meg magát, míg a házzal nem bíró 1346 család kiutalt lakásokba került.²¹⁴ Amíg a pártvezetés és a főhivatalok tárgyaltak, az érintett községekben „ egyre forróbb lett a légkör”. A jelentések közül is kiemelkedik a perediek problémájával foglalkozó. Ebbe a színmagyar községbe, amelyben pl. 1930-ban a 3905 magyar mellett 65 szlovák élt, a deportálásokat követően több mint 200 magyarországi és 16 romániai szlovák család és 6 kolonistát telepítettek be. A helyzetet 1949 februárjában a robbanásig feszítette 54, eredetileg Csehországba irányított romániai család bejelentés nélküli megjelenése. 13 családot befogadtak a Peredre telepített rokonai, a többiek jóformán a szabad ég alatt maradtak. A hivatalnokok nem tehettek semmit, nem tudtak nekik

lakást adni, ezért röviddel az érkezésük után visszatértek Csehországba. Ennek következtében a települést eluralta a hivatalok által megtűrt magyarellenes hangulat. A helyzet 1949 tavaszán, 60-70 deportált család önkényes hazatérése után Csehországból, rosszabbodott. A hazatértek 40 százalékát visszatoloncolták, de a többiek maradtak. Ezt a helyzetet használta ki a magát kommunistának jelentő analfabéta M. É. romániai áttelepült, s házról házra járva pénz követelve megfenyegette még a lakosságcsereére kijelölt magyarokat is. Ez utóbbiért letartóztatták, s „a lakosságcsere problémamentes megoldásának akadályozása miatt”, s nem a magyarok megfélemlítése okán, börtönbüntetésre ítélték.

A deportált közmunkások engedélyezett hazatérését követően a magyarellenes támadások megszorodtak, s szinte naponta érkeztek a főhivatalokba „a szlovákok panaszos levelei”. Következtesen ismétlődő panaszuk szerint „a hazatért magyarok idegesítik a betelepített szlovákokat... visszakövetelik a vagyonukat, leszedik a gyümölcsöt, kiássák a földből a zöldséget, kiverik a volt házaik ablakait”. A hivatalok a betelepült szlovákokat pártolták, s kivételnek számít az egyik panaszos levelében idézett rendőr magatartása, aki kijelentette: „ne szidják a magyarokat, évtizedek óta él tiszta magyarlakta faluban, jobban ismeri a magyarokat, mint a panaszosok, soha sem volt baja a magyarokkal”.²¹⁵

A panaszosok sorába lépett a militáns nacionalizmusáról ismert J. Dérer modori evangélikus lelkész is. 1949. március 17-én „papi hivatására” hivatkozva kérte Vladimír Clementis támogatását, melyet a Nagysallóban szerzett élményeivel indokolt. „Tragédia, hogy a betelepített 110 bulgáriai elköltözött.” Szerinte a csehországi közmunkások munkakerülő, ezért visszatoloncolásukat sürgeti. A magyarok szerinte „elviselhetetlenek, s következetesen követelik volt javaikat”. Tény, hogy a magyar gazdák többszöri kísérlet után drasztikusabb eszközökhöz folyamodtak, így akarták visszaszerezni a vagyonukat. Dérer másik fájdalma, hogy a község komisszárja a magyarokat támogatja: „ezen égbekiáltó visszaélés” rendezését kéri, s azt, hogy az állam akár fegyverrel is, de védje meg a betelepített szlovákokat, mert ha „szó nélkül túrjuk ezt a helyzetet...megnö a magyarok bátorsága, és elapad a szlovákok bizalma”.²¹⁶

A hivatalokat felkészületlenül érte, hogy a hazatérő magyarok nem fogadják el a hivatalosan kijelölt házakat, lakásokat, s nem hajlandók letelepedni idegen községben, ezért a Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége engedélyezte, hogy a lakosságcsere keretében Magyarországra kitelepített magyarok házaiba bizalmiakat és telepeseket költöztessenek.²¹⁷

A magyar parasztságot nem lehetett meggyőzni, zömmel visszautasították az idegen birtokot, és igazságuk tudatában a bíróságtól kértek elégtételt. A bizalmiak fenyegettek, s „elvittek minden elmozdíthatót, állatot, gabonát egyaránt, esetenként még erőszakkal is”. Az elmérgesedett helyzetet Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága 1949. szeptember 7-i Elnökségi ülésén elemezte,²¹⁸ s kereste a megoldást. A földművelésügyi megbízott a megoldás lehetőségeinek alapos elemzését javasolta, mert „a kérdés megoldatlansága bírósági tárgyalások garmadát eredményezheti”.

Figyelmeztette a jelenlévőket, hogy a hazatértek más községekben idegen házakban való elhelyezése, idegen földek kiutalása jogilag nem indokolható, de arról sem szabad megfélekedezni, hogy a bizalmiak egy része a kiutalt birtokba kisebb-nagyobb összeget befektetett. Az elnökség feladata, hogy a két pólus között megtalálja a racionális középutat. A véleményt a párt főtitkára elvetette, s úgy vélte, „az idegen tulajdon visszautasítása, a sajátjuk következetes visszakövetelése...magyar sovinizmus”. Ez ellen harcolni kell, s felesleges a jogi indoklás keresése. Állítását romániai példával igazolta, ahol szinte órák alatt összeszedték és internálták a földbirtokosokat, és „senki sem beszélt jogokról”. Úgy véli, úgy kell rendezni a magyar közmunkások vagyoni problémáit, hogy a „kulákokon csattanjon az ostor”, vagyis a magyar közmunkásokat osztályalapon kell kárpótolni. Rendezési törekvéseit a betelepített szlovák lakosság védelme, maradásuk biztosítása jellemezte. Nacionalista elfogultságát bizonyítja, hogy nem személyekről beszélt, hanem „területről”, s kijelentette: „a belpolitikai viszonyokat rendezni kell azokban a járásokban, amelyek még a lakosságcsere és a munkaszolgálat után sem váltak szlovákká”. Ilyen szemlélet mellett csak salamoni döntés születhetett, mert az elnökség úgy akarta visszaadni a deportáltaknak az elvett javaikat, hogy közben „anyagiakban ne károsodjanak” a vagyonukba ültetett bizalmiak és kolonisták. Ezért a párt elnöksége a gazdasági kérdést politikai síkra terelte, s kijelentette: „a problémát osztályalapon kell rendezni, hogy erősítse a szlovák és a magyar dolgozó nép közötti baráti együttműködést”, vagyis a „megvalósításhoz” szükséges vagyont „a gazdagoktól, a népi demokrácia ellenségeitől” kell elvenni. Gustáv Husák, Stefan Bastovansky, Rudolf Slánský és Daniel Okáli „az osztályellenesség” áttelepítését javasolta a cseh országrészekbe, ahol a kijelölt állami birtokok munkásai lesznek. Tervük első változatában körülbelül 15 ezer főt, megközelítőleg 3000 családot akartak kitelepíteni a dél-szlovákiai járásokból, de szeptember 24-én már csak 1500 családról beszéltek. A kitelepítendőket természetesen magyarok lesznek, azok, akik állambiztonsági okokból nem kapják vissza a csehszlovák állampolgárságot, vagyis idegenek maradnak. Ennek megfelelően a terv a kezdeti szakaszban „az idegenek eltávolítása a déli határövezetből akció” elnevezést kapta. A kitelepítendőket következő négy csoportba osztották:

- A/ a) A bíróságok által vagyonekobzásra ítélt, de a lakosságcsere nem jelöltek;
- b.) az el nem ítélt, de 20 hektárnál nagyobb birtokok tulajdonosai;
- c.) a konfiskálás alól felmentett, de 15 hektárnál nagyobb birtokok tulajdonosai.
- B/ A lakosságcserere kijelöltek, de át nem telepítettek, akik nem kapják vissza a csehszlovák állampolgárságot.
- C/ A Csehszlovák Köztársaság ellen súlyosan vétők, akik nem kapják vissza a csehszlovák állampolgárságot.
- D/ A járási politikai-állambiztonsági bizottságok által kijelölt személyek.

Kitelepítésük vagyonuk elvesztését jelentette, s mindezt jogilag az 52/1949. sz. idegenrendészeti, valamint a 138/1948. sz. lakásgazdálkodási törvénnyel indokolták. Később az akció államvédelmi jellege és az államvédelmi szervek meghatá-

rozó szerepe alapján hivatalos használatban a Dél-akció nevet kapta.²¹⁹ Irányítója és felelőse a Dél-akció Központi Bizottsága lett, élén Daniel Okáli belügyi megbízottal. Tagjait a Belügyi Megbízotti Hivatal, a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal, Szlovákia Kommunistá Pártja Központi Bizottsága és a Szlovák Telepítési Hivatal jelölte ki.

A kérdés megvitatása során a kommunista pártvezetés határozatait megelőzték és alapvetően befolyásolták az állami szervek határozatait és tevékenységét. A Megbízottak Testülete Elnökségének 1949. szeptember 12-i ülésén Gustáv Husák beszámolója alapján az elnökség is kimondta, hogy a dél-szlovákiai problémák rendezését össze kell kapcsolni az osztályellenesség megbüntetésével, s a magyar közmunkások vagyoni kielégítésére „a magyar kulákok vagyonát kell felhasználni”. Magyarország nem fogja ellenezni a magyar kulákok kitelepítését, mert a csehszlovák kormány az Okáli és Heltai által aláírt egyezményben „már megbiztosította magát”. Jólátuk nem vált be. Az akció meghirdetése után a magyar kormány és pártvezetés élesen bírálta a „büntető” jellegű akciót, amelynek vezetője és felelőse a Belügyi Megbízotti Hivatal, személyesen a belügyi megbízott, Daniel Okáli, aki a kérdés rendezésére külön osztályt létesített. Az akció eredeti célját titkolva az adminisztrációban nem használhatták a lényegét kifejező „kuláktalanítást”, ezért a végrehajtást „a lakástörvény széleskörű ellenőrzésével” indokolták. Az elnökség határozata szerint is az akció végrehajtása és az ellenőrzése a Dél-akció Központi Bizottságának a feladata.²²⁰

A Dél-akciót irányító Központi Bizottság az első, 1949. szeptember 9-i ülést követően rendszeresen tanácskozott. Elhatározták, hogy a kitelepítésre jelölt családoktól megvonják a megbízhatósági igazolást. A családokat oszthatatlan egységnek tartották, de a cseh hivatalok a letelepítésük után – a gazdaság szükséglete szerint – szétoszthatják őket.

A járási nemzeti bizottságok a Belügyi Megbízotti Hivatal 1949. szeptember 16-i körleveléből ismerték meg az akciót, s az általa létesített járási politikai bizottságok egyesítik az akció két célját, az osztályellenesség kiűzését és a konszolidációt. Öt, több járásra kiterjedő járási bizottságot szerveztek Somorja, Dunaszerdahely, Galánta, Komárom és Ógyalla központtal, a következő területi fennhatósággal:

- 1) Somorja, Vágsellye, Léva, Pozsony vidéke;
- 2) Dunaszerdahely, Zselíz, Kékkő, Losonc;
- 3) Galánta, Szenc, Érsekújvár, Rimaszombat, Szepsi;
- 4) Komárom, Nagymegyér, Párkány, Tornalja;
- 5) Ógyalla, Verebély, Ipolyság, Nagysurány, Feled, Rozsnyó.

Az áttelepítendő családok száma állandónak változott. A Belügyi Megbízotti Hivatal 1948 nyarán összeállított jegyzékében még 4761 olyan magyar családfő szerepel, akik nem kapják vissza a csehszlovák állampolgárságot, de az ellenőrzés után a Megbízottak Testületének javaslatára ez a szám 3010-re csökkent, s mivel ezek kb. kétharmada munkás volt, a belügyi szervek és az államvédelem újabb jegyzéket állított

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig

össze, amelyben 1948. december 10-én 1672 „súlyosan vétőt és elítéltet” regisztrált. A pártelnökség 1949. február 5-i ülésén ellenőrizte a jegyzéket, s 1460 családfő, míg egy másik jegyzék 553 „háborús bűnös”, vagyis összesen 2013 család kiköltöztetését hagyta jóvá. A feltételezhetően 1949 tavaszán készült, 10 járást érintő részleges kimutatásban már csak 606 családot jelöltek a következő elosztásban:

Járás	Munkás	Iparos	Kézműves	Értelmiségi	Földműves hektár			Összesen
					2	15	15 fölött	
Somorja	3	2	3	9	/	9	29	55
Pozsony-vidék	/	/	/	/	/	2	/	2
Galánta								
Szenc	17	15	14	14	3	30	22	115
Szered								
Dunaszerdahely	5	5	5	7	1	27	45	95
Komárom								
Nagymegyer	5	14	8	13	/	36	55	131
Ógyalla	1	4	1	9	1	19	37	72
Vágsellye	/	2	1	/	/	8	16	27
Érsekújvár	2	16	5	17	6	13	15	68
Verebély	/	1	/	1	/	4	2	8
Ipolyság	/	1	/	6	6	7	21	35
Összesen:	33	60	37	76	5	153	242	606

A jegyzékben feltüntetettek 65 százaléka volt földműves, s ezen belül a 15 hektárnál nagyobb birtokkal rendelkezők aránya meghaladta a 40 százalékot. Az értelmiségiek közel 13, a munkások 5, a kézművesek és az iparosok 16 százalékát alkotják.²²¹

A Dél-akció keretében kitelepítendőek számát a lakás- és vagyoni kérdés rendezésére váró hazatért deportáltak száma is befolyásolta, bár a hivatalos indoklasként az államérdek szerepelt. 1949 szeptemberében még 760 magyar deportált család „várt rendezésre”, ebből a hivatalok 512 „esetet megoldottak”, de 248 esetben még rendezni kellett a lakás és az ingatlanok kérdését. 1949. szeptember 11-én Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága a 6 nyugat-szlovákiai járásban 357 – az állampolgárságukat vissza nem kapó – család adatait ellenőrizte, de ez a szám is csökkent, mert közben 29 család már visszakapta az állampolgárságát és több szlovák családot is jelöltek. A pártelnökség 1949. szeptember 14-i határozata 644 „osztályidegen” családot regisztrált, a földművesekre a csehországi béresmunka, a munkásokra, kézművesekre „a szlovákiai szétszórás” várt. Távozásuk 146 lakás „felszabadulását” jelentette. Más adatokat tartalmaz a Viliam Široký részére kidolgozott 1949. október 6-i jelentés, amelyben 866 család szerepel a következő járási elosztásban:

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig

Járás	Családok száma	Járás	Családok száma
Somorja	38	Párkány	37
Galánta	85	Ipolyság	35
Dunaszerdahely	83	Zselíz	34
Komárom	102	Tornalja	29
Ógyalla	35	Losonc	25
Léva	15	Rimaszombat	26
Verebély	8	Feled	60
Vágsellye	21	Szepsi	120
Érsekújvár	68	Rozsnyó	33
Nagymegyer	1		

A táblázat szerint a Dél-akció azokat a járásokat érinti, ahonnan 1946-1947 telén Csehországba deportálták a lakosságot, s nem számol pl. a Kassától keletre és délre eső járásokkal. A jegyzékbe felvett családok közel 45 százaléka volt „a népi demokrácia ellensége”. A Csehszlovák Köztársaság ellen „súlyosan vétők” és a bíróságok által elítéltek képezték a jegyzék 32 százalékát. Foglalkozásuk szerint közel 63 százalékuk volt földműves, s ezen belül közel kétharmadának volt 15 hektárnál nagyobb birtoka. Az iparosok részaránya meghaladta a 18, az értelmiségieké a 12 százalékot. Az adatok azt jelzik, hogy az akció a magyar társadalom nemzettudata szempontjából meghatározó, öntudatos középosztályt érintette, akik nemzetiségük megtartásában gazdasági erejükre, gazdasági függetlenségükre építettek.

A családok száma a cseh hivatalokkal folytatott levelezésben is állandóan változott, s általában eltért az ismertetett adatoktól. 1949 októberében 724 család áttelepítését jelezték, de számuk aránylag rövid idő alatt 565-re csökkent, ám ezt az ellenőrző szuperbizottság 644-re emelte. Társadalmi elosztásuk a következő: munkás 6,67%, iparos-kézműves 17,64%, értelmiségi 10,66%, földművesek két hektárig 0,46%, 15 hektárig 20,99%, 15 hektár feletti vagyonnal 43,58%, vagyis csökkent a kisparasztok, az értelmiségiek és az iparosok részesedése, s az osztályharc szellemében emelték a 15 hektáron felüli földművesek részarányát.

A Galántai járásból kijelölt 83 család, 308 fő vagyona 48 egész ház, négy esetben egyharmad, két esetben fél, ill. egyynolcad lakóház, 1047 kat. hold föld s egy malom. A transzportlistákon csak a szenciek és a diószegiek esetében jelezték a csehországi végállomásokat (Kostelec nad Orlicí, Rychnov nad Kun, Dětěnice, valamint Brezno és Dobrovice a Mladá Boleslav-i járásban).²²²

A cseh hivatalok a Dél-akciót be akarták illeszteni a magyarlakta határövezet szlovák kolonizálási tervébe. A Belügyminisztérium 1948. december 20-i leiratában figyelmeztette a belügyi megbízottat, hogy a végrehajtási tervek kidolgozásánál vegye figyelembe a Megbízottak Testülete 1948. március 15-i határozatát, s kéri, hogy juttassák el hozzá a magyarlakta övezet közeli, ill. távlati betelepítési terveit, melyeket – az államvédelmi és a katonai védelmi szempontok megerősítése érdekében – össze akar hangolni a „szláv kolonizáció” országos tervével.

A címzett válaszában sajnálattal jelentette, hogy a jelzett határozat ugyan elrendelte a kitelepítendő magyarok névjegyzékének összeállítását, de a kitelepítésükről még nem rendelkezett. A jegyzékbe bevették az ún. „anyásokat”, s kérdés – a csehszlovák Külügyminisztérium jóváhagyása ellenére –, átveszi-e őket a magyar kormány, mert kitelepítésüket a Magyar Köztársaság Konzulátusa Pozsonyban közvetlenül elutasítja.²²³

A Dél-akció szlovákiai előkészítői a munkálatokkal párhuzamosan tárgyaltak a cseh partneri hivatalokkal, elsősorban a Szociálisügyi Minisztériummal, amely 1949. szeptember első hetében elrendelte, hogy a csehországi járási munkavédelmi hivatalok legkésőbb szeptember 26-ára jelentsék a munkaerőigényeiket. A hivatalok 3593 családot kértek a következő területi elosztásban:

Járás	Család
Prága és környéke	484
KNB* –Č. Budějovice	214
KNB – Pilzen	491
KNB –Karlovy Vary	662
KNB –Liberec	115
KNB – Pardubice	158
KNB –Ústí nad Labem	876
KNB – Ostrava	13
KNB – Zlín	65
KNB – Brünn	93
KNB –Olomouc	148
KNB –Jihlava	156

*KNB – kerületi nemzeti bizottság

A tervek szerint az első transzportokat a Prágai és a Hradec Králové-i járásba irányítják. A járások sürgették a munkaerő indítását, s nem értették, hogy miért kell „megvárni az akció politikai jóváhagyását”. Az akció szlovákiai irányítói nem is várták meg a prágai politikai döntést, és az SZLKP KB a szeptember 21-i ülésén pozsonyi katonai főparancsnokság közreműködésével megszervezte a „kiszállítási parancsnokságokat”, kijelölte a jövőbeni parancsnokokat, akiket – még az adott napon – politikailag is ellenőriztetett. A Szociálisügyi Minisztérium szeptember 22-én Pozsonyba küldött munkatársa Daniel Okáli belügyi megbízottal megvitatta „az akció szervezési és technikai problémáját”. Jelentése alapján az akció szeptember 29-én kezdődik, s a transzportokat folyamatosan indítják úgy, hogy a kiszállítás három-négy hét alatt befejeződjön.²²⁴

Az indulás adminisztrációs okokból halasztódott, s az akciót irányító Központi Bizottság 1949. október 14-i ülésén Daniel Okáli ezt a következő nap reggel hat órára időzítette. Az első transzportot a Somorjai járásból, az úszori állomásról in-

dítják. A transzportokat a végállomásig öt szlovák rendőr kíséri, ahol a deportáltak átadja a kijelölt állami birtokok és erdőgazdaságok munkatársainak. A deportáltak Szlovákiában hátrahagyott vagyonát a rendőrség őrzi. 8 transzport indítását készítették elő úgy, hogy ugyanazon a napon egyszerre két járásban deportálhassanak. Összeállították „a kilakoltatást végrehajtó csoportokat” is. A legénységet Somorján a kaszárnyában, Galántán „a kulákoknál” szállásolják el.

Közben az akció két megfogalmazója, Daniel Okáli és Gustáv Husák a CSKP KB Elnökségének a jóváhagyását szorgalmazta. Viliam Široký tudott a tervről, de nem ismerte a részleteket. Okáli még szeptember 20-án táviratban kérte az akció legmagasabb szintű jóváhagyását, de Viliam Široký a magyarok kilakoltatásának politikai célját, jelentőségét és várható eredményét elemző anyagot csak 1949. szeptember 29-én kapta meg. A prágai levéltári töredékek tanúsága szerint a szlovák szervezők és a felajánlott munkaerőt szétosztó Szociálisügyi Minisztérium között állandó volt a kapcsolat. A tárcá tárgyalt a Cseh Vöröskereszt vezetésével, megegyezett a Vasútigazgatósággal, a belügyi és a földművelésügyi tárcával, s az akciót irányító Központi Bizottság 1949. szeptember 21-i pozsonyi ülésén kinevezték a csehországi és a szlovákiai akciókat koordináló tisztviselőket.²²⁵

A Dél-akció magyarellenessége, az újabb deportálások híre gyorsan terjedt, s a magyar lakosság körében újból eluralkodott a félelem. Az 1949. szeptember 30-i központi bizottsági ülésen a Magyar Bizottság két tagja, Kugler János és Fábry István kifogásolták az akció – a magyar társadalom több rétegét, köztük a munkásságot is érintő – magyarellenességét, s az eredeti célnak megfelelően „a falusi osztályellenesség” nemzetiségi vonatkozások nélküli megbüntetését ajánlották. Az akció nacionalizmusának igazolását látták abban, hogy a szervezésébe nem vonták be a magyar kommunistákat, a szlovák tisztviselők „kijelölték a szegényeket, otthon hagyták a volt fasiszta milliomosokat”. Úgy vélték, nem a népbíróságok ítélete, hanem a vagyon nagysága legyen a döntő. A hivatalnokok hibája, hogy a „szigorúan titkos” akció nyilvánossá vált, és az érintett magyarok a pozsonyi magyar követtől kértek segítséget. Kiemelték, hogy az akció magyarellenességét elítélő magyar kormány csak az osztályalapon való rendezést fogadja el.²²⁶

Az akciót 1949. október 15-én kezdték el, és az első a Somorjai járásból kijelölt 32 – más források szerint 26 – családot szállító transzportot a Mladá Boleslav-i járásba irányították. A transzportot a cseh határon a hatóságok nem vették át, ezért a szlovákiai vezetés a Nováky melletti üresen álló internálótáborba irányította. A munkaképes felnőttek a közeli állami birtokokon és az erdőgazdaságokban találtak munkát, s néhány család még be sem költözött a németprónai németek elhagyott házaiba, amikor Viliam Široký leállította az akciót.²²⁷

Az akciót kezdettől fogva fenntartással figyelő – a háború alatt több évig a Szovjetunióban élt – Viliam Široký Daniel Okálinál és Gustáv Husáknál tapasztaltabb, előrelátóbb politikus volt. Közéről figyelhette a szovjet hatalom módszereit, józanabban követte a szovjet uralom megszilárdítását Közép-Európában. Bár véle-

ménye a szlovákiai magyarkérdés megoldásáról, vagyis a magyar nemzetiség megszüntetéséről semmiben sem tért el a Dél-akció két megfogalmazójának törekvéseitől, az akciótól – kerülve a látványos nacionalizmust – távol tartotta magát. A kor politikai határozatainak mechanizmusát ismerve elképzelhetetlen, hogy egyedül döntött az akció leállításáról. Együttműködése a szintén „elővigyázatos Gottwalddal”, s talán a párt több „moszkvai” vezetőjével törvényszerűnek látszik. A nacionalizmusnak még a látszatát is kerültek, ezért állították le a kezdetben osztályszempontú akció nemzetivé vált formáját.

Široký tudomásul vette Okáli 1949. október 17-i, 101 magyar elszállítását jelentő táviratát, s azt, hogy a kitelepítettek „két család kivételével...nyugodtan viselkedtek”. Válasz nélkül hagyta Okáli kérelmét, azt, hogy „a járási szervek várják a parancsát, mert ettől a fontos határozattól függ Dél-Szlovákia konszolidációja”.

A Dél-akció kérdése szerepel a CSKP KB Elnökségének 1949. október 21-i programjában, de a jegyzőkönyv az akciót nem említi. Az ülést megelőzően Široký személyesen vett részt a Magyar Bizottság 1949. október 19-i ülésén, ahol Gustáv Husák a bizottság tagjait magyar nacionalizmussal vádolva kijelentette: „közelebb van hozzájuk a magyar konzulátus, mint a pártközpont”. Široký a kérdést nem kommentálta, de nem ellenezte az ülés határozatát, amely értelmében „a déli övezet megtisztítása érdekében” új, ellenőrzött névjegyzékeket kell készíteni.

Az akció befejezéséről a CSKP KB Elnöksége október 24-én határozott. A Dél-akció terveit és problémáit Viliam Široký és Štefan Baš'ovanský ismertette. Az ülés elítélte az akció „elkötelezett” végrehajtóját, Daniel Okálit, de nem bírálta az akciót meghirdető SZLKP KB Elnökségét.²²⁸

A Dél-akció nem teljesítette a megfogalmazók célját, a magyarok számának csökkentését a határövezetben. A szervezőknek felrőtták, hogy abban az időszakban, amikor a deportálásból hazatértek problémáit még nem rendezték, magyarellenességükkel szembeállították a magyar és a szlovák kommunistákat. A magyar lakosság az akciót újabb megfélemlítésnek tekintette, és „az osztályellenesség keresése” elővigyázatosságra intette a deportálásokban próbára tett magyarokat. A félbemaradt akció jelentőségét abban látta, hogy az újabb félelmek hatására, önmagukat megtagadva vették tudomásul a kommunista hatalom tulajdonellenes rendelkezéseit.

Az akció csődje után a magyar közmunkások elhelyezése elhúzódott, s az SZLKP KB 1950. január 6-i határozata értelmében a csehországi kényszerközmunkából hazatérteket vissza kellett helyezni saját házaikba. A végrehajtás ellenőrzésével Fábry Istvánt bízták meg. Ennek ellenére a helyzet annyira elmergesedett, hogy a belügyi megbízott, Daniel Okáli február 2-án az állami terv keretében épített házakba és lakásokba még be nem költözött, „állandó bizonytalanságban élő” bizalmiak és kolonisták érdekeinek védelmére elrendelte „a kárpótlásra váró” kényszerközmunkások újabb jegyzékének összeállítását. A jegyzék szerint 1950 márciusában még 368 családot kellett elhelyezni. Ezen belül saját házára várt 141, lakásra 209 család. A kérdés rendezését sürgették azok a hírek, amelyeket a magyar deportáltak tervezett „önkéntes

beköltözési akcióról” terjesztettek. A párt és az állami szervek a magyar deportáltak következetes harcát a sajátjuk visszaszerzésére – Karol Bacílek értelmezését átvéve – „a rendszer iránti bizalmatlanságnak” tekintették. Ez a ragaszkodás „a magyar elvtársak elmaradottságának a jele, akik 1945–48 között nem fejlődtek olyan mértékben, mint a szlovákok”.

1950 szeptemberében még 93 településen 299 család várta a rendezést, ezen belül 258 család még nem kapta vissza a házat, 171 a földjeit (közel 724 hektár). A hivatalos terv szerint 82 család maradt saját községében. 75 családot más településre irányítanak a következő járási elosztásban:

Járás	Község száma	Család	Házra	Földre		A földek	
				vár	saját	más	hektár
Galánta	7	18	/	18	18	/	61
Dunaszerdahely	2	7	/	7	7	/	34
Nagymegyer	1	2	/	2	2	/	8
Somorja	20	37	36	35	12	9	196,25
Érsekújvár	2	12	6	9	9	/	31,5
Zselíz	16	80	80	42	7	35	148
Léva	8	56	56	22	22	/	81
Ógyalla	3	6	6	/	/	/	/
Párkány	6	8	8	/	/	/	/
Feled	7	13	11	12	/	2	12
Rimaszombat	2	11	11	11	/	11	62
Tornalja	15	39	38	19	1	18	78
Ipolyság	3	4	/	4	4	/	12
Kékkő	1	6	6	/	/	/	/
Összesen:	93	299	258	171	82	75	723,75

A deportáltak harcoltak a vagyonuk visszaadásáért. A bíróságok mellett többen kérték a pozsonyi magyar konzul közbenjárását és védelmét, mert „a hazatért kényszerköz-munkások tisztességes, becsületesen dolgozó emberek”, a hivatalok mégis börtönnel fenyegetőznek, s a Galántai járásban több férfit letartóztattak. A magyar konzul – a rendezés reményében – a levél másolatát átküldte Daniel Okáli belügyi megbízottnak, aki a levelet „szemtelennek” minősítette, s válasz nélkül az irattárába küldte.

Több család még 1953-ban sem kapta vissza a földjeit és a házat.²²⁹

A KÁRPÓTLÁS

A csehországi közmunkából hazatért magyarok – a köztársaság teljes jogú polgárai-ként – egyre határozottabban követelték a Szlovákiában hagyott vagyonuk visszaadását. A szlovák főhivatalok a kérésükkel lényegében egyetértettek, de úgy vélték, a „magyarok váratlan visszatérése” után felmerülő vagyoni jogi problémákat úgy kell megoldani, hogy ne csökkenjen a betelepített szlovákok nemzeti öntudatát megalapozó anyagi helyzetük, s csak ezzel párhuzamosan kárpótolják „bizonyos mértékben” a magyar deportáltakat is. Nem az elvesztett vagyon kártalanításáról, csak a kárpótlásról tárgyaltak.

A magyar kényszerközmunkások ingatlan vagyonának értékét 1948. január 23-i értekezletén a Szociálisügyi Minisztérium 275 milliárdra becsülte, az épületeket 75, a földeket 200 millióra. Ez az összeg csökkenthető a konfiskáció elrendelése után „térítésmentesé” vált – elkobzott – földek értékesítésével, mivel a földreform keretében kiutalt magyar birtokok értékének 33 százalékát az új tulajdonos kifizeti az államnak, s így a magyar kényszerközmunkások kártalanítása csupán 135 millióba kerülne. Az új szlovák földtulajdonos védelmére 1948 márciusában a Szlovák Telepítési Hivatal ezt az összeget a kolonistáknak és a letelepülni akaró bizalmiaknak saját költségvetéséből „megelőlegezte”, míg a deportáltaknak kifizetendő kárpótlás összegét a Szociálisügyi Minisztérium térítette, vagyis a cseh költségvetés fizetett a magyarok szlovákiai vagyonáért.

Az 1948. március 17-i értekezleten 11 000 kárpótlásra jogosult családról, 50 000 főről tárgyaltak. A kárpótlást a következőképpen osztották el:

A kárpótlás tárgya	Száma	Értéke koronában
Lakóház	4 903	107 866 000
Gazdasági épületek	3 595	25 165 000
Szántók	10 328 ha	85 432 500
Esetleges többlet	+20 százalék	17 086 500
Összesen:		235 550 000

A lakóházak átlagértékét 22 000, a gazdasági épületeket 7000, a föld hektárját 4500 koronában állapították meg.

A kárpótlás 1948. október 16-án induló folyamata két szakaszra osztható. Az 1950. augusztus 26-ával záródó első szakaszban a mezőgazdasági termelés szempontjából nélkülözhetetlen állatállomány kérdésével foglalkoztak. A kényszerközmunkások visszakapták az állataikat, ill. azok értékét, a nevükre zárolt bankbetétekre elhelyezett eladási árat. Az utasítások szerint a betétek átutalást „csendben és gyorsan” kell végrehajtani, településenként néhány óra, maximálisan egy nap alatt. Azokat az állatokat, amelyekért a bizalmiak még nem fizettek, el kell tőlük venni. A kényszerközmunkások az állatok árának átvételekor leadnák a marhaleveleket. Az 1950. augusztus 27-én kezdődött és 1953. január elsejével befejezett második szakaszban a használati tárgyakat kárpótolták az értékesítés után a bankokba átutalt összegekből.

A bútorok és más használati tárgyak, valamint a gazdasági gépek és szerszámok kárpótlását csak az 1946 novembere–1947 februárja között deportáltaknak ítélték meg. A deportálás alatt egészségileg tartósan károsodottaknak, az elhalálozottak hozzátartozóinak kárpótlást, ill. fájdalomdíjat biztosítottak.

A kártalanítás végrehajtását váratlan nehézségek egész sora késleltette. Az adminisztrációt fékeztek „a felületesen és hibásan összeállított kimutatások”. Gyakran megállapíthatatlan volt az átvett állatok magyar gazdája, ill. a szlovák átvevője, s az, hogy ez utóbbi kifizette-e a vételárat vagy nem, amit gyakran nem a kényszerközmunkás, vagyis a tulajdonos nevére, hanem különböző hivatalok vagy intézmények számlájára fizettek be. Az állatok átvételét igazoló dokumentumokat (pl. a Dunaszerdahelyi járásban) nem csatolták az átvételi jegyzőkönyvekhez, s így a kifizetéseket nem dokumentálhatták. Szinte egyedinek számít a Somorjai járás, ahol teljes volt az eladási dokumentáció. A kimutatásokból nem lehetett meghatározni a közmunkások széthordott ingóságainak új gazdáit sem, de pontatlanságaik miatt használhatatlanok voltak a jegyzőkönyvek, és a többi igazolás is. A vagyoni jogi problémák rendezésébe bekapcsolódtak a közmunka irányításáért felelős szlovákiai főhivatalok, a Földművelésügyi, a Belügyi, a Szociális Ügyek Megbízotti Hivatala, a Földreformbirtokok Kezelősége, valamint a Szlovák Telepítési Hivatal. Elsőként 1948. október 16-án a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal körlevelében (B-60680/48-II/2) elrendelte, hogy csak az a hazatért kényszerközmunkás kaphatja vissza a vagyonát, a gazdaságát, akinek a tulajdonát még „nem utalták ki kolonistáknak, ill. bizalmiaknak, s a házak, ill. a gazdaságok üresen állnak”. Az „elfoglalt gazdaságok” tulajdonosait a 20 hektárnál nagyobb vagyonnal bíró személyektől, nemzetiségre való tekintet nélkül elkobzott, vagy a 46/1948. sz. (az első földreform felülvizsgálatáról szóló) törvény alapján „felszabadított” birtokokon kell letelepíteni.

A körlevél hangsúlyozza: „meg kell győzni a hazatérő magyarokat, fogadják el ezt a rendezési elvet, s legyenek az új gazdaságok nemzeti biztosai”, vagyis a tulajdonjog helyett fogadják el az idegen birtokok üzemeltetési jogát. A körlevél megfogalmazói úgy vélték, a magyaroknak – annak tudatában, hogy elfogadják a tervezetet – az elkobzott földbirtokokért nem jár kárpótlás.²³⁰

Az általános rendezés lehetőségéről a Megbízottak Testülete 1949. szeptember 12-én tárgyalt, s nem a magyar tulajdonosok, hanem a vagyon szlovák élvezőinek az érdekeit védte. A kérdést a földtulajdon felől közelítette meg, s a végeredmény majdnem azonos volt a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal ismertetett körlevelével. A testület elrendelte, hogy ha a csehországi kényszerközmunkások nemzetiségi alapon elkobzott földbirtokát érvényes kiutalással új tulajdonosnak adták át, s ezek a birtokról önszántukból nem mondanak le, „a földek a telepések birtokában maradnak”. Ha a deportáltak földbirtokát ugyan elkobozták, de még jogérvényesen nem utalták ki, ill. ha még nem konfiskálták, de ideiglenes használattal telepéseknek, ill. nemzeti biztosoknak, bizalmiaknak utalták ki, „ezeket a földeket vissza kell adni a volt magyar közmunkásoknak”. A határozat lehetővé teszi az érintett magyar és a szlovák fél közötti szabad megegyezést. A tulajdonába visszahelyezett magyar deportáltak nincs joga kárpótlásra.²⁵¹

A rendelet új eleme, hogy segílyt biztosít azoknak a volt magyar közmunkásoknak, ill. a szlovák bizalmiaknak, akiknek a földjeik megműveléséhez állatokra és gazdasági felszerelésekre van szükségük, „ha ezeket saját hibájukon kívül veszítették el”. Fügyelemre méltó „a saját hiba” értelmezése, mert a segíly jogosságának megítélésében egyenlőségelet tesz a deportáltak és a bizalmiak között.

A Megbízottak Testülete megbízta a földművelésügyi megbízottat, hogy 1950. február 1-jéig terjessze be a kártalanítás egységes tervét. Ezt a testület 1950 júniusában tárgyalta meg. Tudomásul vette, hogy nincsenek hiteles leltárak, a magyarok vagyontárgyai elkallódtak, s megkérdőjelezhető a földreform területi munkacsoportjainál archivált leltárak hitelessége. M. Falfan szerint ezekben a dokumentumokban a valós károknál lényegesen alacsonyabb értékek szerepelnek. Egyedül a magyarok állatállománya rekonstruálható, mert a többi tulajdon a magyarok elszállítását követő napokban „szabad préda volt”.

Az állatállomány egy részét átvételi igazolvány ellenében eladták, másik részét átvette a Földreformbirtokok Kezelősege, de megtörtént az is, hogy a magyar gazda a deportálása előtt az állatait eladta, ill. elajándékozta. A földművelésügyi tárca vezetője szerint a magyaroktól elvett állatállomány értékét nem lehet meghatározni. A töredékének értékesítéséből kb. 6 millió korona került a bankokba. Az állatok eladása idején az országban általános volt a takarmányhiány, és ennek következtében a leltározók, ill. az értékesítő szervek az állatokat jóval a valós értéken alul adták el. Úgy véli, hogy a kérdés megoldása költséges lesz, s ezért azt ajánlotta, a gazdasági kérdést tekintsek politikai kérdésnek, mert megoldatlansága „gátolja a magyar és a szlovák dolgozó nép közeledését és nemzeti ellentéteket szít. Veszélyezteteti a falu megnyerését a szocializmus, főleg a szövetkezetesítés számára, de gátolja az ötéves terv második évi tervének teljesítését is”.

Azoknak a családoknak, akiknek „in natura” nem adhatják vissza az állataikat, az állami költségvetésből biztosítani kell egy tehenet vagy két fiatal szarvasmarhát. Ezer ilyen családdal számolt, s mivel egy szarvasmarha ára 15 000 korona volt, 15 millió

korona elkülönítését javasolta. Ez az összeg 15 év alatt megtérül a magyar gazdák birtokaiba ültetett kolonisták tartozásainak a kiegyenlítésével. „A tehénjuttatásra jogosult családokat” a helyi nemzeti bizottság választja ki, de a névjegyzékeket a járási nemzeti bizottság hagyja jóvá. A mezőgazdasági terv teljesítése érdekében azok a kényszerközmunkások, akik földbirtokát a 104/1945. sz. elnöki dekrétum alapján elkobozták, kapjanak „ajándékba” egy szarvasmarhát. Erre a célra további 2 millió koronát kért. A kényszerközmunkások kárpótlását Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága Elnökségének 1950. január 6-i ülésén Lőrincz Gyula vetette fel, de határozat nem született. A kérdés 1950. február 3-án került a csehszlovák kormány elé. Határozata értelmében csak a 88/1945. sz. elnöki dekrétum alapján közmunkára kényszerítettek kaphatnak kárpótlást. František Zupka a kárpótlásra jogosultak körét akarta leszűkíteni azokra, „akik a járási munkavédelmi hivatalok, ill. járási nemzeti bizottságok engedélye alapján tértek haza”. A jogosultak sorából kizárásra javasolta azokat, akik birtokait elhurcolásuk után kolonistáknak, ill. bizalmiaknak utalták ki. A kérdést az SZLKP KB Elnöksége is megtárgyalta, s döntését, amely szerint minden közmunkásnak jár kárpótlás, a kormány elfogadta.²³²

A tervek és a határozatok ellenére a kártalanítás elhúzódott, s amikor a károsult magyarok látták, hogy hivatalos úton semmit sem érhetnek el, a bíróságoktól kértek elégtételt. Beperelték a vagyonukban ülő, vagyontárgyaikat birtokló személyeket. A szlovákiai főhivatalok a tömeges bírósági tárgyalások megelőzésére 1950. július 14-ével feloldották a magyar kényszerközmunkások nevére szóló zárolt bankbetéteket, s elrendelték az átutalásukat.²³³

A Megbízottak Testületének 1950. augusztus 25-i, az általános kárpótlásról szóló határozatát (699/1950-I/1) a mezőgazdaság kollektivizálása motiválta, ezért elrendelte, hogy csak a szövetkezetbe belépni hajlandó gazdák kaphatnak maximálisan 5 katasztrális hold földet, de „tisztességes lakásra” mindenkinek joga van. Az élő és holt leltárról rendelkezve kimondja: „ahol fellelhető, az állatokat vissza kell adni régi tulajdonosaiknak, az ingóságukat el kell venni azoktól a spekulánsoktól, akik ezeket vagyonszerzési céllal vették meg”. A földművelésügyi megbízott javaslatára úgy reagált, hogy az állami költségvetésből „csakis az erre nagyon rászoruló családok kaphatnak szarvasmarhát”, és azok, akik földtulajdonát a 104/1945. sz. elnöki dekrétum értelmében elkobozták. Szűkítették a bútorok, a háztartási felszerelések, a gazdasági gépek és a szerszámok kárpótlását is, mert ezek értékét az Ipar- és Kereskedelemügyi Megbízotti Hivatal árjegyzéke alapján számolták el. Újabb megszorítást jelentett, hogy a kártérítés összege országos viszonylatban nem haladhatta meg a 18 millió koronát: ebből 16 milliót a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal, 2 milliót a Szlovák Földalap költségvetéséből fedeznek.

A kárpótlás nem járt automatikusan, hanem kérvényezni kellett, s a két tanúval aláíratott, a helyi komisszár által láttamozott kérvényben részletezték a károkat.²³⁴

A Megbízottak Testülete ezt követően elrendelte, hogy a kárpótlási összegek kifizetése előtt állítsák össze a kárpótlásra jogosultak jegyzékét, s az új tulajdonosok

által befizetett összegeket vezessék be az ún. főkönyvbe. A ma is meglévő főkönyvekben a leggyakoribb megjegyzés az volt, hogy „a fizetésre kötelezett (kolonista, bizalmi) ismeretlen helyen tartózkodik”, vagyis a tartozás behajthatatlan. A Megbízottak Testületének ismertetett határozatával megkezdődött a kárpótlás második szakasza, amelyet előre nem látott nehézségek jellemeztek. A települések számláján szereplő tételeknél továbbra sem lehetett megállapítani a tulajdonost. Sok ilyen esetet regisztráltak a Tornaljai járásban. A Párkányi járásban a járási takarékpénztárba csak két közmunkás nevére érkezett összesen 5300 koronás átutalás. Ezért a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal „a feltételezett károk kárpótlására” 320 ezer koronát utalt át a járási közigazgatási hivatalnak. A magyar gazdák megrövidítését jelentette, hogy az új tulajdonosok távozásuk előtt az állatokat eladták. Rekonstruálhatatlan az ingóságok sorsa is. A helyi hatóságok felelőtlenül kezelték a magyarok használati tárgyait, fészerekben, gyakran a szabad ég alatt tárolták (pl. a Dunaszerdahelyi járásban). A közmunkások a megkárosításukat jelentő rendezést nem fogadták el, s újból a bíróságoktól kértek elégtételt, mire a Megbízottak Testülete 1951. február 28-tól a kárpótlás irányítását és végrehajtását a Pénzügyi Megbízotti Hivatal hatáskörébe utalta, azzal az utasítással, hogy „minden eltűnt tárgyért kárpótoljon”. Ezért az érintetteknek a kárpótlási kérvényben fel kellett sorolni az elveszett tárgyakat és a kár okát. A leggyakoribb indok „a bizalmiak, ill. a kolonisták kíméletlen rablógazdálkodása” volt.²³⁵ A károk nagy része abból adódott, hogy a birtokok új gazdái nem művelték meg a földeket, a vetőmagot megőrölték és felélték vagy eladták, a lakóházakat és a gazdasági épületeket nem gondozták. Mások minden faanyagot feltűzeltek, a kerítést, az ólakat, a pajtákat, a használaton kívüli helyiségek ajtóit, ablakkereteit, sőt még a termő gyümölcsfákat is. A feltételezettnél nagyobb károk láttán a Pénzügyi Megbízotti Hivatal a kormány jóváhagyásával bevezette „a kötelező kártalanítási átalányt.”²³⁶

Valós kár koronában	Kárpótlás koronában
12 ezerig	3500
25 ezerig	5000
50 ezerig	6500
ennél több	8000

Az átalány bevezetése azt jelentette, hogy a 3500 koronás kárpótlásnál kisebb károkat teljes összegükben térítették, míg a nagyobb károkért átalányt fizettek. Az átalány osztályszempontokat tükröz, mert megkárosította a nagyobb kárt szenvedett, a valóságban nagyobb földtulajdonnal is bíró gazdákat. De megkárosította a szegényparasztokat és a mezőgazdasági munkásokat is, mert ezek az elveszett tárgyak hivatalos árát kaphatták meg. 1952-ben még ezeket a megszorításokat is revideálták, s csak a „beszolgáltatási kötelezettségüket teljesítő önálló gazdáknak és szövetkezeti tagoknak, a szövetkezetekben napszámosként dolgozó falusi gazdáknak” járt kárpótlás.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vadkerty Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig

Az 1953. március 31-ével lezárult kárpótlási folyamatban az 1951–1953. március 7-e között kifizetett összegeket ismerteti az alábbi táblázat:²³⁷

Év	Családok száma	Összeg koronában	Családonkénti átlag koronában
1951	3061	14 016 100	4594
1952	3511	15 364 530	4376
1953	555	2 210 900	3994
Összesen:	7127	31 591 530	4433

A kártalanítás címén kifizetett összeg általában nem haladta meg a valós károk 30 százalékát. A vontatott adminisztráció, a kérelmezőkkel szembeni bizalmatlanság, a jóindulat hiánya többeket megfosztott még az általánytól is. A hivatalok a hiányosan dokumentált kérvényekhez nem kérték ki a hiányzó adatokat, hanem visszaküldték a helyi nemzeti bizottságoknak, ahonnan a kérvényeket vagy továbbították a feladónak, vagy nem.

A közmunkások megkárosítását jelentette az a pénzügyi intézkedés is, amely szerint a bankbetétek szétoasztása utáni „fölsöleget” nem oszthatták szét a település deportáltjai között, hanem átutalták azokba a járásokba, ahol a bankbetétek nem fedezték a kárpótlást. Így pl. 1952. február 14-én a Rimaszombati Járási Nemzeti Bizottság 61 119 koronát utalt át a Füleki Járási Munkavédelmi Osztálynak, vagyis az egyik járás magyar közmunkásainak vagyontárgyaiért beszedett összegből kárpótolták azoknak a járásoknak a közmunkásait, ahol a bizalmiak, ill. a kolonisták nem fizették be a közmunkások javaiért megállapított hivatalos összeget.²³⁸

BEFEJEZÉS

Az ENSZ 1950-ben jóváhagyott konvenciója szerint genocídiumnak kell tekinteni az egyes népcsoportok életfeltételének olyan tudatos megváltoztatását, amely teljes, ill. részleges fizikai megsemmisítésükhöz vezethet, az olyan rendeletek kiadását, olyan akciók szervezését, amelyek az érintett népcsoportok körében testi és lelki traumához vezethetnek, és megakadályozzák a népcsoport normális életét, szaporodását. Genocídium minden etnikai alapon elrendelt diszkrimináció.

Genocídiumot megközelítő állapotnak számít, amikor egy népcsoportot egyes politikusai, politikai pártjai kollektív bűnösséggel vádolnak, s ennek megfelelően büntetnek. A csehszlovákiai magyarokat az etnikai alapon kimondott kollektív bűnösségre hivatkozva megfosztották az állampolgárságuktól, vagyonuktól, kultúrájuktól, megtiltották anyanyelvük használatát. A kollektív bűnösség elvét összekapcsolták a tisztán szláv csehszlovák nemzetállam megvalósításának tervével, s ennek jegyében elűzték – akár kikényszerített nemzetközi egyezmény, a lakosságcsere, akár az általános közmunkarendelet törvénytelen alkalmazásával – a szülőföldjükről. A kollektív bűnösségre hivatkozva, majd földreformnak álcázva elvették a földjeiket, gazdaságukat, minden ingó és ingatlan vagyonukat, s idegenbe cselédmunkára rendelték a magyar gazdákat ezreit, s ez az életfeltételeik alapvető megváltoztatását jelentette.

Soknemzetiségű államot néhány év alatt nemzetállammá transzponálni csakis genocídiummal, genocídiumot megközelítő állapot megteremtésével lehet.²³⁹